

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ»

Ακαδημαϊκό έτος 2021-2022

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Μαριάννας Νικολαΐδου (Α.Μ.: 2135)

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑΧΡΗΣΗ ΔΕΣΠΟ-
ΖΟΥΣΑΣ ΘΕΣΗΣ ΣΤΟ ΕΝΩΣΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

PERSONAL DATA PROTECTION AND ABUSE OF DOMINANT POSITION
IN THE UNION'S COMPETITION LAW

Επιβλέποντες:

Καθ. Σ. Γκρίτζαλης, Δρ. Δ.Κυριαζής

Πειραιάς, Οκτώβριος 2022

Περιεχόμενα	
Περίληψη.....	4
Abstract	5
1. Εισαγωγή.....	6
2. Κριτική εξέταση του δικαιώματος στη φορητότητα των δεδομένων	9
2.1 Βασικά ζητήματα στον GDPR.....	9
2.1.1 Περιορισμοί στα δεδομένα που παράγονται από τον υπεύθυνο επεξεργασίας δεδομένων.....	9
2.1.2 Δικαιώματα απορρήτου τρίτων.....	10
2.1.3 Τεχνική σκοπιμότητα μεταφοράς δεδομένων.....	11
2.1.4 Δυσανάλογα κόστη και προσπάθειες.....	11
2.1.5 Η μεταφορά δεδομένων μπορεί να θέσει σε κίνδυνο πολύτιμες ιδιοκτησιακές πληροφορίες και πνευματική ιδιοκτησία.....	13
2.1.6 Ζητήματα επιβολής που αφορούν το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων	15
2.1.7 Κίνδυνοι απορρήτου και ασφάλειας δεδομένων	16
3. Φορητότητα δεδομένων στο πλαίσιο των κανόνων ανταγωνισμού της ΕΕ.....	17
3.1. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	17
3.2 Συνάφεια και εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού της ΕΕ για τη φορητότητα δεδομένων	17
3.3 Τύποι κατάχρησης που σχετίζονται με τη φορητότητα δεδομένων.....	20
3.4 Το δόγμα των βασικών εγκαταστάσεων	22
3.5 Η διασταύρωση του δόγματος των βασικών εγκαταστάσεων και της φορητότητας δεδομένων	26
4. Νόμος περί προστασίας δεδομένων και δίκαιο ανταγωνισμού: χαρτογράφηση των σχέσεων, των συγκρούσεων και των συνεργειών.....	30
4.1. Δίκαιο ανταγωνισμού, νόμος περί προστασίας δεδομένων και δίκαιο των καταναλωτών: Ένα νομικό και οικονομικό πλαίσιο πολιτικής	30
4.2 Προστασία των προσωπικών δεδομένων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης	32
4.2.1 Το δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησης.....	32
4.2.2. Η παραβίαση της ιδιωτικότητας και το δικαίωμα στην πληροφόρηση	38
4.3. Κατηγοριοποιήσεις των κινδύνων ιδιωτικότητας στα Social Media.....	41
4.4. Το απόρρητο των δημοσιεύσεων και των επικοινωνιών στο διαδίκτυο.....	45

4.5. Social Media Profiling	46
4.6. Social media plugins	50
4.7. Προσβολή προσωπικότητας.....	52
5. Ανάλυση υποθέσεων ανταγωνισμού σχετικά με τη φορητότητα δεδομένων και τη χρήση προσωπικών δεδομένων.....	55
5.1 Υπόθεση Google	55
5.2 Υπόθεση Facebook	59
6. Συμπέρασμα.....	61
Βιβλιογραφία	65

Περίληψη

Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων της ΕΕ (γνωστός ως General Data Protection Regulation - στο εξής GDPR) δημοσιεύτηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις 4 Μαΐου 2016. Ο GDPR περιλαμβάνει ένα νέο δικαίωμα στη μεταφορά δεδομένων για τα άτομα, το οποίο απαιτεί από τους υπεύθυνους επεξεργασίας δεδομένων να διασφαλίζουν ότι μπορούν να διαβιβάζουν τα προσωπικά δεδομένα που έχουν παρασχεθεί από το ίδιο το υποκείμενο των δεδομένων, σε μια δομημένη, συνήθως χρησιμοποιούμενη και μεταβιβάσιμη μορφή.

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει κριτικά το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων και προτείνει ότι προκειμένου να διασφαλιστεί η συνολική φορητότητα δεδομένων που απευθύνεται σε όλους τους σχετικούς ενδιαφερόμενους, συμπεριλαμβανομένων των επιχειρήσεων, οι διατάξεις του GDPR πρέπει να αναλυθούν λαμβάνοντας υπόψη τους κανόνες ανταγωνισμού της ΕΕ. Υποδηλώνει ότι μπορούν να αντληθούν διδάγματα από τη νομοθεσία της ΕΕ για τον ανταγωνισμό για τον περιορισμό των πιθανών αρνητικών συνεπειών του δικαιώματος στη φορητότητα δεδομένων, ιδίως για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Ισχυρίζεται, επίσης, ότι οι κανόνες ανταγωνισμού της ΕΕ, ιδίως το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ και το δόγμα των βασικών διευκολύνσεων, μπορούν να συμπληρώσουν τη φορητότητα των δεδομένων διευκολύνοντας την υποχρεωτική πρόσβαση σε συγκεκριμένα δεδομένα.

Λέξεις-κλειδιά: Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων, άρθρο 20 του ΓΚΠΔ, άρθρο 102 ΣΛΕΕ, δεδομένα, υπεύθυνος επεξεργασίας δεδομένων, το δικαίωμα στη φορητότητα των δεδομένων, δίκαιο του ανταγωνισμού, Οδηγία για την Προστασία Δεδομένων, κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης.

Abstract

The EU General Data Protection Regulation (GDPR) was published in the Official Journal of the European Union on 4 May 2016. The GDPR includes a new right to data portability for individuals, which requires data controllers to ensure that they can deliver the personal data provided by the data subject himself, in a structured, commonly used and transferable format.

This thesis critically examines the right to data portability and suggests that in order to ensure comprehensive data portability addressed to all relevant stakeholders, including businesses, the provisions of the GDPR should be analyzed taking into account EU competition rules. It suggests that lessons can be learned from EU competition law to limit the potential negative consequences of the right to data portability, particularly for small and medium-sized enterprises. It also argues that EU competition rules, in particular Article 102 TFEU and the essential facilities doctrine, can complement data portability by facilitating mandatory access to specific data.

Keywords: The General Data Protection Regulation, Article 20 GDPR, Article 102 TFEU, data, data controller, the right to data portability, competition law, Data Protection Directive, abuse of a dominant position.

1. Εισαγωγή

Στις 25 Ιανουαρίου 2012, η Επιτροπή πρότεινε μια μεταρρύθμιση των κανόνων προστασίας δεδομένων της ΕΕ με τη σύνταξη του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων (GDPR) προκειμένου να ενισχυθούν τα διαδικτυακά δικαιώματα προστασίας δεδομένων και να τονωθεί η ψηφιακή οικονομία της Ευρώπης. Αυτό ήταν αναγκαίο να συμβεί και για να προσαρμοστεί στις τεχνολογικές εξελίξεις που είχαν σημειωθεί την προηγούμενη δεκαετία, μετά την εισαγωγή της Οδηγίας για την Προστασία Δεδομένων¹. Οι αντιδράσεις για τον GDPR ήταν μικτές. Ορισμένοι μελετητές² το είδαν ως μια ευπρόσδεκτη εξέλιξη, ωστόσο άλλοι³ έχουν εκφράσει ανησυχίες.

Το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων, με το οποίο θα ασχοληθούμε εκτενώς στην παρούσα, σύμφωνα με τον GDPR, θα απαιτεί από τις επιχειρήσεις να διασφαλίσουν ότι μπορούν να μεταβιβάσουν τα προσωπικά δεδομένα που παρέχονται από το ίδιο το άτομο σε χρησιμοποιήσιμη και μεταβιβάσιμη μορφή⁴. Το προοίμιο του GDPR καταδεικνύει ότι το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων δεν περιορίζεται μόνο σε περιπτώσεις ιστότοπων κοινωνικής δικτύωσης, αλλά θα ισχύει, επίσης, για το υπολογιστικό νέφος, για υπηρεσίες web, για

¹ Οδηγία 95/46/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των ατόμων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών [1995] ΕΕ L 281/31.

² Alexander Brown και Clare Adam, «Το σχέδιο κανονισμού - έχει κάθε σύννεφο μια ασημένια επένδυση; (2012) 12(4) P & DP 9, Winston J. Maxwell, «Προστασία δεδομένων: η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πιέζει για πλήρη εναρμόνιση» (2012) 18(6) CTRLR 175.

³ Nick Graham, «Προστασία δεδομένων και απόρρητο» (2012) 98 (Αυγ.) COB 1, Sana Khan, «Η εικόνα του επαγγελματία στον νέο κανονισμό δεδομένων της ΕΕ (2016) 5(1) Comp & Risk 6; Eduardo Ustaran, «Γενικός κανονισμός για την προστασία δεδομένων της ΕΕ: πράγματα που πρέπει να γνωρίζετε» (2016) 16(3) P & DP 3 ; Anita Barat, «Το νέο δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων» (2013) 13(3) P & DP 3 και Françoise Gilbert, «Ευρωπαϊκή προστασία δεδομένων 2.0: νέες απαιτήσεις συμμόρφωσης εν όψει - τι σημαίνει ο προτεινόμενος κανονισμός δεδομένων της ΕΕ για τις αμερικανικές εταιρείες» (2001) 28(4) Santa Clara High Technology Law Journal 815.

⁴ Σε αυτό το άρθρο, οι όροι «άτομο», «καταναλωτής», «χρήστης» και «υποκείμενο δεδομένων» χρησιμοποιούνται εναλλακτικά για να αναφέρονται σε ένα «υποκείμενο δεδομένων». Σύμφωνα με το άρθρο 4 του GDPR, «υποκείμενο δεδομένων» είναι ένα αναγνωρίσιμο φυσικό πρόσωπο που μπορεί να προσδιοριστεί, άμεσα ή έμμεσα, ιδίως με αναφορά σε ένα αναγνωριστικό όπως ένα όνομα, έναν αριθμό αναγνώρισης, δεδομένα τοποθεσίας, ένα διαδικτυακό αναγνωριστικό ή περισσότερους παράγοντες που αφορούν τη φυσική, φυσιολογική, γενετική, ψυχική, οικονομική, πολιτιστική ή κοινωνική ταυτότητα αυτού του φυσικού προσώπου.

συστήματα έξυπνων τηλεφώνων (smart phones) και άλλα αυτοματοποιημένα συστήματα επεξεργασίας δεδομένων⁵. Το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων, όπως αναφέρεται, θα ισχύει σε ένα ευρύ φάσμα τομέων όπως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, οι μηχανές αναζήτησης, η αποθήκευση φωτογραφιών, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο ή τα ηλεκτρονικά καταστήματα. Θα ισχύει εξίσου για τράπεζες, φαρμακευτικές εταιρείες, παρόχους ενέργειας, αεροπορικές εταιρείες - ακόμη και μικρές επιχειρήσεις όπως καταστήματα που πωλούν πίτσα ή ράφτες, εάν είναι υπεύθυνοι επεξεργασίας δεδομένων.

Το τελικό κείμενο του GDPR συμφωνήθηκε στον τριμερή διάλογο μεταξύ του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στις 15 Δεκεμβρίου 2015 και δημοσιεύτηκε στις 4 Μαΐου 2016 στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁶. Μετά από μια μεταβατική περίοδο δύο ετών, ο GDPR θα είναι δεσμευτικός για όλα τα κράτη μέλη από τις 25 Μαΐου 2018.

Το δικαίωμα στη φορητότητα των δεδομένων περιλαμβάνεται στο άρθρο 20 του GDPR. Μάλιστα, μπορεί να θεωρηθεί και ως επέκταση του δικαιώματος πρόσβασης ενός ατόμου, όπως αυτό ορίζεται στο άρθρο 15 του ίδιου Κανονισμού⁷. Μελετώντας το, διαπιστώνουμε πως έχει δύο βασικά στοιχεία: το δικαίωμα του υποκειμένου των δεδομένων να λάβει αντίγραφο προσωπικών δεδομένων από τον υπεύθυνο επεξεργασίας και το δικαίωμα του υποκειμένου να μεταφέρει αυτά τα δεδομένα από έναν υπεύθυνο επεξεργασίας δεδομένων σε έναν άλλον. Το κείμενο περιορίζει σε μεγάλο βαθμό το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος στη φο-

⁵ Gabriela Zanfir, «The Right to Data Portability in the Context of Data Protection Reform» (2012) 2(3) International Data Privacy Law 149. Δ. Μπασδέκης, Κοινωνικά δίκτυα και προστασία προσωπικών δεδομένων, πτυχιακή εργασία για το ακαδημαϊκό έτος 208-2019, σελ. 14, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα <http://nestor.teipel.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/18395/%CE%9C%CE%A0%CE%91%CE%A3%CE%94%CE%95%CE%9A%CE%97%CE%A3%20%CE%94%CE%97%CE%9C%CE%97%CE%A4%CE%A1%CE%97%CE%A3.pdf?sequence=1>

⁶ Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών, και για την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ [2016] ΕΕ L 119/1.

⁷ Inge Graef, Jeroen Verschaleken, Peggy Valcke, 'Putting the right to data portability into a ανταγωνιστικό δίκαιο' (2013) Law: The Journal of the Higher School of Economics, Annual Review 4. Διαθέσιμο στο SSRN <<http://ssrn.com/abstract=2416537>>.

ρητότητα των δεδομένων προσθέτοντας ότι ο υπεύθυνος επεξεργασίας θα διαβίβαζε τα δεδομένα σε άλλον υπεύθυνο επεξεργασίας, μόνο όταν μια τέτοια μεταφορά είναι «τεχνικά εφικτή».

Όπως εξηγείται παρακάτω, αυτό είναι αρκετά προβληματικό καθώς ο GDPR δεν παρέχει καμία εξήγηση ως προς το τι σημαίνει τεχνικά εφικτό, γεγονός που μπορεί να δώσει σημαντικό περιθώριο στους υπευθύνους επεξεργασίας δεδομένων που μπορεί να μην επιθυμούν να μεταφέρουν τα δεδομένα σε άλλον υπεύθυνο επεξεργασίας δεδομένων. Επιπλέον, ένας άλλος περιορισμός του δικαιώματος φορητότητας δεδομένων είναι ότι ισχύει μόνο για προσωπικά δεδομένα που παρέχονται από το ίδιο το υποκείμενο των δεδομένων.

Επίσης, το άρθρο 20 του GDPR αντιμετωπίζει το ζήτημα της φορητότητας δεδομένων ειδικά από την οπτική γωνία των μεμονωμένων χρηστών και δεν αφορά τα δικαιώματα των επιχειρήσεων, ιδίως άλλων παρόχων υπηρεσιών και ανταγωνιστών. Αναμφισβήτητα, λόγω της σημασίας της φορητότητας δεδομένων όχι μόνο για μεμονωμένους χρήστες, αλλά και για όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς, ιδίως για τις επιχειρήσεις, η διάταξη στην ισχύουσα μορφή της δεν επαρκεί για να διασφαλίσει τη φορητότητα δεδομένων σε γενικές γραμμές και πρέπει να συμπληρωθεί από τις ισχύουσες διατάξεις της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού της ΕΕ, όπως θα υποστηρίξουμε αναλυτικότερα και σε επόμενα κεφάλαια.

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει κριτικά το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων βάσει του GDPR για να διαπιστωθεί εάν η νομοθεσία περί ανταγωνισμού της ΕΕ μπορεί να είναι χρήσιμη για τη συμπλήρωση των κενών στον GDPR. Εξετάζει επίσης εάν υπάρχουν διδάγματα από το δίκαιο ανταγωνισμού της ΕΕ. Συγκεκριμένα, η εργασία χωρίζεται : στην ενότητα 2, η οποία αναλύει κριτικά τα ζητήματα που εγείρονται γύρω από το άρθρο 20 του GDPR και τα πιθανά προβλήματα επιβολής, στην ενότητα 3, η οποία εξετάζει την εφαρμογή και την καταλληλότητα των κανόνων ανταγωνισμού της ΕΕ, ιδιαίτερα το δόγμα των βασικών διευκολύνσεων στο πλαίσιο της φορητότητας δεδομένων, στην τέταρτη ενότητα, η οποία αφορά το συσχετισμό της νομοθεσίας των προσωπικών δεδομένων με αυτή του δικαίου του ανταγωνισμού και στην Πέμπτη ενότητα στην οποία αναλύονται υποθέσεις ανταγωνισμού, που αφορούν ταυτοχρόνως και προσωπικά δεδομένα.

2. Κριτική εξέταση του δικαιώματος στη φορητότητα των δεδομένων

2.1 Βασικά ζητήματα στον GDPR

2.1.1 Περιορισμοί στα δεδομένα που παράγονται από τον υπεύθυνο επεξεργασίας δεδομένων.

Όπως ρητά αναφέρεται στο κείμενο του Ευρωπαϊκού Κανονισμού 2016/679, το άρθρο 20 αυτού ισχύει μόνο για δεδομένα που παρέχονται από το ίδιο το υποκείμενο των δεδομένων. Η ομάδα εργασίας του άρθρου 29 δημοσίευσε μια περίληψη των συζητήσεων που πραγματοποιήθηκαν στις 26 Ιουλίου 2016, στα πλαίσια διεξαγωγής του Fablab Workshop⁸. Παρέχει μια καλή επισκόπηση των βασικών ζητημάτων σε σχέση με τη φορητότητα δεδομένων. Όπως επισημαίνεται σε αυτό το έγγραφο, η ερμηνεία των δεδομένων που έχουν παρασχεθεί από το ίδιο το υποκείμενο των δεδομένων απαιτεί διευκρίνιση, καθώς μια στενή ερμηνεία αυτής της διατύπωσης θα είχε λιγότερα οφέλη για τα άτομα, ενώ μια ευρεία ερμηνεία αυτής της έννοιας θα απασχολούσε ελεγκτές δεδομένων⁹.

Όπως αναφέρθηκε από τους Graef et al (2013), παρά την έλλειψη σαφήνειας, το άρθρο 20 του GDPR δυνητικά δεν θα καλύπτει τη μεταφορά δεδομένων που έχουν δημιουργηθεί από τον πάροχο υπηρεσιών για στατιστικούς και αναλυτικούς σκοπούς, όπως η διαδικτυακή φήμη¹⁰.

Συνεχίζοντας, και πάλι οι ίδιοι, επισημαίνουν ότι σε έναν ιστότοπο δημοπρασίας, όπως είναι το «eBay», τα στοιχεία επικοινωνίας και οι διαφημίσεις παρέχονται από τον ίδιο τον

⁸ Το Fablab Workshop είναι ένα εργαστήριο που διοργανώθηκε από την Ομάδα Εργασίας του Άρθρου 29 στις Βρυξέλλες στις 26 Ιουλίου 2016, με περισσότερους από 90 συμμετέχοντες, συμπεριλαμβανομένων 40 εκπροσώπων από τις Αρχές προστασίας δεδομένων. Μεταξύ άλλων θεμάτων, οι συμμετέχοντες συζήτησαν θέματα σχετικά με τη φορητότητα δεδομένων. Δείτε «Fablab GDPR/from concepts to operational toolbox,DIY» Αποτελέσματα της συζήτησης» (2016) διαθέσιμα στη διεύθυνση:< http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/other-document/files/2016/20160930_fablab_results_of_discussions_en.pdf>

⁹ Fablab «GDPR/from concepts to operational toolbox,DIY» Αποτελέσματα της συζήτησης (2016) διαθέσιμα στη διεύθυνση:< http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/other-document/files/2016/20160930_fablab_results_of_discussions_en.pdf>

¹⁰ Inge Graef, Jeroen Verschaleken, Peggy Valcke, 'Putting the right to data portability in aspect law law' (2013) Law: The Journal of the Higher School of Economics, Ετήσια Επιθεώρηση 4. Διαθέσιμο στο SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2416537>

πωλητή (το υποκείμενο των δεδομένων), αλλά ο πάροχος προσθέτει βαθμολογίες ανατροφοδότησης στο προφίλ του πωλητή και όλα αυτά, φυσικά, αποτελούν μέρος της φήμης του πωλητή, στην οποία και βασίζεται για την αξιοπιστία που έχει στην αγορά και η οποία επηρεάζει και την εικόνα του. Ως εκ τούτου, μια κυριολεκτική ερμηνεία του εγκριθέντος κειμένου θα επέτρεπε μόνο στους ίδιους τους χρήστες, ως υποκείμενα των δεδομένων, να μεταφέρουν τις προσωπικές τους πληροφορίες σε άλλο ιστότοπο δημοπρασιών, ενώ δεν θα μπορούσαν να μεταφέρουν τις αξιολογήσεις και τη φήμη τους σε άλλο ιστότοπο όταν τα τελευταία παρέχονται από τον πάροχο των υπηρεσιών. Για έναν διαδικτυακό χρήστη, όπως είναι κατανοητό, είναι ζωτικής σημασίας να δείχνει ότι έχει αποκτήσει καλή φήμη όταν μεταβαίνει σε διαφορετική πλατφόρμα. Χωρίς να μετακινηθεί αυτή η φήμη, είναι εξαιρετικά απίθανο ο πωλητής να προσελκύσει νέους αγοραστές σε μια νέα πλατφόρμα. Τελικά, αυτό είναι που μπορεί και να εμποδίσει τους χρήστες να μετακινηθούν σε ένα νέο περιβάλλον, γεγονός που επιδρά αρνητικά στην αγορά και συρρικνώνει την ανάπτυξη αυτού του είδους των υπηρεσιών. Υπό το φως των ανωτέρω, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η διατύπωση του άρθρου 20 του GDPR περιορίζει σε μεγάλο βαθμό το εύρος του δικαιώματος στη φορητότητα των δεδομένων.

2.1.2 Δικαιώματα απορρήτου τρίτων

Ένας άλλος περιορισμός του δικαιώματος στη φορητότητα των δεδομένων αφορά τα δικαιώματα ιδιωτικού απορρήτου τρίτων. Εάν τα δεδομένα που ζητούνται από το υποκείμενο των δεδομένων σχετίζονται με πληροφορίες που αφορούν άλλα άτομα, τότε ένα τέτοιο αίτημα μπορεί να απορριφθεί από τον υπεύθυνο επεξεργασίας, καθώς ενδέχεται να επηρεάσει αρνητικά τα δικαιώματα και τις ελευθερίες άλλων, κάτι που απαγορεύει ο ίδιος ο νόμος.

Όπως σημειώνει η Engels, το να επιτρέπεται σε έναν χρήστη να μεταφέρει τις πληροφορίες ενός δεύτερου χρήστη σε άλλη πλατφόρμα ενδέχεται να παραβιάζει τα δικαιώματα απορρήτου αυτού του δεύτερου χρήστη¹¹. Για παράδειγμα, όταν πολλά άτομα εμφανίζονται

¹¹ Barbara Engels, «Φορητότητα δεδομένων μεταξύ διαδικτυακών πλατφορμών» (2016) 5(2) Ανασκόπηση πολιτικών Διαδικτύου 4. <http://policyreview.info/articles/analysis/data-portability-among-online-platforms>

σε μια φωτογραφία στη διαδικτυακή πλατφόρμα Facebook, ακόμα κι αν ένα υποκείμενο δεδομένων θέλει να την εισαγάγει σε άλλη πλατφόρμα κοινωνικής δικτύωσης, αυτό δεν μπορεί να γίνει, καθώς θα επηρεάσει το απόρρητο και τα δικαιώματα μεταφοράς δεδομένων άλλων ατόμων που εμφανίζονται σε αυτήν την εικόνα. Αυτή η επίπτωση φαίνεται να έχει ληφθεί υπόψη από τους νομοθέτες καθώς η παράγραφος 4 του άρθρου 20 του ΓΚΠΔ ορίζει ότι «το δικαίωμα στα δεδομένα δεν επηρεάζει αρνητικά τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των άλλων». Αυτή η οριοθέτηση είναι πιθανό να αποθαρρύνει τους χρήστες από το να επικαλεστούν το άρθρο 20 του GDPR.

2.1.3 Τεχνική σκοπιμότητα μεταφοράς δεδομένων

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, μια άλλη πρόκληση για την επιβολή του δικαιώματος στη φορητότητα δεδομένων αφορά την «τεχνική σκοπιμότητα» που επιδιώκεται για τη φορητότητα των δεδομένων σε όλες τις πλατφόρμες. Αναμφισβήτητα, αυτό που είναι τεχνικά εφικτό για έναν υπεύθυνο επεξεργασίας δεδομένων μπορεί να μην είναι τεχνικά εφικτό για έναν άλλο υπεύθυνο επεξεργασίας δεδομένων. Δεδομένης της διατύπωσης του άρθρου 20 παράγραφος 2 του GDPR, είναι πιθανό ορισμένοι υπεύθυνοι επεξεργασίας δεδομένων να ισχυριστούν ότι μια τέτοια μεταφορά είναι τεχνικά αδύνατη, προβάλλοντας ή μη διάφορες πρακτικές δυσκολίες.

Ως αποτέλεσμα αυτής της διατύπωσης, η μεταφορά δεδομένων μπορεί να υπονομευθεί και να αγνοηθεί από τους υπεύθυνους επεξεργασίας δεδομένων, δίνοντας του μια εν ευρεία έννοια διακριτική ευχέρεια εφαρμογής του «τεχνικά ανέφικτου». Δεδομένου ότι δεν υπάρχει αναφορά στην εξουσία της Επιτροπής να προσδιορίζει την ηλεκτρονική μορφή που απαιτείται για τη φορητότητα των δεδομένων στον GDPR, προκειμένου να δοθεί μια εναλλακτική στην παραπάνω προβληματική, η συνεργασία μεταξύ των παραγόντων της αγοράς είναι ζωτικής σημασίας για τη διαμόρφωση βιομηχανικών κανόνων και προτύπων και προτείνεται ως η μέχρι τώρα πιο αποτελεσματική λύση.

2.1.4 Δυσανάλογα κόστη και προσπάθειες

Ο εξαναγκασμός των υπευθύνων επεξεργασίας δεδομένων να διαβιβάσουν προσωπικά δεδομένα ενδέχεται να συνεπάγεται δυσανάλογο κόστος και προσπάθειες. Το άρθρο 20 του GDPR απαιτεί από μια ηλεκτρονική υπηρεσία να γράφει εξειδικευμένο κώδικα, που θα εξαγάγει δεδομένα από αυτήν την υπηρεσία και θα τα εισάγει σε άλλη υπηρεσία. Όπως σημειώνεται από τους Swire και Lagos, πολλές μικρές και μεσαίες εταιρείες δεν διαθέτουν τους πόρους για να κατανοήσουν πλήρως τον GDPR, πολύ δε περισσότερο να συμμορφωθούν με αυτόν και να συντάξουν ένα EIM (enterprise information management) για τη μεταφορά δεδομένων σε άλλο πάροχο¹².

Ούτε η Επιτροπή, ούτε άλλα θεσμικά όργανα της ΕΕ έχουν παρουσιάσει στοιχεία σχετικά με το κόστος συμμόρφωσης με αιτήματα φορητότητας δεδομένων. Σύμφωνα με μελέτη των Christensen et al, η μεταρρύθμιση του GDPR θα αύξανε το ετήσιο κόστος πληροφορικής των ευρωπαϊκών μικρομεσαίων επιχειρήσεων κατά περίπου 3.000 € και 7.200 €, ανάλογα με τον κλάδο στον οποίο δραστηριοποιείται η συγκεκριμένη ΜΜΕ, αντιπροσωπεύοντας μεταξύ 16 και 40 ανά σεντ του ετήσιου μέσου όρου των προϋπολογισμών¹³. Δεν είναι σαφές ποιο ποσοστό αυτού του προϋπολογισμού θα δαπανηθεί για την ανταπόκριση σε αιτήματα φορητότητας δεδομένων.

Οι Swire και Lagos επισημαίνουν, επίσης, αυτό το σημείο και υποστηρίζουν ότι ο GDPR θα επέβαλε σημαντικό κόστος στους προμηθευτές λογισμικού και εφαρμογών¹⁴. Ενώ τέτοιο κόστος μπορεί να μην είναι σημαντικό για τις μεγάλες εταιρείες, εντούτοις η απαίτηση είναι πιθανό να δημιουργήσει προβλήματα για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Δέον να σημειωθεί ότι η συμμόρφωση με τον GDPR πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη λόγω των υψηλών προστίμων που συνδέονται με την παράλειψη λήψης μέτρων που αυτός ορίζει.

¹² Peter Swire και Yianni Lagos, «Γιατί το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων πιθανώς μειώνει την ευημερία των καταναλωτών: Antitrust and Privacy Critique» (2013) 72 Maryland Law Review 335.

¹³ Laurits R Christensen, Andrea Colciago, Federico Etro, Greg Rafaert, «The Impact of the Data Protection Regulation in the EU» (2013) European Financial Review 72.

¹⁴ Peter Swire και Yianni Lagos, «Γιατί το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων πιθανώς μειώνει την ευημερία των καταναλωτών: Antitrust and Privacy Critique» (2013) 72 Maryland Law Review 335, 379.

Εν συνεχεία, σύμφωνα με το άρθρο 83 παράγραφος 5 του GDPR, ένας υπεύθυνος επεξεργασίας δεδομένων που δεν συμμορφώνεται με τις διατάξεις για τη φορητότητα δεδομένων του GDPR θα επιβαρύνεται με διοικητικά πρόστιμα έως 20 εκατομμύρια ευρώ ή σε περίπτωση δέσμευσης έως και 4 τοις εκατό του συνολικού παγκόσμιου ετήσιου κύκλου εργασιών του προηγούμενου έτους, κατά περίπτωση όποιο είναι μεγαλύτερο.

Το θέμα των δυσανάλογων δαπανών τέθηκε, επίσης, τον Δεκέμβριο του 2015 από τη βαρόνη Lucy Neville - Rolfe, υφυπουργό Εξωτερικών του Ηνωμένου Βασιλείου για το Υπουργείο Επιχειρήσεων, Καινοτομίας και Δεξιοτήτων. Η υφυπουργός δήλωσε ότι οι κανόνες φορητότητας δεδομένων που έχουν σχεδιαστεί για να επιτρέπουν στους καταναλωτές να μετακινούν τα δεδομένα τους από τη μια πλατφόρμα στην άλλη δεν θα πρέπει να είναι πολύ δαπανηροί, καθώς μπορούν να καταλήξουν ως εμπόδιο εισόδου στις αγορές και αυτό ενδέχεται να επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις στην καινοτομία και τον ανταγωνισμό¹⁵, κάτι που μέχρι στιγμής φαίνεται να συμβαίνει.

2.1.5 Η μεταφορά δεδομένων μπορεί να θέσει σε κίνδυνο πολύτιμες ιδιοκτησιακές πληροφορίες και πνευματική ιδιοκτησία

Εάν τα προσωπικά δεδομένα που πρέπει να διαβιβαστούν περιλαμβάνουν πολύτιμες, ιδιοκτησιακές πληροφορίες και δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, αυτό μπορεί να αποθαρρύνει τις εταιρείες/παρόχους υπηρεσιών από τη δημιουργία των ιδιοκτησιακών πληροφοριών εξαρχής. Η περίπτωση του «True Fit»¹⁶, μιας διαδικτυακής ψηφιακής υπηρεσίας που βοηθά τους χρήστες διαδικτυακών καταστημάτων λιανικής ενδυμάτων όπως το House of Fraser να βρουν τα σωστά μεγέθη υφασμάτων για τους αγοραστές τους, υποδεικνύει αυτό το γκριζο σημείο. Εξετάζοντας τα παραδείγματα αυτά, η υπηρεσία True Fit ζητά από τους αγοραστές να μοιραστούν ένα ευρύ φάσμα προσωπικών δεδομένων, όπως ύψος, βάρος, μετρήσεις, σωματότυπο - και πληροφορίες όπως η μάρκα και το μέγεθος από τα αγαπημένα

¹⁵ John Bowman, «Η λίστα υποχρεώσεων για την προστασία δεδομένων του νέου υπουργού του Ηνωμένου Βασιλείου» (2015) <https://iapp.org/news/a/new-uk-ministers-data-protection-to-do-list/>

¹⁶ Το True Fit είναι η πλατφόρμα ανακάλυψης υποδημάτων και ενδυμάτων, η οποία χρησιμοποιεί προσωπικά δεδομένα που λαμβάνονται από τους χρήστες για να τους επιτρέψει να βρουν μια καλύτερη εφαρμογή για ρούχα και υποδήματα. Οι πληροφορίες για το True Fit είναι διαθέσιμες στη διεύθυνση <truefit.com>

τους ρούχα και γενικότερα του στυλ που τους αρέσει. Οι χρήστες μοιράζονται αυτές τις πληροφορίες με το True Fit, το οποίο στη συνέχεια τις κοινοποιεί σε διαδικτυακούς λιανοπωλητές. Εάν η True Fit ήταν η ίδια ως «οντότητα» απαραίτητη, σύμφωνα με τη διάταξη για τη φορητότητα δεδομένων, για τη μεταφορά αυτών των δεδομένων σε άλλους εμπόρους λιανικής, το επιχειρηματικό της μοντέλο θα είχε καταστεί απαρχαιωμένο και εν τέλει δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει κατ' αυτόν τον τρόπο.

Η αιτιολογική σκέψη 63 του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων προβλέπει ότι το γενικό δικαίωμα πρόσβασης, βάσει του άρθρου 15, θα μπορούσε να περιοριστεί εάν επηρεάζει αρνητικά τα δικαιώματα και τις ελευθερίες άλλων, συμπεριλαμβανομένων των εμπορικών μυστικών και των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Καθώς το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων μπορεί να θεωρηθεί ως επέκταση του δικαιώματος πρόσβασης, αναμφισβήτητα ο περιορισμός που αναφέρεται στην αιτιολογική σκέψη 63 θα πρέπει να ισχύει στο πλαίσιο των αιτημάτων φορητότητας δεδομένων. Με άλλα λόγια, όταν οι εταιρείες αντιμετωπίζουν αιτήματα φορητότητας δεδομένων, θα πρέπει να είναι σε θέση να αφαιρούν πολύτιμα δεδομένα από το σύνολο των δεδομένων, εάν αυτά επηρεάζουν αρνητικά τα εμπορικά μυστικά και την πνευματική ιδιοκτησία.

Ωστόσο, ούτε η αιτιολογική σκέψη 68 του GDPR που αφορά τους περιορισμούς του δικαιώματος στη φορητότητα δεδομένων, ούτε το άρθρο 20 του ίδιου Κανονισμού προτείνουν συγκεκριμένα ότι το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων μπορεί να περιοριστεί εάν επηρεάζει αρνητικά τα εμπορικά μυστικά και την πνευματική ιδιοκτησία. Ως εκ τούτου, υπάρχει ανάγκη για περαιτέρω διευκρίνιση ως προς το εάν το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων ενδέχεται να περιοριστεί όταν επηρεάζει τις ιδιοκτησιακές πληροφορίες και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας.

Συμπερασματικά, εάν εταιρείες, όπως το True Fit, σταματήσουν να δημιουργούν πολύτιμες υπηρεσίες βασισμένες σε προσωπικά δεδομένα, αυτό θα έχει σαφώς ασφυκτική επίδραση στον ανταγωνισμό και στις καινοτόμες λύσεις και τελικά αρνητικές επιπτώσεις στους καταναλωτές που θα στερούνταν επιλογής και χρήσιμων προϊόντων.

2.1.6 Ζητήματα επιβολής που αφορούν το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων

Όπως σημειώθηκε από την ομάδα εργασίας του άρθρου 29, υπάρχει ανάγκη για καθοδήγηση σχετικά με τον τρόπο επιβολής του δικαιώματος στη φορητότητα δεδομένων¹⁷. Ο κύριος στόχος του δικαιώματος στη φορητότητα δεδομένων είναι η ενδυνάμωση των ίδιων των καταναλωτών ώστε να μπορούν να λαμβάνουν αντίγραφο των ηλεκτρονικών, προσωπικών τους δεδομένων, να απαιτούν τη διαβίβαση αυτών σε άλλο πάροχο και ακολούθως να μεταβαίνουν σε άλλους παρόχους¹⁸.

Ως εκ τούτου, ο στόχος του δικαιώματος στη φορητότητα δεδομένων επικαλύπτεται από τους στόχους άλλων τομέων δικαίου, όπως π.χ. το δίκαιο του ανταγωνισμού, τους νόμους για την προστασία των καταναλωτών και ούτω καθεξής. Παρόμοια με άλλα δικαιώματα υποκειμένων των δεδομένων στον GDPR, η φορητότητα δεδομένων είναι ένα δικαίωμα, το οποίο μπορεί να επικαλείται το υποκείμενο των δεδομένων, όπως ο Κανονισμός ορίζει και δεν έχουν τη δυνατότητα να το επικαλεστούν μέρη όπως οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Για παράδειγμα, μια μικρή επιχείρηση δεν μπορεί να απαιτήσει φορητότητα δεδομένων από την επιχειρηματική της τράπεζα, αλλά ένα άτομο μπορεί. Αυτό εγείρει ορισμένα προβλήματα σχετικά με τα νομικά και θεωρητικά όριά του, καθώς και την επιβολή εντός του πεδίου που κατοχυρώνεται από τον GDPR. Επιπλέον, δεν υπάρχει σαφήνεια ως προς το εάν οι χρήστες θα κάνουν χρήση του δικαιώματος στη φορητότητα των δεδομένων.

Προκειμένου να διασφαλιστεί ότι το δικαίωμα τυγχάνει αξιοποίησης αποτελεσματικά από τα υποκείμενα των δεδομένων, τα υποκείμενα των δεδομένων πρέπει να ενημερώνονται για το τί συνεπάγεται αυτό το δικαίωμα. Ως εκ τούτου, η ομάδα εργασίας του άρθρου 29 και ιδιαίτερα οι εθνικές υπηρεσίες προστασίας δεδομένων θα πρέπει να παρέχουν πληροφορίες στους ιστοτόπους τους και μάλιστα σε απλή και κατανοητή γλώσσα εξηγώντας στους χρήστες πώς μπορούν να προσεγγίσουν τον υπεύθυνο επεξεργασίας δεδομένων για

¹⁷ Ομάδα Εργασίας για την Προστασία Δεδομένων του άρθρου 29, «Δήλωση σχετικά με το σχέδιο δράσης 2016 για την εφαρμογή του γενικού κανονισμού για την προστασία δεδομένων» 2 Φεβρουαρίου 2016< http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2016/wp236_en.pdf>

¹⁸ Anita Barat, «Το νέο δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων» (2013) 13(3) P & DP 3, 4.

αιτήματα φορητότητας δεδομένων και επιπρόσθετα να τους συμβουλεύουν πώς να υποβάλουν καταγγελία στην περίπτωση που ο υπεύθυνος επεξεργασίας δεδομένων αρνηθεί την παροχή των δεδομένων. Σχετικά με αυτό, η υποβολή καταγγελίας θα πρέπει να είναι μια σχετικά εύκολη διαδικασία και τα υποκείμενα των δεδομένων δεν θα πρέπει να επιβαρύνονται με σημαντικό κόστος, καθώς αυτό μπορεί να τα αποθαρρύνει από την άσκηση του δικαιώματός τους.

2.1.7 Κίνδυνοι απορρήτου και ασφάλειας δεδομένων

Ανησυχίες για την ασφάλεια και το απόρρητο προκύπτουν όταν τα δεδομένα μεταφέρονται από έναν υπεύθυνο επεξεργασίας δεδομένων σε έναν άλλο. Τα δεδομένα μπορεί να καταλήξουν σε ανεπιθύμητο αποδέκτη, εάν παραχωρηθεί πρόσβαση σε λάθος άτομο – ενδεικτικά ένας ερευνητής που κάνει μια κλήση πρόσχημα, ένας απατεώνας που εμπλέκεται σε κλοπή ταυτότητας, ένας χάκερ ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, ένα μέλος της οικογένειας που βρίσκεται σε σύγκρουση με ένα άλλο¹⁹.

Κατά ειρωνικό τρόπο, οι διαλειτουργικές λύσεις, όπως προτείνονται στον GDPR, θα μπορούσαν να ενισχύσουν τις ανησυχίες για την ασφάλεια σε βάρος των ενιαίων κανόνων και διαδικασιών σε αυτό το πλαίσιο. Αν και δεν θεωρείται η κύρια αιτία των τρωτών σημείων ασφαλείας, η διαλειτουργικότητα θεωρείται ως ένας από τους παράγοντες που αυξάνει τον αριθμό των ευκαιριών για παραβιάσεις της ασφάλειας και τις πιθανές συνέπειες από τέτοιες παραβιάσεις²⁰. Ιδιαίτερα για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ), με περιορισμένους πόρους διαθέσιμους για επένδυση στην ασφάλεια των δεδομένων, αυτό αποτελεί σημαντική ανησυχία.

¹⁹ Τελική έκθεση της Συμβουλευτικής Επιτροπής της Ομοσπονδιακής Επιτροπής Εμπορίου για την ηλεκτρονική πρόσβαση και την ασφάλεια 19-25.

²⁰ Πρώην Επίτροπος Ανταγωνισμού Almunia, Ομιλία «Ανταγωνισμός και προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα» στην εκδήλωση της πλατφόρμας Privacy: Competition and Privacy in Markets of Data στις Βρυξέλλες, στις 26 Νοεμβρίου 2012, < http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-860_en.htm >

3. Φορητότητα δεδομένων στο πλαίσιο των κανόνων ανταγωνισμού της ΕΕ

3.1. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Η φορητότητα δεδομένων θα έχει πράγματι σημαντικό αντίκτυπο στην αποφυγή του κόστους «κλειδώματος» των καταναλωτών και της μεταγωγής. Εάν η μετάβαση από έναν πάροχο υπηρεσιών σε έναν άλλο είναι πολύ δαπανηρή, οι χρήστες μιας υπηρεσίας αντιμετωπίζουν ένα φαινόμενο κλειδώματος²¹, ένα είδος δηλαδή περιορισμού. Για παράδειγμα, χωρίς φορητότητα δεδομένων, ένας καταναλωτής που χρησιμοποιεί την υπηρεσία email της Yahoo μπορεί να μην θέλει να μετακινηθεί στην υπηρεσία του Gmail λόγω του κινδύνου απώλειας ανεκτίμητων προσωπικών δεδομένων. Αυτός ο τύπος καταναλωτικού κλειδώματος θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι δημιουργεί μια πιο «εύθραυστη» αγορά, καθώς είναι ανοιχτή σε πράξεις αποκλεισμού κυρίαρχων παικτών. Ως εκ τούτου, το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και από τη σκοπιά του δικαίου του ανταγωνισμού.

3.2 Συνάφεια και εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού της ΕΕ για τη φορητότητα δεδομένων

Οι υπεύθυνοι επεξεργασίας δεδομένων που αρνούνται να μεταφέρουν δεδομένα σε άλλον υπεύθυνο επεξεργασίας μπορούν και πρέπει να υπόκεινται στις έρευνες του άρθρου 102 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ)²² για κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης. Το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ απαγορεύει την κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσης τους. Η διάταξη αυτή περιέχει δύο βασικά στοιχεία: την έννοια της δεσπόζουσας θέσης και την κατάχρηση αυτής της δεσπόζουσας θέσης. Όπως είναι λογικό βέβαια, για την εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, καταρχάς, η εν λόγω επιχείρηση πρέπει να κατέχει τέτοια θέση στη σχετική αγορά προϊόντος.

²¹ Carl Shapiro και Hal R. Varian, *Information Rules, A στρατηγικός οδηγός για την οικονομία δικτύου* (1999) Boston, MA.

²² Ενοποιημένη έκδοση της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης [2012] ΕΕ C 326.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) ορίζει τη δεσπόζουσα θέση ως «θέση οικονομικής ισχύος που διαθέτει μια επιχείρηση που της επιτρέπει να εμποδίζει τη διατήρηση αποτελεσματικού ανταγωνισμού στη σχετική αγορά, παρέχοντάς της την εξουσία να συμπεριφέρεται σε σημαντικό βαθμό ανεξάρτητα από των ανταγωνιστών της, των πελατών της και εν τέλει των καταναλωτών της»²³. Στο παρελθόν, η Επιτροπή και τα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια βασίστηκαν στο μερίδιο αγοράς ως απόδειξη δεσπόζουσας θέσης, ιδίως εάν αυτό παρέμενε με την πάροδο του χρόνου. Το Δικαστήριο δήλωσε τα ακόλουθα στην υπόθεση Hoffman-La Roche²⁴:

«Μολονότι η σημασία των μεριδίων αγοράς μπορεί να διαφέρει από τη μια αγορά στην άλλη, μπορεί εύλογα να ληφθεί υπόψη ότι τα πολύ μεγάλα μερίδια αποτελούν από μόνα τους, και εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις, απόδειξη της ύπαρξης δεσπόζουσας θέσης. Μια επιχείρηση που κατέχει μεγάλο μερίδιο αγοράς και το κατέχει για κάποιο χρονικό διάστημα ... είναι, δυνάμει αυτού του μεριδίου, σε θέση ισχύος²⁵.».

Όπως σημείωσε ο πρώην Επίτροπος Ανταγωνισμού Mario Monti, η Επιτροπή χρησιμοποιεί «τον ορισμό της αγοράς και τα μερίδια αγοράς ως εύκολα διαθέσιμο υποκατάστατο για τη μέτρηση της ισχύος στην αγορά που απολαμβάνουν οι επιχειρήσεις»²⁶. Όπως υποδηλώνει το έγγραφο καθοδήγησης της Επιτροπής για το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ²⁷, εάν το μερίδιο αγοράς της επιχείρησης είναι κάτω του 40 τοις εκατό, είναι απίθανο η εταιρεία να κατέχει δεσπόζουσα θέση στη σχετική αγορά. Αυτό καταδεικνύει ότι οι επιχειρήσεις με μερίδιο αγοράς 40 τοις εκατό και άνω είναι πιθανό να θεωρηθούν ως δεσπόζουσες στην αγορά επιχειρήσεις από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

²³ Υπόθεση 27/76 United Brands [1978] Συλλ. 207, παρ.65.

²⁴ Υπόθεση 85/76, Hoffman-La Roche & Co AG κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1979), Συλλογή 4361. (εφεξής Hoffman La Roche).

²⁵ Hoffman La Roche, παράγραφος 41.

²⁶ Mario Monti, Εργαστήριο «Ο ορισμός της αγοράς ως ακρογωνιαίος λίθος της πολιτικής ανταγωνισμού της ΕΕ» για τον ορισμό της αγοράς, Ελσίνκι, 5 Οκτωβρίου 2001.

²⁷ Ανακοίνωση της Επιτροπής, Καθοδήγηση σχετικά με τις προτεραιότητες επιβολής της Επιτροπής κατά την εφαρμογή του άρθρου 82 της Συνθήκης ΕΚ στην καταχρηστική συμπεριφορά αποκλεισμού από δεσπόζουσες επιχειρήσεις, C(2009) 864 τελικό, Βρυξέλλες, 9.2.2009, < <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/3/2009/EN/3-2009-864-EL-F-0.Pdf>.

Σύμφωνα με το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ τα μερίδια αγοράς παρέχουν μόνο μια χρήσιμη πρώτη ένδειξη, αλλά η Επιτροπή πρέπει να ερμηνεύσει τα μερίδια αγοράς υπό το φως των γενικότερων συνθηκών της αγοράς και ιδίως της δυναμικής της και του βαθμού στον οποίο τα προϊόντα διαφοροποιούνται. Αυτό είναι ένα ουσιώδες σημείο που πρέπει να υπογραμμιστεί, καθώς στις αγορές τεχνολογίας η υπερβολική εξάρτηση από τα μερίδια αγοράς μπορεί να οδηγήσει στην εξεύρεση κυριαρχίας πολύ εύκολα.

Στην πρόσφατη υπόθεση συγχώνευσης Microsoft/Skype²⁸ και στις υποθέσεις Facebook/Whatsapp²⁹ η Επιτροπή αναγνώρισε ότι τα μερίδια αγοράς παρέχουν μόνο περιορισμένη ένδειξη ανταγωνιστικής ισχύος, ιδίως στις υπηρεσίες επικοινωνίας καταναλωτών λόγω της γρήγορης, δυναμικής φύσης του κλάδου όπου τα μερίδια αγοράς μπορούν να αλλάξουν αρκετά γρήγορα μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Σε αγορές τεχνολογίας όπου οι νεοεισερχόμενοι είναι σε θέση να είναι καινοτόμοι και να ανταγωνίζονται αποτελεσματικά, αναγνωρίζεται ότι θα μπορούσε να επιτραπεί η ανάδυση προσωρινών μονοπωλίων στοχεύοντας στο ανταγωνισμό μεταξύ των πλατφορμών. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα όταν οι κατεστημένες εταιρείες εγκλωβίζονται σε ένα συγκεκριμένο δίκτυο αξίας, έτσι ώστε να μην είναι σε θέση να καινοτομήσουν ριζικά μετά τη θέσπιση προτύπων πλατφόρμας.

Εξαιτίας είτε της τάσης να εκμεταλλευτούν τη δική τους εγκατεστημένη βάση είτε του φόβου «κανιβαλισμού» στα υπάρχοντα προϊόντα τους, είτε και λόγω εμμονής σε καθιερωμένες αντιλήψεις, η αποτυχία των κατεστημένων φορέων να εισαγάγουν ριζικές καινοτομίες συχνά δημιουργεί ένα άνοιγμα για έναν νεοεισερχόμενο να εισαγάγει μια αντίπαλη πλατφόρμα πληροφοριών³⁰. Σε τέτοιες περιπτώσεις, τα μερίδια αγοράς δεν αντικατοπτρίζουν απαραίτητα την ισχύ στην αγορά που αποδίδεται σε δεσπίζοντες παίκτες και τη δυνατότητά τους να αποκλείουν τους ανταγωνιστές τους.

²⁸ Case COMP/ M.6281, Microsoft/Skype, 7 Οκτωβρίου 2001, C (2011)7229, παρ.78.

²⁹ Case COMP/M.7217 - FACEBOOK/ WHATSAPP, 3 Οκτωβρίου 2014, https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases/decisions/m7217_20141003_20310_3962132_EN.pdf

³⁰ Philip Weiser, 'The Internet, Innovation, and Intellectual Property Policy' (2003) Vol 103 Columbia Law Review 588.

3.3 Τύποι κατάχρησης που σχετίζονται με τη φορητότητα δεδομένων

Η δεσπόζουσα θέση ή η κατοχή ισχύος στην αγορά δεν αποτελεί πρόβλημα, εφόσον μια επιχείρηση δεν εκμεταλλεύεται την ισχύ της αυτή ή δεν συμπεριφέρεται με τρόπο που αντίκειται στις σχετικές διατάξεις. Η καταχρηστική συμπεριφορά μιας επιχείρησης σύμφωνα με το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ θα μπορούσε εν ευρεία έννοια να χωριστεί σε δύο κατηγορίες.

Η πρώτη κατηγορία είναι η λεγόμενη «καταχρηστική», η οποία αποτελεί συμπεριφορά που συνίσταται στη χρήση της ισχύος που κατέχει κάποιος στην αγορά για την απόκτηση πρόσθετων κερδών από τους πελάτες. Εκδηλώνεται ενδεικτικά με αθέμιτες τιμές αγοράς και πώλησης [άρθρο 102 στοιχείο α)] και με περιορισμό της προσφοράς στις αγορές [άρθρο 102 στοιχείο β)].³¹

Η δεύτερη κατηγορία είναι η «κατάχρηση αποκλεισμού», η οποία συνιστά μια συμπεριφορά που επιχειρεί να αποκλείσει τους αντιπάλους, όπως αναφέρεται στο άρθρο 102 στοιχείο γ) (μεροληπτική συμπεριφορά) και στο άρθρο 102 στοιχείο δ) (δέσμευση)³². Οι καταχρήσεις αποκλεισμού εντοπίζονται συχνότερα από τις εκμεταλλευτικές³³.

Όπως διευκρινίστηκε μέσα από την απόφαση *Continental Can*³⁴, ο κατάλογος των καταχρηστικών συμπεριφορών που αναφέρεται στο άρθρο 102 της ΣΛΕΕ δεν είναι εξαντλη-

³¹ Ι. Ιγγλεζάκη, Δίκαιο της πληροφορικής, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2006, σελ. 136 επ.

³² Steven Anderman and Hedvig Schmidt, *EU Competition Law and Intellectual Property Rights: The Regulation of Innovation* (2η έκδοση, Oxford University Press, 2011) 34.

³³ Kevin Coates, *Competition Law and Regulation of Technology Markets* (Oxford University Press 2011) 27.

³⁴ Case 72/71 *Continental Can Co. Inc.*, (1972) ΕΕ L7/ 25.

τικός. Μέσω της νομολογίας, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) διευρύνει τον κατάλογο των καταχρήσεων για να συμπεριλάβει την άρνηση προμήθειας³⁵, τη συμπίεση περιθωρίου³⁶, την επιθετική τιμολόγηση³⁷ και τη δέσμευση και ομαδοποίηση³⁸. Υπό το φως των ανωτέρω, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η άρνηση μιας δεσπόζουσας εταιρείας να επιτρέψει τη φορητότητα των δεδομένων μπορεί να θεωρηθεί ως μια μορφή κατάχρησης αποκλεισμού, καθώς θα μπορούσε να απομακρύνει τους ανταγωνιστές της από μια συγκεκριμένη σχετική αγορά και να αυξήσει τη συγκέντρωση της αγοράς.

Στην υπόθεση Huawei Technologies Co. Ltd κατά ZTE Corp. και ZTE Deutschland GmbH³⁹ ο αιτών, δηλαδή η Huawei Technologies Co. Ltd., κατέχει ένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας που έχει δηλωθεί ως απαραίτητο για την πρακτική του προτύπου ασύρματης τηλεπικοινωνίας LTE (Standard Essential Patent, ή SEP) που αναπτύχθηκε από το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Τηλεπικοινωνιακών Προτύπων (ETSI). Τον Μάρτιο του 2009, ο ενάγων δεσμεύτηκε έναντι του ETSI να καταστήσει το εν λόγω δίπλωμα ευρεσιτεχνίας προσβάσιμο στους χρήστες με δίκαιους, εύλογους και αμερόληπτους όρους και προϋποθέσεις. Από την άλλη πλευρά, οι εναγόμενοι ZTE Corp. και ZTE Deutschland GmbH κατέχουν πολλά SEPs σχετικά με το πρότυπο LTE και επιπλέον εμπορεύονται προϊόντα συμβατά με LTE. Τα επόμενα δύο έτη τα μέρη συμμετείχαν σε συζητήσεις σχετικά με την αδειοδότηση του χαρτοφυλακίου SEP του ενάγοντος, ο οποίος ανέφερε το ποσό που θεωρούσε ως εύλογο δικαίωμα εκμετάλλευσης, ωστόσο η προσφορά για αδειοδότηση δεν οριστικοποιήθηκε. Ακολούθως ο ενάγων άσκησε αγωγή κατά των εναγόμενων ενώπιον του Περιφερειακού Δικαστηρίου (Landgericht) του Ντίσελντορφ. Το Περιφερειακό Δικαστήριο σημείωσε ότι το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Δικασ-

³⁵ Σχετικά με την άρνηση παροχής, παράδειγμα, υπόθεση 6 και 7/73, Istituto Chemioterapico Italiano SpA and Commercial Solvents Corp κατά Επιτροπής [1974] ECR 223 και Sealink/BI Holyhead: Interim Measures [1992] 5 CMLR 255; Υπόθεση C-418/01 IMS Health GmbH & Co KG [2004] ECR I-5039 και υπόθεση T-201/4 Microsoft v. Επιτροπή [2007] ECR II-3601.

³⁶ Υπόθεση T-336/07 Telefónica and Telefónica de España κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, [2012] 5 CMLR 931.

³⁷ Υπόθεση C-62/86 Akzo Chemie BV κατά Επιτροπής [1991] Συλλογή I-3359 και υπόθεση C-209/10 Post Danmark A/S κατά Konkurrencerådet [2012] Συλλογή I-0000.

³⁸ Υπόθεση T-201/4 Microsoft κατά Επιτροπής [2007] ECR II-3601.

³⁹ Υπόθεση C-170/13/ Huawei Technologies Co. Ltd κατά ZTE Corp. και ZTE Deutschland GmbH, infocuria.

στήριο (Bundesgerichtshof) και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή φαίνεται να έχουν υιοθετήσει αντι-κρουόμενες θέσεις σχετικά με το ζήτημα υπό ποιες προϋποθέσεις μια αγωγή για απαγορευτική διαταγή που ασκείται από κάτοχο SEP κατά χρήστη SEP συνιστά κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης κατά παράβαση του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε διαδικασίες σχετικά με εκτελεστικές ενέργειες που ανέλαβε η Samsung κατά της Apple σε ορισμένα κράτη μέλη της ΕΕ, έκρινε ότι μια αγωγή ασφαλιστικών μέτρων σχετικά με ένα SEP μπορεί, κατ' αρχήν, να παραβιάζει το άρθρο 102 ΣΛΕΕ ο βαθμός στον οποίο ο εναγόμενος έχει αποδείξει την προθυμία του να διαπραγματευτεί μια άδεια με όρους FRAND σύμφωνα με τις δεσμεύσεις FRAND του κατόχου του διπλώματος ευρεσιτεχνία. Έτσι, λοιπόν, με την απόφαση αυτή το ΔΕΕ καθόρισε τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες ένας κάτοχος SEP μπορεί να ασκήσει αγωγή για απαγορευτική διαταγή κατά χρήστη διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, χωρίς να παραβιάζει το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ.

3.4 Το δόγμα των βασικών εγκαταστάσεων

Όπως προαναφέρθηκε, το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ διατυπώνει μόνο περιορισμένους τύπους κατάχρησης δεσπόζουσας θέσης και, μεταξύ αυτών, δεν γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην άρνηση μιας δεσπόζουσας επιχείρησης να συναλλάσσεται με καταναλωτή ή ανταγωνιστή στην αγορά μεταγενέστερου σταδίου. Τόσο το δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού όσο και το δίκαιο του αθέμιτου ανταγωνισμού, έχουν ως σημείο αναφοράς την αγορά και θέτουν τους κανόνες συμπεριφοράς στα πλαίσια της αγοράς αυτής.⁴⁰

Ενώ μια τέτοια καταχρηστική συμπεριφορά μπορεί να σχετίζεται ή να επικαλύπτεται από τις καταχρηστικές συμπεριφορές σύμφωνα με το άρθρο 102 στοιχεία β) και γ) της ΣΛΕΕ, οι περισσότεροι τύποι «άρνησης συναλλαγής» έχουν πιο διακριτικό χαρακτήρα, που απαιτούν πιο χαρακτηριστικό έλεγχο. Η «άρνηση συναλλαγής» έχει εμφανιστεί ως μια ξεχωριστή καταχρηστική συμπεριφορά που βρίσκεται σε ξεχωριστή θέση στο πλαίσιο του άρθρου 102 της

⁴⁰ Δελούκα – Ιγγλέση, 2017.

ΣΛΕΕ, καθώς και σε παλαιότερες αποφάσεις που συνδέονται κυρίως με το δόγμα των βασικών εγκαταστάσεων⁴¹.

Το δόγμα των βασικών εγκαταστάσεων συναντάται συχνά σε περιπτώσεις άρνησης προμήθειας (συμφωνίας) και άρνησης αδειοδότησης. Το δόγμα των βασικών διευκολύνσεων προέρχεται από το αντιμονοπωλιακό δίκαιο των ΗΠΑ⁴². Μπορεί, όπως φαίνεται, να αναχθεί στην υπόθεση *United States v Terminal Railroad Association* του έτους 1912⁴³.

Ο όρος ουσιαστική εγκατάσταση συχνά εμφανίζεται όταν μια επιχείρηση επιδιώκει να έχει πρόσβαση σε φυσική υποδομή, όπως λόγου χάρη λιμάνι, αεροδρόμιο, σιδηροδρομικό δίκτυο ή αγωγό και όταν η πρόσβαση στη φυσική αυτή υποδομή δεν μπορεί εύλογα να επιτραπεί για τεχνικούς, νομικούς ή οικονομικούς λόγους⁴⁴. Από την άποψη αυτή, υποχρέωση σχετικά με την «υποχρέωση συναλλαγής» ή «υποχρέωση κοινής χρήσης βασικών εγκαταστάσεων» προκύπτει μόνο εάν ο ανταγωνιστής δεν μπορεί να αποκτήσει τα εν λόγω αγαθά και υπηρεσίες αλλού και δεν μπορεί να τα κατασκευάσει ή να τα εφεύρει ο ίδιος. Εξαιρείται, βέβαια, και η περίπτωση που ο ιδιοκτήτης της εγκατάστασης ασκεί νόμιμη δραστηριότητα που αιτιολογεί την άρνηση⁴⁵.

Ως εκ τούτου, η «ουσιαστικότητα» είναι το πιο αμφιλεγόμενο σημείο στην εφαρμογή του δόγματος των βασικών εγκαταστάσεων, το οποίο προσθέτει ορισμένες δυσκολίες στον

⁴¹ . I. Ιγγλεζάκης, Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι περιορισμοί του, 2014, σελ. 24.

⁴² Σχετικά με το δόγμα των βασικών διευκολύνσεων σύμφωνα με το δίκαιο των ΗΠΑ, βλέπε για παράδειγμα, Philip Areeda, «Essential Facilities: An Epithet in Need of Limiting Principles» [1989] 58 Antitrust L.J. 841; Abbott Lipsky & Gregory Sidak, 'Essential Facilities' (1999) 51 Stanford Law Review 1187; Robert Pitofsky, Donna Patterson & Jonathan Hooks, «The Essential Facilities Doctrine under U.S. Antitrust» (2002) 70 Antitrust Law Journal 443

⁴³ Η υπόθεση (Ηνωμένες Πολιτείες κατά Terminal Railroad Association 224 US 383 (1912) αφορούσε την πρόσβαση σε μια γέφυρα που θα εκμεταλλευόταν μια κοινή επιχείρηση που αποτελείται από δεκατέσσερις από τις είκοσι τέσσερις σιδηροδρομικές εταιρείες. Συνεπώς, υπήρχε ανησυχία ότι η κοινή επιχείρηση θα μπορούσε να αποκλείσει την πρόσβαση από τις υπόλοιπες δέκα σιδηροδρομικές εταιρείες μέχρι τη γέφυρα.

⁴⁴ Laurent Garzaniti, «Application of the EU Competition rules to the Telecommunications, Broadcasting and Internet sectors» στο Laurent Garzaniti and Matthew O'Regan (επιμ.) Τηλεπικοινωνίες, ραδιοτηλεοπτικές μεταδόσεις και το Διαδίκτυο (3 rd edn, Thomson Reuters Legal Limited 2010) Μέρος II 458.

⁴⁵ John Temple Lang, «The Principle of Essential Facilities in European Community Competition Law - The Position since Bronner - Notes for a lecture» Σεπτέμβριος 2000, Κοπεγχάγη, 2.

παραδοσιακό έλεγχο κατοχής «δεσπόζουσας θέσης»⁴⁶. Το δόγμα μπορεί επίσης να είναι χρήσιμο για αγορές τεχνολογίας και σε βιομηχανίες δικτύου όπου μια εταιρεία ελέγχει ζωτικής σημασίας πνευματική ιδιοκτησία ή κατέχει σημαντικά δεδομένα. Ως εκ τούτου, μπορεί να υποστηριχθεί ότι εάν τα προσωπικά δεδομένα που κατέχει μια εταιρεία είναι ζωτικής σημασίας για τη διευκόλυνση της πρόσβασης στην αγορά για άλλους παίκτες σε έναν συγκεκριμένο κλάδο, όπως τα διαδικτυακά κοινωνικά δίκτυα, η διαδικτυακή αναζήτηση και η διαδικτυακή διαφήμιση, το δόγμα των βασικών εγκαταστάσεων μπορεί να είναι σχετικό.

Στην ΕΕ, το δόγμα των βασικών εγκαταστάσεων αναπτύχθηκε πολύ αργότερα από ότι στις ΗΠΑ με την εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ.

Στη βασική υπόθεση του Oscar Bronner⁴⁷, το Δικαστήριο διευκρίνισε τη θέση του όσον αφορά την πρόσβαση ενός νέου ανταγωνιστή σε μια βασική εγκατάσταση. Ο Oscar Bronner ήταν ο εκδότης μιας μικρής καθημερινής εφημερίδας που αντιπροσώπευε το 3,6 τοις εκατό της αγοράς ημερήσιων εφημερίδων της Αυστρίας⁴⁸ και απολάμβανε σταθερή αύξηση στις νέες συνδρομές και τα έσοδα από διαφημίσεις⁴⁹.

Από την άλλη πλευρά, η Mediaprint ήταν ο εκδότης δύο εφημερίδων που μαζί απολάμβαναν μερίδιο αγοράς 46,8% στην αυστριακή αγορά ημερήσιων εφημερίδων⁵⁰. Ο Bronner αιτήθηκε πρόσβασης στο καθιερωμένο πρόγραμμα παράδοσης της Mediaprint. Όταν η Mediaprint αρνήθηκε, ο Bronner υπέβαλε καταγγελία ενώπιον των αυστριακών δικαστηρίων ζητώντας την έκδοση διαταγής για παραχώρηση πρόσβασης στο πρόγραμμα παράδοσης έναντι εύλογης πληρωμής⁵¹. Το εθνικό δικαστήριο διατύπωσε προδικαστικά ερωτήματά τα οποία απέστειλε στο ΔΕΕ.

⁴⁶ Μάλιστα, σε αυτό το πλαίσιο προκύπτουν επιπλέον ερωτήματα. Πρώτα και κύρια, σε περιπτώσεις βασικών εγκαταστάσεων, υπάρχουν δύο συναφείς αγορές, δηλαδή η αγορά για την προμήθεια των απαιτούμενων εισροών (αγορά ανάντη) και η αγορά για τα αγαθά ή τις υπηρεσίες που παράγονται μέσω της πρόσβασης στη σχετική εισροή (κατάντη αγορά). Πέρα από αυτό, επιδιώκεται η άρνηση παροχής των απαραίτητων εισροών χωρίς αντικειμενική αιτιολόγηση, καθώς και η άρνηση πρόσβασης που είναι απαραίτητη για τον ανταγωνισμό στην αγορά.

⁴⁷ Υπόθεση C-7/97 Oscar Bronner GmbH & Co KG κατά Mediaprint [1998] Συλλογή I-7791 (στο εξής Oscar Bronner)

⁴⁸ Oscar Bronner παρ. 4.

⁴⁹ Oscar Bronner παρ. 67.

⁵⁰ Oscar Bronner παρ. 6.

⁵¹ Oscar Bronner παρ. 8.

Κατόπιν τούτου, το ΔΕΕ έκρινε ότι, υπό τον όρο ότι η Mediaprint διαπιστώθηκε ότι κατέχει δεσπόζουσα θέση στην αγορά των συστημάτων παράδοσης σε εθνικό επίπεδο, η άρνησή της θα μπορούσε να συνιστά κατάχρηση, εάν πληρούσε σωρευτικά τα ακόλουθα κριτήρια:

- Πρώτον, η άρνηση ήταν πιθανό να εξαλείψει κάθε ανταγωνισμό στην αγορά ημερήσιων εφημερίδων,
- δεύτερον, η υπηρεσία πρέπει να ήταν απαραίτητη για τη διεξαγωγή των εργασιών του συμμετέχοντα, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν πραγματικά ή δυνητικά υποκατάστατα για μια τέτοια παράδοση και
- τρίτον, η άρνηση δεν πρέπει να αιτιολογούνταν αντικειμενικά⁵².

Επιπλέον, στην υπόθεση Bronner, το ΔΕΕ υποστήριξε ότι ένα προϊόν και μια υπηρεσία είναι απαραίτητα μόνο εάν δεν υπάρχουν εναλλακτικά προϊόντα ή υπηρεσίες και υφίστανται τεχνικά, οικονομικά ή νομικά εμπόδια που καθιστούν αδύνατη ή ανυπόστατη μια επιχείρηση που επιδιώκει να δραστηριοποιηθεί στην αγορά κατόντη ανάπτυξη προϊόντων ή υπηρεσιών⁵³.

Η απόφαση Bronner αντικατοπτρίζει το υψηλότερο όριο που σχετίζεται με το δόγμα των βασικών διευκολύνσεων στο δίκαιο της ΕΕ. Μετά τον Bronner και σε άλλες περιπτώσεις όπως στην υπόθεση Magill⁵⁴, στην υπόθεση IMS Health⁵⁵ και στην υπόθεση Microsoft⁵⁶ το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι για να παραχωρηθεί υποχρεωτική πρόσβαση, ο ενάγων πρέπει να αποδείξει ότι τα δεδομένα ή τα στοιχεία που ζητούνται είναι απαραίτητα για την εμφάνιση ενός νέου προϊόντος και δεν υπάρχει άλλος τρόπος απόκτησης ή δημιουργίας του⁵⁷.

⁵² Oscar Bronner παρ. 41.

⁵³ Oscar Bronner παράγραφοι 44-45.

⁵⁴ Υποθέσεις C-241/91 και C-242/91 [1995] Συλλογή I-743.

⁵⁵ Υπόθεση C-418/01 [2004] Συλλογή I-5039

⁵⁶ Υπόθεση T-201/4 Microsoft κατά Επιτροπής [2007] Συλλογή II-3601.

⁵⁷ Josef Drexl, Reto M.Hilty, Luc Desauettes, Franziska Greiner, Daria Kim, Heiko Richter, Gintare Surblyte and Klaus Wiedermann, ' Data Ownership and Access to Data Position Statement of the Max Planck Institute for Innovation

Σε αυτή την περίπτωση πρέπει να παραχωρηθεί η πρόσβαση, ειδάλλως βρισκόμαστε αντιμετώπι με την περίπτωση της παρεμπόδισης του ανταγωνισμού. Ως παρεμπόδιση νοείται η δημιουργία απόλυτου εμποδίου στη διεξαγωγή του, ενώ περιορισμό συνιστά η μείωση των επιλογών όσων συμμετέχουν στην αγορά, μέσω αθέμιτης συμπεριφοράς ή άρνησης συναλλαγής.⁵⁸

3.5 Η διασταύρωση του δόγματος των βασικών εγκαταστάσεων και της φορητότητας δεδομένων

Η συλλογή και η ανάλυση των δεδομένων των χρηστών, συμπεριλαμβανομένων των πληροφοριών σχετικά με τη συμπεριφορά και τις προτιμήσεις των χρηστών, επιτρέπουν στις πλατφόρμες να βελτιστοποιούν την εμπειρία του χρήστη⁵⁹. Αυτό με τη σειρά του οδηγεί στην ικανοποίηση και την αφοσίωση των πελατών, καθώς οι πελάτες είναι επιρρεπείς στη χρήση πλατφορμών που προσφέρουν μια πιο εξατομικευμένη εμπειρία.

Κατά την εφαρμογή του δόγματος των βασικών διευκολύνσεων, γνωστό και ως θεωρία «ουσιωδών διευκολύνσεων», μια επιχείρηση με δεσπόζουσα θέση η οποία έχει τον έλεγχο μιας βασικής υποδομής μπορεί να υποχρεωθεί να τη διαθέσει σε ανταγωνιστές της, εφόσον οι τελευταίοι δεν δύνανται να δημιουργήσουν τη δική τους ανάλογη ή εφόσον η πραγματοποίηση μιας τέτοιας επένδυσης είναι δαπανηρή. Στο πλαίσιο της φορητότητας δεδομένων, μπορεί να υποστηριχθεί ότι εάν μια εταιρεία με δεσπόζουσα θέση κατέχει συγκεκριμένα δεδομένα που είναι απαραίτητα για άλλες επιχειρήσεις να εισέλθουν σε μια νέα αγορά και η άρνηση της δεσπόζουσας εταιρείας να μεταφέρει αυτά τα δεδομένα εξαλείφει κάθε πιθανό ανταγωνισμό, τότε, ελλείψει αντικειμενικών αιτιολογήσεων, θα μπορούσε να γίνει επίκληση του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ. Έτσι, το δίκαιο του ανταγωνισμού της ΕΕ αναδεικνύεται ως

and Competition of 16 August 2016 on the Current European Debate» (2016), 9. < http://www.ip.mpg.de/fileadmin/ipmpg/content/stellungnahmen/positionspaper-data-eng-2016_08_16-def.pdf>

⁵⁸ Γ. Τριανταφυλλάκης, Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, σελ. 67 – 68.

⁵⁹ Inge Graef, Sih Yuliana Wahyuningtyas και Peggy Valcke, «Αξιολόγηση ζητημάτων πρόσβασης δεδομένων σε διαδικτυακές πλατφόρμες» [2015] 39(5) Telecommunications Policy, 375, 378.

δυναμικό μέσο για την αποτελεσματική επιβολή των στόχων φορητότητας δεδομένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Αν και δεν έχει ακόμη εμφανιστεί καμία υπόθεση που να αφορά το δόγμα των βασικών εγκαταστάσεων και τη φορητότητα δεδομένων στην ΕΕ, στις ΗΠΑ, τα δικαστήρια αρνήθηκαν να δώσουν υποχρεωτική πρόσβαση σε συγκεκριμένες βάσεις δεδομένων, ιδίως μετά την απόφαση *Trinko*⁶⁰ που περιορίσε τη χρήση των βασικών εγκαταστάσεων σε μεγάλο βαθμό.

Η υπόθεση *LiveUniverse, Inc. v. MySpace, Inc.*⁶¹ σχετίζεται με μια Υπηρεσία Κοινωνικής Δικτύωσης (SNS) (*MySpace*) που εμποδίζει έναν χρήστη άλλου SNS (*LiveUniverse*) να ενσωματώνει περιεχόμενο από τον ιστότοπο του δεύτερου SNS που ονομάζεται *vidiLife* στο προφίλ του στο *MySpace*. Η διαγραφή από το *MySpace* όλων των αναφορών στο *vidiLife* και η αποτροπή των χρηστών του από την ενσωμάτωση οποιουδήποτε είδους τέτοιων επεκτάσεων θεωρήθηκε από το *LiveUniverse* ότι είναι αντίθετη με την αντιμονοπωλιακή νομοθεσία των ΗΠΑ. Το Επαρχιακό Δικαστήριο απέρριψε τους ισχυρισμούς περί αποκλειστικής συμπεριφοράς, αναφερόμενο στην έλλειψη υποχρέωσης συμφωνίας, η οποία σύμφωνα με το Δικαστήριο απαιτεί την ύπαρξη εθελοντικής συμφωνίας όπως ορίζεται στην απόφαση *Trinko* του Ανωτάτου Δικαστηρίου (*Verizon Communications Inc. v. Law Offices of Curtis V Trinko, LLP*). Η απόρριψη του Περιφερειακού Δικαστηρίου όπως επικυρώθηκε από το Ninth Circuit επιβεβαίωσε την ελευθερία του *Myspace* να σχεδιάζει προϊόντα καθώς και το δικαίωμά του να συναλλάσσεται⁶².

Στην ίδια κατεύθυνση, σε μια άλλη υπόθεση με πρωταγωνιστή την εταιρεία κολοσσό, (*Facebook* εναντίον της *Power Ventures Inc*) το *Facebook* απέτρεψε μια τέτοια απόπειρα και μήνυσε την *Power Ventures* για παραβίαση των όρων παροχής υπηρεσιών της και έτσι η

⁶⁰ *LiveUniverse, Inc. v. MySpace, Inc.*, Ap. CV 06-6994 AHM (RZx), 2007 WL 6865852, (C.D. Cal. 4 Ιουνίου 2007).

⁶¹ *LiveUniverse, Inc. v. MySpace, Inc.*, 304 Fed. Appx. 554 (9ος Κύκλος 22 Δεκεμβρίου 2008).

⁶² *Facebook, Inc. v. Power Ventures, Inc.*, No. C 08-5780 JW, 2010 WL 3291750 (N.D. Cal. 20 Ιουλίου 2010).

Power Ventures άσκησε ανταγωγή εναντίον του Facebook στηριζόμενη στη συμπεριφορά αποκλεισμού⁶³. Ωστόσο, οι ισχυρισμοί της Power Ventures δεν επιβεβαιώθηκαν από το Περιφερειακό Δικαστήριο το οποίο έκρινε την έλλειψη διαλειτουργικότητας εκτός του πεδίου ευθύνης, αναφερόμενο στο «δικαίωμα του Facebook να διαχειρίζεται την πρόσβαση και τη χρήση του ιστοτόπου του»⁶⁴.

Στην υπόθεση People Browsr εναντίον Twitter⁶⁵, η διαφωνία προέκυψε από το γεγονός ότι η People Browsr ζήτησε από το Twitter να της παραχωρήσει (firehose) πρόσβαση στα δεδομένα Twitter για να μπορεί να προσφέρει υπηρεσίες ανάλυσης και το αίτημα αυτό απορρίφθηκε. Η People Browsr κατέθεσε αγωγή με τις αξιώσεις που βασίζονται στο ιδιωτικό δίκαιο και ο νόμος για τον αθέμιτο ανταγωνισμό της Καλιφόρνια οδήγησε σε μια «προσωρινή περιοριστική εντολή» που επιβλήθηκε στο Twitter⁶⁶.

Το Twitter προσπάθησε να συνεχίσει την υπόθεση σε ομοσπονδιακό (αντιμονοπωλιακό) επίπεδο αλλά αυτό απέτυχε⁶⁷. Τα μέρη διευθέτησαν τελικά την υπόθεση συμφωνώντας ότι η People Browsr θα μπορούσε να συνεχίσει την πλήρη πρόσβαση στο firehose μέχρι το 2013⁶⁸. Καθώς η υπόθεση έληξε με τη διευθέτηση του αιτούμενου ζητήματος, δεν είναι σαφές εάν το Twitter θα ήταν υποχρεωμένο να παράσχει στην People Browsr πλήρη πρόσβαση στα δεδομένα της σύμφωνα με την ομοσπονδιακή ή πολιτειακή νομοθεσία των ΗΠΑ.

⁶³ Facebook, Inc. v. Power Ventures, Inc., παράγραφοι 13-14. Σύμφωνα με τον ισχυρισμό της Power Ventures, το Facebook είχε εμπλακεί σε συμπεριφορές αποκλεισμού επιτρέποντας στους χρήστες του να χρησιμοποιούν τα στοιχεία σύνδεσής τους στο Facebook για πρόσβαση σε άλλους παρόχους υπηρεσιών, όπως το Gmail, AOL, Yahoo!, Hotmail, ενώ εμποδίζει τους ανταγωνιστές του να κάνουν το ίδιο.

⁶⁴ Facebook, Inc. v. Power Ventures, Inc., παράγραφοι 13-14

⁶⁵ People Browsr (2013) PeopleBrowsr, Inc. et al. v. Twitter, Inc., No. C-12-6120 EMC, 2013 WL 843032 (N.D. Cal. 6 Μαρτίου 2013).

⁶⁶ PeopleBrowsr (2012) Το PeopleBrowsr κερδίζει προσωρινή εντολή περιορισμού που αναγκάζει το twitter να παρέχει πρόσβαση στο firehose. 28 Νοεμβρίου 2012.< <http://blog.peoplebrowsr.com/2012/11/peoplebrowsr-wins-temporary-restraining-order-compelling-twitter-to-provide-firehose-access/>>

⁶⁷ PeopleBrowsr (2013) PeopleBrowsr, Inc. et al. v. Twitter, Inc., No. C-12-6120 EMC, 2013 WL 843032 (N.D. Cal. 6 Μαρτίου 2013).

⁶⁸ PeopleBrowsr. (2013) Το PeopleBrowsr και το Twitter επιλύουν τη διαφορά Firehose. 25 Απριλίου 2013. <http://blog.peoplebrowsr.com/2013/04/peoplebrowsr-and-twitter-settle-firehose-dispute/>

Η αντιμονοπωλιακή νομοθεσία και οι αρχές των ΗΠΑ, ιδιαίτερα μετά την απόφαση Trinko⁶⁹, ακολούθησαν διαφορετική πορεία από τις υποχρεώσεις πρόσβασης, είτε μέσω του δόγματος των βασικών εγκαταστάσεων είτε μέσω άλλων εργαλείων (π.χ. δοκιμή προθέσεων, μόχλευση αγοράς). Έτσι, η απόδειξη της «αναγκαιότητας» ή της «ουσιαστικότητας» της αιτούμενης εισροής αποτελεί συχνά την κύρια δυσκολία που πρέπει να ξεπεράσουν οι ενάγοντες.

Πλατφόρμες, όπως η Google μπορεί να αποδειχθεί ότι αντιπροσωπεύουν μια αντίθετη θέση σε αυτό. Η ποιότητα των αποτελεσμάτων αναζήτησης και η στόχευση της διαφήμισης με τη χρήση του εργαλείου Αναζήτησης Google βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στα προσωπικά δεδομένα - δηλαδή τις προηγούμενες αναζητήσεις και τη συμπεριφορά αναζήτησης του χρήστη χρησιμοποιώντας τη μηχανή αναζήτησης - καθώς και σε δεδομένα που κοινοποιούνται μέσω άλλων υπηρεσιών στην ίδια πλατφόρμα, όπως το Google Photos (με π.χ. δεδομένα τοποθεσίας), το Gmail (με ανάλυση κειμένου email), οι Χάρτες Google (ταξιδιωτικά δεδομένα) και το YouTube (δεδομένα ενδιαφέροντος). Αναμφισβήτητα η κατοχή αυτών των δεδομένων από την Google ισοδυναμεί με ένα σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα τέτοιου μεγέθους, που δεν μπορεί ρεαλιστικά να αναπαραχθεί από άλλους παίκτες στην αγορά, ακόμη και από ψηφιακούς γίγαντες όπως η Apple ή η Microsoft, με τους τόσο σημαντικούς πόρους που διαθέτουν.

Η φορητότητα των ιστορικών αναζήτησης και των συμπεριφορών αναζήτησης των χρηστών, ειδικότερα, βρίσκεται στο επίκεντρο αυτού και σαφώς στη διασταύρωση τόσο των δεδομένων όσο και της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού. Αξίζει να σημειωθεί ότι το ιστορικό αναζήτησης χρηστών Google μπορεί ήδη να εξαχθεί με τη χρήση του εργαλείου της Αρχιεπιτήρησης Google. Ωστόσο, δεν είναι σαφές πόσοι χρήστες κάνουν χρήση αυτής της ευκαιρίας. Αναμφισβήτητα, οι χρήστες δεν ενδιαφέρονται για την καθαρή εξαγωγή δεδομένων, καθώς είναι μια πολύπλοκη και χρονοβόρα διαδικασία, με εγγενή αβεβαιότητα, καθώς τα δεδομένα

⁶⁹ Verizon Telecommunications Inc. v. Law Offices of Curtis V. Trinko, LLP 540 U.S. 398, 2004 (απόφαση Trinko).

που μεταφέρονται ενδέχεται να μην χρησιμοποιηθούν από άλλους υπεύθυνους επεξεργασίας δεδομένων, λόγω τεχνικών και αρχιτεκτονικών περιορισμών.

Από αυτή την άποψη, η φορητότητα δεδομένων από τον ελεγκτή σε έναν υπεύθυνο επεξεργασίας είναι ζωτικής σημασίας για τη διασφάλιση του δικαιώματος στη φορητότητα των δεδομένων - και ως εκ τούτου τον αποτελεσματικό ανταγωνισμό σε αγορές που βασίζονται σε πλατφόρμα. Η επιτυχία του GDPR στο πλαίσιο της φορητότητας δεδομένων και πλατφορμών όπως η Google μπορεί να βασίζεται στην ικανότητα επιβολής αποτελεσματικής φορητότητας από ελεγκτή σε ελεγκτή παρά στην απλή λειτουργικότητα εξαγωγής.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στην ΕΕ δεν υπήρξε προηγούμενο στο οποίο η πρόσβαση σε μια βάση δεδομένων προσωπικών δεδομένων να θεωρείτο απαραίτητη για τη λειτουργία μιας συγκεκριμένης υπηρεσίας όπου θα ήταν εμπορικά αδύνατο για έναν ανταγωνιστή να λειτουργήσει χωρίς αυτά τα προσωπικά δεδομένα. Δεδομένης της αυστηρής φύσης του δόγματος των βασικών εγκαταστάσεων, θα ήταν σχετικά δύσκολο για μια επιχείρηση να αποδείξει γιατί δεν μπορεί να αναπτύξει τη δική της βάση δεδομένων προσωπικών πληροφοριών χωρίς πρόσβαση στα δεδομένα του κυρίαρχου ανταγωνιστή. Ωστόσο, δεδομένης της προθυμίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των εθνικών αρχών ανταγωνισμού να εξετάσουν προσεκτικότερα τις αγορές που συλλέγουν και επεξεργάζονται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα και αν και είναι πιθανό ότι θα υπάρξουν περιπτώσεις άρνησης πρόσβασης σε συγκεκριμένο σύνολο δεδομένων, μια τέτοια συμβολή θα μπορούσε να θεωρηθεί ουσιαστική διευκόλυνση.

4. Νόμος περί προστασίας δεδομένων και δίκαιο ανταγωνισμού: χαρτογράφηση των σχέσεων, των συγκρούσεων και των συνεργειών

4.1. Δίκαιο ανταγωνισμού, νόμος περί προστασίας δεδομένων και δίκαιο των καταναλωτών: Ένα νομικό και οικονομικό πλαίσιο πολιτικής

Είναι γεγονός ότι από οικονομικής απόψεως οι αγορές ψηφιακών πλατφορμών «υποφέρουν» – όσον αφορά τη συλλογή και τη χρήση προσωπικών δεδομένων – ταυτόχρονα από

δύο διαφορετικές αποτυχίες της αγοράς. Από τη μια πλευρά έχουμε δηλαδή την ισχύ των πλατφορμών στην αγορά και από την άλλη τα προβλήματα πληροφόρησης και συμπεριφοράς των καταναλωτών. Υποστηρίζουμε ότι η βαθύτερη κατανόηση της σχέσης μεταξύ της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού και της νομοθεσίας περί προστασίας δεδομένων απαιτεί μια προσέγγιση που επιτρέπει μια ολοκληρωμένη ανάλυση των επιπτώσεων τόσο των αστοχιών της αγοράς όσο και των δύο νομικών καθεστώτων⁷⁰.

Από αυτή την άποψη, η πολιτική ανταγωνισμού έχει ως στόχο την επίλυση των αδυναμιών της αγοράς όσον αφορά τον ανταγωνισμό. Η νομοθεσία περί προστασίας δεδομένων έχει ως αποστολή την προστασία του δικαιώματος στην πληροφοριακή αυτοδιάθεση. Αυτό γίνεται από οικονομική άποψη, με τον καθορισμό των δικαιωμάτων των φυσικών προσώπων (υποκείμενα των δεδομένων) σε σχέση με τα προσωπικά τους δεδομένα, αλλά και με τη θέσπιση κανόνων σχετικά με το πώς, π.χ. οι εταιρείες (όπως οι μεγάλες ψηφιακές εταιρείες) μπορούν να συλλέγουν και να χρησιμοποιούν το προσωπικά δεδομένα καταναλωτών για ορισμένους σκοπούς, ιδίως μέσω -αλλά δεν περιορίζεται μόνο σε αυτό- της συγκατάθεσης των υποκειμένων των δεδομένων⁷¹.

Ωστόσο, λόγω των πολύ σοβαρών προβλημάτων ενημέρωσης και συμπεριφοράς των καταναλωτών, η απαίτηση μιας καλά ενημερωμένης συναίνεσης συχνά δεν πληρούται. Από την άποψη της οικονομικής πολιτικής, η επίλυση της αποτυχίας της αγοράς που σχετίζεται με προβλήματα πληροφόρησης και συμπεριφοράς είναι συνήθως καθήκον της πολιτικής για τους καταναλωτές, αλλά όσον αφορά τη συλλογή και τη χρήση προσωπικών δεδομένων είναι κατά κύριο λόγο καθήκον της νομοθεσίας περί προστασίας δεδομένων⁷².

Επομένως, τόσο η νομοθεσία περί προστασίας δεδομένων όσο και η νομοθεσία για τους καταναλωτές θα πρέπει να υποστηρίξουν τους τελευταίους στο να λαμβάνουν καλά ενημερωμένες αποφάσεις σχετικά με τη διαχείριση των προσωπικών τους δεδομένων. Αυτό

⁷⁰ Jullien, Bruno & Lefouili, Yassine & Riordan, Michael, 2018. "Privacy Protection, Security, and Consumer Retention," TSE Working Papers 18-947, Toulouse School of Economics (TSE), revised Jun 2020.

⁷¹ I. van Ooijen, Helena U. Vrabec, (2019). Does the GDPR Enhance Consumers' Control over Personal Data? https://www.researchgate.net/publication/329570309_Does_the_GDPR_Enhance_Consumers'_Control_over_Personal_Data_An_Analysis_from_a_Behavioural_Perspective

⁷² Guorong Zhong, Zhaoqing Wang, (2019). Consumer Privacy of E-Commerce https://www.researchgate.net/publication/331340236_Consumer_Privacy_Protection_of_Ecommerce

θα ενδυνάμωνε τους καταναλωτές και θα ενίσχυε πιο δραστικά την καταναλωτική τους κυριαρχία και τον πληροφοριακό αυτοπροσδιορισμό τους, και ως εκ τούτου θα διευκόλυνε την προστασία του απορρήτου τους. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, πως για μεγάλο χρονικό διάστημα, η νομοθεσία περί ανταγωνισμού και η νομοθεσία περί προστασίας δεδομένων θεωρούνταν εντελώς ξεχωριστές πολιτικές, με διαφορετικούς στόχους και καθήκον αντιμετώπισης από πλευράς αγοράς, αυτό όμως φαίνεται να καταρρίπτεται και πολύ περισσότερο να αποδεικνύεται ως μια εξαιρετικά χρήσιμη διασύνδεση για τους καταναλωτές – υποκείμενα των δεδομένων.⁷³

4.2 Προστασία των προσωπικών δεδομένων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

4.2.1 Το δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησης

Το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης αποτελεί ένα από τα πιο ουσιώδη και θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα. Η θεμελίωση και ο σεβασμός του δικαιώματος αυτού είναι αναγκαία, καθότι με αυτό τον τρόπο προάγεται η πολυφωνία, ο υγιής διάλογος, η ανταλλαγή απόψεων και εν τέλει, μέσω της πραγμάτωσης αυτών, προωθείται το δημοκρατικό πλίτευμα. Επίσης, η κατοχύρωση και η προστασία του δικαιώματος στην ελευθερία έκφρασης, ειδική έκφανση του οποίου είναι και το δικαίωμα στην πληροφόρηση⁷⁴, συντελεί στην ελεύθερη και απρόσκοπτη ανάπτυξη της προσωπικότητας του κάθε ατόμου⁷⁵. Είναι σημαντικό να γίνει μια αναφορά και σε αυτό το δικαίωμα, πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση του απορρήτου, καθόσον το δικαίωμα της πληροφόρησης και δη η μια έκφανση αυτού προσκρούει στο δικαίωμα διασφάλισης της ιδιωτικότητας. Πρόκειται για το γνωστό δικαίωμα «εις το πληροφορείσθαι». Εύλογα λοιπόν αναρωτιέται κανείς: Μέχρι ποιο σημείο μπορεί να δικαιούται κάποιος να λαμβάνει πληροφορίες για κάποιο τρίτο πρόσωπο; Σε ποιο σημείο τίθεται ο φραγμός;

⁷³ Ginger Zhe Jin, (2018). Artificial Intelligence and Consumer Privacy <https://www.nber.org/papers/w24253>

⁷⁴ Ι. Ιγγλεζάκη, Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι περιορισμοί του, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 153

⁷⁵ Ι. Ιγγλεζάκη, Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι περιορισμοί του, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 153

Αυτό είναι το δικαίωμα που θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως έχει δύο όψεις. Η πρώτη έκφρασή του αφορά στην ελευθερία του λόγου, ενώ η δεύτερη έκφρασή του αφορά στην αποδοχή της πληροφορίας. Στο πρώτο γεγονός, δηλαδή, κάθε άτομο είναι πομπός και στη δεύτερη περίπτωση ενεργεί ως δέκτης. Η διάκριση αυτή γίνεται στη διάταξη του άρθρου 5Α του Συντάγματος, όπου η παράγραφος 1 αυτού κατοχυρώνει το δικαίωμα στην ενημέρωση, ενώ η παράγραφος 2 της ίδιας διάταξης του Συντάγματος κατοχυρώνει το δικαίωμα λήψης πληροφοριών⁷⁶.

Τόσο το εθνικό όσο και το ευρωπαϊκό δίκαιο προασπίζουν το δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση. Οι διατάξεις που προστατεύουν το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης ορίζονται σχεδόν σε όλα τα βασικά νομοθετήματα και συγκεκριμένα στο ίδιο το Σύνταγμα, την ΕΣΔΑ, την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Ειδικότερα, αφορά τις διατάξεις του άρθρου 14 εδάφιο 1, άρθρου 10 παρ. 1, άρθρου 19 παρ. 2, άρθρου 19 παρ. 2 και άρθρου 11 παρ. 1 αντίστοιχα⁷⁷.

Συγκεκριμένα:

Σύμφωνα με το Σύνταγμα και δη με το άρθρο 14 παρ. 1, προβλέπεται ότι: «Καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του Κράτους». Η παρούσα συνταγματική διάταξη συνδέεται με το δικαίωμα στην πληροφόρηση, το οποίο αποτελεί ειδικότερη έκφραση του δικαιώματος της ελεύθερης έκφρασης.

Συνεπώς, αξίζει να αναφερθεί στο σημείο αυτό και η διάταξη του άρθρου 5 Α του Συντάγματος, το οποίο απαρτίζεται από δύο παραγράφους: την παρ. 1 κατά την οποία: «Καθένας έχει δικαίωμα στην πληροφόρηση, όπως νόμος ορίζει. Περιορισμοί στο δικαίωμα αυτό είναι δυνατόν να επιβληθούν με νόμο μόνο αν είναι απολύτως αναγκαίοι και δικαιολογούνται για λόγους εθνικής ασφάλειας, καταπολέμησης του εγκλήματος ή προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων», καθώς και την παρ. 2, κατά την οποία: «Καθένας έχει δικαίωμα

⁷⁶ Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα, 4^η Έκδοση, 2012, σελ. 364-5.

⁷⁷ Ι. Ιγγλεζάκη, Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι περιορισμοί του, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 154.

συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας. Η διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και της παραγωγής, ανταλλαγής και διάδοσής τους αποτελεί υποχρέωση του κράτους, τηρουμένων πάντοτε των εγγυήσεων των άρθρων 9, 9Α και 19.».

Στο διεθνές νομικό πλαίσιο, το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης προασπίζεται από τα παρακάτω νομοθετικά κείμενα:

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, το δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης είναι ένα δικαίωμα – όρος πλαίσιο, και περιλαμβάνει το δικαίωμα του «πληροφορείν»⁷⁸, το δικαίωμα του «πληροφορείσθαι»⁷⁹, το δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης και διατύπωσης της γνώμης. Ειδικότερα, στο άρθρο αυτό ορίζεται αυτολεξεί ότι: «1. Καθένας έχει δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης. Αυτό το δικαίωμα περιλαμβάνει την ελευθερία της γνώμης καθώς και την ελευθερία λήψης ή μετάδοσης πληροφοριών ή ιδεών, χωρίς παρέμβαση των δημοσίων αρχών και ανεξαρτήτως συνόρων. Αυτό το άρθρο δεν εμποδίζει τα κράτη να υποβάλλουν ραδιοφωνικές, κινηματογραφικές ή τηλεοπτικές εταιρείες σε κανονισμούς για την έκδοση αδειών λειτουργίας 2. Η άσκηση αυτών των ελευθεριών, που συνεπάγεται καθήκοντα και ευθύνες, μπορεί να υπόκειται σε ορισμένες διατυπώσεις, προϋποθέσεις, περιορισμούς ή κυρώσεις, που προβλέπονται από το νόμο και συνιστούν αναγκαία μέτρα μια δημοκρατική κοινωνία για την εθνική ασφάλεια, την εδαφική ακεραιότητα ή τη δημόσια ασφάλεια, την προστασία της τάξης και την πρόληψη του εγκλήματος, την προστασία της υγείας ή των ηθών, την προστασία της ιδιωτικής ζωής ή των δικαιωμάτων τρίτων, την πρόληψη της αποκάλυψης εμπιστευτικών πληροφοριών ή τη διασφάλιση του κύρους και της αμεροληψίας των δικαστήρια.».

Εφαρμόζοντας τα ανωτέρω, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΔΔΑ), όχι λίγες φορές, έχει δώσει μεγάλη προτεραιότητα στην ελευθερία της έκφρασης με τις αποφάσεις του, περιορίζοντας τον ακρογωνιαίο λίθο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Χαρακτηριστική και πρόσφατη απόφαση είναι αυτή που έκρινε την υπόθεση Suer

⁷⁸ Θ. Παπαχρίστου / Τ. Βιδάλη / Λ. Μήτρου- Αν. Τάκη, Το δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας, 2006, σελ. 9.

⁷⁹ Θ. Παπαχρίστου / Τ. Βιδάλη / Λ. Μήτρου- Αν. Τάκη, Το δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας, 2006, σελ. 9.

κατά της Τουρκίας στις 29-09-2020⁸⁰, σύμφωνα με την οποία, ο προσφεύγων έστειλε δύο μηνύματα μέσω της εφαρμογής messenger του Facebook σε έναν φίλο του, με τα οποία εγκωμιάζε την Τρομοκρατική Οργάνωση “PKK” (Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν). Η Τούρκικη κυβέρνηση θεώρησε τα μηνύματα αυτά ως προπαγάνδα, με αποτέλεσμα να τον καταδικάσει ποινικά, επιβάλλοντας εις βάρος του ποινή φυλάκισης 10 μηνών. Τελικά, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δύο μηνύματα δεν θέτουν σε κίνδυνο τη δημόσια ασφάλεια, ενώ επισήμανε ότι η Τουρκία με την εν λόγω ποινική απόφαση παραβίασε το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. Πέραν τούτης της αποφάσεως, το ΕΔΔΑ εξέδωσε τον Ιούνιο του 2020, ένα δελτίο αναφοράς – ενημέρωσης⁸¹, στο οποίο ανέφερε συγκεντρωτικά τις πιο σημαντικές αποφάσεις του που αφορούν την πρόσβαση στο διαδίκτυο και την ελευθερία στη διάδοση και λήψη πληροφοριών και ιδεών. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για τις ακόλουθες αποφάσεις:

- Απόφαση Ahmet Yildirin κατά Τουρκίας (18-12-2012). Στις 23 Ιουνίου 2009 το Πρωτοδικείο Κακουργημάτων διέταξε τον αποκλεισμό μιας τοποθεσίας στο Διαδίκτυο βάσει του νόμου για τη ρύθμιση των δημοσιεύσεων στο Διαδίκτυο και την καταπολέμηση των αδικημάτων του Διαδικτύου. Η διαταγή εκδόθηκε ως προληπτικό μέτρο στο πλαίσιο ποινικής δίωξης.

Αργότερα την ίδια ημέρα, σύμφωνα με τον ίδιο Νόμο, αντίγραφο της διαταγής δέσμευσης στάλθηκε στη Διεύθυνση Τηλεπικοινωνιών για εκτέλεση. Στις 24 Ιουνίου 2009, μετά από αίτημα της Διεύθυνσης Τηλεπικοινωνιών, το Πρωτοδικείο Ποινικών Δικαστηρίων τροποποίησε την απόφασή του και διέταξε τον αποκλεισμό κάθε πρόσβασης στους Ιστότοπους Google.

Ως αποτέλεσμα, ο αιτών δεν μπόρεσε να έχει πρόσβαση στον δικό του ιστότοπο. Την 1η Ιουλίου 2009 ζήτησε να ακυρωθεί η εντολή αποκλεισμού για τον δικό του ιστότοπο, ο οποίος δεν είχε καμία σχέση με τον ιστότοπο που είχε αποκλειστεί λόγω του παράνομου περιεχομένου του. Στις 13 Ιουλίου 2009 το Ποινικό Δικαστή-

⁸⁰ Αριθμ. Αιτήσεως προσφυγής 77711/11, αναλυτικότερα <https://www.echrcaselaw.com/apofaseis-edda/katadiki-politi-gia-apostoli-duo-minimaton-se-filo-uper-tromokratikis-organosis-paraviasi-eleftherias-tis-ekfrasis/>

⁸¹ https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Access_Internet_ENG.pdf

ριο απέρριψε την αίτηση του προσφεύγοντος. Τον Απρίλιο του 2012 δεν ήταν ακόμη σε θέση να έχει πρόσβαση στον δικό του ιστότοπο, παρόλο που, απ' ό,τι διαπιστώθηκε, η ποινική διαδικασία κατά του ιδιοκτήτη του παραβατικού ιστότοπου είχε διακοπεί τον Μάρτιο του έτους 2011.

Μετά τον αποκλεισμό άλλου ιστότοπου ως προληπτικό μέτρο, το δικαστήριο στη συνέχεια, κατόπιν αιτήματος της Διεύθυνσης Τηλεπικοινωνιών, διέταξε τον αποκλεισμό κάθε πρόσβασης στους Ιστότοπους Google, οι οποίοι φιλοξενούσαν επίσης τον ιστότοπο του αιτούντος. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα περιορισμό που ισοδυναμούσε με παρέμβαση στο δικαίωμα του προσφεύγοντος στην ελευθερία της έκφρασης.

Ο αποκλεισμός του προσβλητικού ιστότοπου είχε νομική βάση, αλλά ήταν σαφές ότι ούτε ο ιστότοπος του αιτούντος ούτε οι ιστότοποι Google γενικά εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της σχετικής νομοθεσίας, καθώς δεν υπήρχε επαρκής λόγος να υποπτευόμαστε ότι το περιεχόμενό τους ήταν παράνομο. Δεν είχε κινηθεί δικαστική διαδικασία εναντίον κανενός από τους δύο. Επιπλέον, αν και οι ιστότοποι Google θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για το περιεχόμενο ενός ιστότοπου που φιλοξενούσε, ο νόμος δεν προέβλεπε τον χονδρικό αποκλεισμό της πρόσβασης στην υπηρεσία. Ούτε υπήρχε καμία ένδειξη ότι οι ιστότοποι Google είχαν ενημερωθεί ότι φιλοξενούσε παράνομο περιεχόμενο ή ότι είχε αρνηθεί να συμμορφωθεί με προσωρινό μέτρο σχετικά με ιστότοπο που εκκρεμούσε ποινική διαδικασία.

Επιπλέον, ένα από τα κύρια επιχειρήματα του προσφεύγοντος στην αίτησή του της 1ης Ιουλίου 2009 για την κατάργηση της διαταγής αποκλεισμού ήταν ότι για να αποτραπεί το ενδεχόμενο να επηρεαστούν άλλοι ιστότοποι από το επίμαχο μέτρο, θα έπρεπε να είχε επιλεγεί μια μέθοδος σύμφωνα με την οποία μόνο ο παραβατικός ιστότοπος να είχε καταστεί απρόσιτος. Ωστόσο, δεν υπήρχε καμία ένδειξη ότι οι δικαστές που εξέτασαν την αίτησή του είχαν προσπαθήσει να σταθμίσουν τα διάφορα διακυβευόμενα συμφέροντα.

Αυτή η ανεπάρκεια ήταν απλώς συνέπεια της ίδιας της διατύπωσης του νόμου, ο οποίος δεν προέβλεπε καμία υποχρέωση για τα εθνικά δικαστήρια να εξετάσουν

κατά πόσον ήταν απαραίτητος ο χονδρικός αποκλεισμός των Ιστοτόπων Google, λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια που καθορίζονται και εφαρμόζονται από το Δικαστήριο βάσει του άρθρου 10 της Σύμβασης. Αυτός ο ευρύτερος αποκλεισμός είχε καταστήσει απρόσιτες μεγάλες ποσότητες πληροφοριών, περιορίζοντας έτσι ουσιαστικά τα δικαιώματα των χρηστών του Διαδικτύου και έχοντας σημαντική παράπλευρη επίδραση σε διάφορους τομείς.

Συνεπώς, η παρέμβαση δεν ήταν προβλέψιμη και δεν είχε παράσχει στον αιτούντα τον βαθμό προστασίας που δικαιούταν από το κράτος δικαίου σε μια δημοκρατική κοινωνία. Το επίμαχο μέτρο είχε αυθαίρετα αποτελέσματα και δεν μπορούσε να λεχθεί ότι είχε σχεδιαστεί αποκλειστικά για να εμποδίσει την πρόσβαση στον παραβατικό ιστότοπο.

Επιπλέον, οι διαδικασίες δικαστικής επανεξέτασης σχετικά με τον αποκλεισμό ιστοσελίδων στο Διαδίκτυο ήταν ανεπαρκείς για να πληρούν τα κριτήρια για την αποφυγή καταχρήσεων. Η εθνική νομοθεσία δεν προέβλεπε καμία διασφάλιση για να εξασφαλιστεί ότι μια εντολή αποκλεισμού σχετικά με μια συγκεκριμένη τοποθεσία δεν χρησιμοποιήθηκε ως μέσο αποκλεισμού της πρόσβασης γενικά.

- Στην από 23-06-2020 απόφαση Vladimir Kharitonov κατά Ρωσίας, η οποία τοποθετείται χρονικά στα τέλη του 2012, ο αιτών ανακάλυψε ότι η διεύθυνση IP του ιστότοπού του «Electronic Publishing News» είχε αποκλειστεί από τη ρυθμιστική αρχή τηλεπικοινωνιών Roskomnadzor. Το μέτρο είχε ληφθεί μετά από απόφαση της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Ελέγχου Ναρκωτικών, η οποία ήθελε να εμποδίσει την πρόσβαση σε έναν άλλο ιστότοπο, μια συλλογή λαϊκών ιστοριών με θέμα την κάνναβη – που είχε την ίδια εταιρεία φιλοξενίας και διεύθυνση IP με την ιστοσελίδα του αιτούντος. Ο αιτών υπέβαλε δικαστική καταγγελία, υποστηρίζοντας ότι ο αποκλεισμός της διεύθυνσης IP είχε επίσης μπλοκάρει την πρόσβαση στον ιστότοπό του, ο οποίος δεν είχε παράνομες πληροφορίες. Τα δικαστήρια επικύρωσαν την αγωγή της Roskomnadzor ως νόμιμη χωρίς να αξιολογήσουν τον αντίκτυπό της στον ιστότοπο του αιτούντος.

4.2.2. Η παραβίαση της ιδιωτικότητας και το δικαίωμα στην πληροφόρηση

Παίρνοντας ένα παράδειγμα, το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή και το δικαίωμα στην ενημέρωση στην Ινδία είναι τα δύο πιο σημαντικά δικαιώματα για να διασφαλιστεί ότι οι άνθρωποι μπορούν να ζήσουν τη ζωή τους με αξιοπρέπεια και ακεραιότητα. Αυτά τα δύο δικαιώματα είναι θεμελιώδη για τη διατήρηση της ποιότητας ζωής ενός ατόμου. Ενώ το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή επιτρέπει στους ανθρώπους να έχουν ιδιωτικότητα στα προσωπικά τους θέματα και υποθέσεις, το τελευταίο επιτρέπει στους πολίτες να ζητούν από διάφορες κυβερνητικές υπηρεσίες ενημέρωση για σημαντικές δημόσιες υποθέσεις. Τις περισσότερες φορές, αυτά τα δύο δικαιώματα αλληλοσυμπληρώνονται και η κατάληξη αυτού είναι το να θεωρούν την κυβέρνηση υπόλογη έναντι των ιδιωτών. Αλλά υπάρχει μια σύγκρουση μεταξύ αυτών των δικαιωμάτων όταν υπάρχει αίτημα για πρόσβαση σε προσωπικές πληροφορίες που βρίσκονται στη σφαίρα κατοχής κρατικών φορέων.

Η σχέση μεταξύ του δικαίου της ιδιωτικής ζωής και του δικαιώματος στην πληροφόρηση θεωρείται επί του παρόντος το πιο σημαντικό θέμα συζήτησης σε όλο τον κόσμο, καθώς διάφορες χώρες υιοθετούν διαφορετικούς τύπους εννοιών σε σχέση με αυτούς τους νόμους και θεσπίζουν διαφορετικές νομοθεσίες. Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή θεωρήθηκε ότι είναι εγγενές στο δικαίωμα στη ζωή, όπως ορίζεται στο άρθρο 21 του Συντάγματος της Ινδίας. Από την άλλη πλευρά, το δικαίωμα στην ενημέρωση αποκτά το συνταγματικό δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης που κατοχυρώνεται σε όλους τους πολίτες βάσει του άρθρου 19 παράγραφος 1 στοιχείο α) του Συντάγματος.

Σήμερα, όλο και περισσότερο με την ανάπτυξη της τεχνολογίας, η προστασία του απορρήτου των προσωπικών πληροφοριών και δεδομένων εμφανίζεται ως απόλυτη αναγκαιότητα, ως πιο ειδική εκδήλωση προστασίας του απορρήτου μας. Η διείσδυση της τεχνολογίας στην καθημερινότητά μας μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (Social Media) έχει οδηγήσει σε αύξηση των παραβιάσεων των δικαιωμάτων των χρηστών. Ήδη από τη δεκαετία του 1979, πολλοί ήταν αυτοί που έκαναν λόγο για «πληροφοριακή ιδιωτικότητα»⁸².

⁸² Λ. Μήτρου, Η προστασία της ιδιωτικότητας στην πληροφορική και τις επικοινωνίες – Η νομική διάσταση, ο.π., σελ. 3.

Σύμφωνα και με την καθηγήτρια κα. Λ. Μήτρου το διακυβευόμενο ατομικό αγαθό, που χρίζει προστασίας, όπως η ίδια αναφέρει «δεν εντοπίζεται πλέον στην προστασία της αξίωσης για ανενόχλητη ιδιωτική σφαίρα αλλά αφορά την απώλεια ή – θετικά διατυπωμένο – την άσκηση ελέγχου επί των ιδίων, προσωπικών πληροφοριών». Και αυτό δεν φαίνεται περιεργο αν αναλογιστεί κανείς ότι το απόρρητο κάθε ατόμου και η ανάγκη προστασίας του, προκύπτει από τη συντριπτική ανάγκη του καθενός να προστατεύει τα προσωπικά του στοιχεία από τρίτους και κυρίως από την απειροεπίσημη, αχρεία και κακόβουλη επεξεργασία και διακίνηση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα τους⁸³.

Ως εκ τούτου, εμφανίζεται αδήριτη η ανάγκη προστασίας και ελέγχου των προσωπικών δεδομένων κάθε ατόμου στην κοινωνία της πληροφορικής. Τελικά, τί σημαίνει ιδιωτικότητα, όπως είδαμε παραπάνω; Με λίγα λόγια, η ικανότητα του κάθε ατόμου να ζει τη ζωή του σύμφωνα με τις δικές του απόψεις, ιδέες και αξίες. Αυτή είναι η φιλελεύθερη και – γενικότερη αν μπορούμε να πούμε – άποψη που επικρατούσε κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, σε αντίθεση με την Ευρώπη, όπου δόθηκε ένας πιο στενός ορισμός και σύμφωνα με αυτόν ο καθένας μπορεί να διατηρήσει την αυτονομία του τόσο στην προσωπική του ζωή όσο και στις σχέσεις του με τους άλλους. Αυτή η διττή έκφραση προσωπικότητας υποστηρίζεται και από το ΕΔΔΑ, το οποίο ερμηνεύοντας στις αποφάσεις του τη διάταξη του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ «περί προστασίας της ιδιωτικής ζωής», τόνισε ότι η ιδιωτική ζωή σχετίζεται με την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του καθενός ατόμου και τις σχέσεις του με τρίτους χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις⁸⁴.

Το ΕΔΔΑ με τη νομολογία του συνέβαλε στη διαμόρφωση του περιεχομένου και των όρων της έννοιας της ιδιωτικής ζωής. Συγκεκριμένα, απομάκρυνε την έννοια της ιδιωτικής

⁸³ A. F. Westin, *Privacy and Freedom*, New York 1967, σελ. 7 επ.

⁸⁴ Υπ' αριθμ. C – 70/10 απόφαση της εταιρίας με την επωνυμία *Scarlet Extended SA* κατά της *Société belge des auteurs compositeurs et éditeurs (Sabam)*, όπου η απόφαση ρυθμίζει τα ζητήματα σχετικά με την παράνομη τηλεφόρτωση μέσω του διαδικτύου και τον έλεγχο αυτής μέσω της εισαγωγής ενός συστήματος – προγράμματος με την ονομασία “peer-to-peer” (p2p). Αναλυτικά την ανωτέρω απόφαση στον ιστότοπο <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=81776&doclang=EL#Footnote55>. Ομοίως και την απόφαση C – 557/07 *Promusicae*, σκέψη 45, Συλλογή 2009, σελ. I – 1227., καθώς και την υπ' αριθμ. C-461/10 απόφαση **Bonnier Audio** κλπ, δημοσιευμένη στο www.curia.europa.eu

ζωής από το πλαίσιο του οίκου, προεκτείνοντάς την και σε δράσεις του ανθρώπου στον δημόσιο χώρο και ειδικά στις αλληλεπιδράσεις του με τρίτους. Συνεπώς, προέβαλε την έννοια της ιδιωτικότητας υπό το πλαίσιο της κοινωνικής διάστασης. Ακόμη, απομακρύνεται από οποιαδήποτε διάκριση της ζωής των εμπλεκόμενων μερών σε ιδιωτική - δημόσια – επαγγελματική, δεχόμενο ότι «υπάρχει μια ζώνη αλληλεπίδρασης των ατόμων ακόμη και σε δημόσιο πλαίσιο, η οποία εμπίπτει στο πεδίο του ιδιωτικού βίου».⁸⁵ Το Δικαστήριο αναγνωρίζει, έστω και περιορισμένα, μια αξίωση για προστασία της ιδιωτικής ζωής ακόμη και σε δημόσιο χώρο⁸⁶. Η αναγνώριση της ιδιωτικής ζωής, ειδικά στον εργασιακό τομέα, δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη ή ερωτηματικά, δεδομένου ότι τις περισσότερες ώρες της ημέρας, το άτομο βρίσκεται στο χώρο εργασίας του⁸⁷.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί η διαφοροποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΕΔΔΑ από την επικρατούσα άποψη του δικαϊκού συστήματος των Ηνωμένων Πολιτειών, στο οποίο δεν γενικεύεται ο ιδιωτικός βίος στο σύνολο των τομέων της ανθρώπινης ζωής, ενώ απαιτείται να δημιουργείται εύλογα η εντύπωση ότι υπάρχει ένα στοιχείο ιδιωτικότητας σε μέρη άλλα από τα δικά του, όπως στην εργασία. Ταυτόχρονα, μεταξύ των δύο ειδών δικαίου (ευρωπαϊκού και αγγλοσαξονικού - κοινού δικαίου) υπάρχει μια άλλη, ουσιώδης διαφορά. Συγκεκριμένα σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή έχει δύο πτυχές: αφενός το δικαίωμα του ατόμου να απολαμβάνει ελεύθερα την ιδιωτική του ζωή και αφετέρου η απόλαυση αυτή θα πρέπει να γίνεται χωρίς παρεμβάσεις και παραβιάσεις από την πλευρά του κράτους ή τρίτων. Το κράτος υποχρεούται να λάβει μέτρα για την προστασία της ιδιωτικής ζωής και της απρόσκοπτης άσκησης και απόλαυσης αυτής. Στο αντίθετο άκρο βρίσκεται το αγγλοσαξονικό δίκαιο, όπου το άτομο μπορεί να απευθύνεται στο κράτος για οποιαδήποτε παραβίαση της ιδιωτικής του ζωής, χωρίς όμως να υποχρεούται να παρέμβει⁸⁸.

⁸⁵ Υπόθεση Niemitz κατά Γερμανίας

⁸⁶ Την από 19-2-1998 απόφαση αναφορικά με την υπόθεση Guerra και λοιποί κατά της Ιταλίας, όπου εκεί η προστασία του ιδιωτικού βίου κατά τη διάταξη 8 επεκτείνεται και στην περίπτωση της μόλυνσης του περιβάλλοντος. <https://www.informea.org/en/court-decision/case-guerra-and-others-v-italy>

⁸⁷ Π. Δόνος /Λ. Μήτρου/Φ. Μίτλεττον/ Ευ. Παπακωνσταντίνου, Η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων και η επαύξηση της προστασίας των δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2002, σελ. 25.

⁸⁸ J. Q. Whitman, The Two Western Cultures of Privacy: Dignity versus Liberty, The Yale Law Journal. Vol. 113, 2004, σελ.1153 επ.

4.3. Κατηγοριοποιήσεις των κινδύνων ιδιωτικότητας στα Social Media

Η ομαλή λειτουργία των Social Media και τα οφέλη που μπορεί να αποφέρει στους χρήστες τους απειλείται από διάφορους κινδύνους, οι οποίοι με τη σειρά τους απειλούν και διαταράσσουν την ασφάλεια που μπορεί να νιώθουν οι χρήστες μέσα τους όταν τα χρησιμοποιούν και όχι μόνο. Οι κίνδυνοι αυτοί σχετίζονται με τη διάδοση πληροφοριών, χωρίς τη συγκατάθεση των ενδιαφερομένων, τη διαστρέβλωσή τους ή και την υποκλοπή τους και μπορούν να πραγματοποιηθούν είτε εσκεμμένα είτε κατά λάθος είτε και μετά από σχετικό σχεδιασμό.

Οι υποθέσεις και το τεράστιο σκάνδαλο της Facebook και της Cambridge Analytica, βρετανικής εταιρείας παροχής πολιτικών συμβουλών, αναφορικά με την υποκλοπή δεδομένων από εκατομμύρια χρήστες την περίοδο εκλογής του τέως Προέδρου της Αμερικής Donald Trump, έφερε ως παγκόσμιο θέμα συζήτησης τον προβληματισμό γύρω από το data mining και τους κινδύνους που αυτό εγκυμονεί⁸⁹. Το Facebook επέτρεψε στην αγγλική εταιρεία ανάλυσης δεδομένων Cambridge Analytica να επεξεργαστεί τα προσωπικά δεδομένα 50 εκατομμυρίων χρηστών του Facebook χωρίς τη συγκατάθεσή τους, προκειμένου να ενισχύσει την προεκλογική εκστρατεία του Αμερικανού Προέδρου. Αυτή η εταιρεία συνέλεξε τα δεδομένα από τη σελίδα εκατομμυρίων ψηφοφόρων για να αναλύσει το ψυχολογικό τους προφίλ και να μάθει τις προθέσεις τους. Το κύριο μέλημα στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι ότι ενώ αρχικά είχε πρόσβαση σε 270.000 λογαριασμούς χρηστών, τελικά κατέληξε να έχει πρόσβαση σε 50.000.000 λογαριασμούς χρηστών.

Συνεπώς, με την ελευθερία προσβασιμότητας που επιτρέπει μία εφαρμογή αναφορικά με τα δεδομένα, τα οποία διαθέτει, η προσβασιμότητα αυτή είναι περιορισμένη. Αυτό τυγχάνει εφαρμογής στη σημερινή εποχή, γιατί παρατηρήθηκε πως σε προηγούμενα έτη δεν υπήρχε ίδιος έλεγχος. Για τον λόγο αυτό η Cambridge Analytica, από τους αρχικούς 270.000

⁸⁹ <https://www.techgear.gr/Facebook-cambridge-analytica-scandal-3752>

λογαριασμούς, απέκτησε πρόσβαση σε 50.000.000 λογαριασμούς χρηστών. Επομένως, το περιστατικό αυτό ανέδειξε υπεύθυνο και υπόλογο την εφαρμογή του Facebook για την υποκλοπή προσωπικών δεδομένων εκατομμυρίων χρηστών⁹⁰.

Έτσι, λοιπόν, οι κίνδυνοι αυτοί που αφορούν στη διείσδυση και στην προσβολή του ιδιωτικού βίου, των χρηστών διάφορων κοινωνικών ιστοσελίδων, διακρίνονται χονδρικά και περιγραφικά σε :

A) Διαδικτυακή απάτη, κατά την οποία ένα άτομο δημιουργεί έναν λογαριασμό, ένα ψεύτικο προφίλ, σε ένα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, δημιουργώντας σκόπιμα την εντύπωση ότι είναι άλλο (υπάρχον) άτομο, κάτι που δεν συμβαίνει στην πραγματικότητα, με σκοπό την εξαγωγή πληροφοριών ή την εξαπάτηση άλλων χρηστών του διαδικτύου με οποιονδήποτε άλλο τρόπο. Συναντώνται πληθώρα προφίλ, τα οποία φαινομενικά ανήκουν σε έναν χρήστη, αλλά τελικά είναι “fake profile” (ψεύτικα προφίλ). Αυτό προκύπτει λόγω του ότι δεν υφίσταται αυτόματος έλεγχος, εκτός αν το άτομο σε βάρος του οποίου διαπράχθηκε η πλαστογραφία το εντοπίσει ο ίδιος ή κάποιος άλλος τον ενημερώσει σχετικά, όποτε προβούν στις κατάλληλες ενέργειες (αναφορά στην εφαρμογή για τη συγκεκριμένη χρήση, αναφορά στην υπηρεσία εγκλήματος στον κυβερνοχώρο). Μάλιστα, ενδέχεται το άτομο που προβαίνει σε οικειοποίηση των προσωπικών στοιχείων τρίτου, διαπράττοντας πλαστοπροσωπία, να τα χρησιμοποιεί για να επωφεληθεί οικονομικά από αυτά, γεγονός που συναντούμε καθημερινά ειδικά με λογαριασμούς περισσότερων γνωστών προσώπων.

B) Υπάρχει πιθανότητα να έχει δημιουργηθεί κάποιο λογισμικό για την εξαπάτηση των χρηστών της αντίστοιχης εφαρμογής (phishing). Συνήθως αυτό το λογισμικό «επιτίθεται» με τη μορφή μηνύματος, το οποίο αναφέρεται στο άνοιγμα μιας ιστοσελίδας. Από τη στιγμή που ο χρήστης ανοίξει το εν λόγω μήνυμα και εισέλθει στον συγκεκριμένο ιστότοπο, όπου υπάρχει και ο σύνδεσμος, το λογισμικό εισέρχεται στον υπολογιστή του χρήστη και υποκλέπτει τα προσωπικά του δεδομένα. Και αυτό το φαινόμενο θεωρείται απάτη, μόνο που σε αυτή την περίπτωση κανένα πρόσωπο δεν εμφανίζεται μπροστά στον χρήστη με ψευδή στοιχεία. Σε αυτήν την περίπτωση, ένα απρόσωπο λογισμικό εισέρχεται στον υπολογιστή

⁹⁰ <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/ti-einai-i-paraviasi-dedomenon-data-breach-kai-poes-einai-oi-shetikes-yphreoseis>

του θύματος εν αγνοία του και το ξεγελάει για να κλέψει τα προσωπικά του δεδομένα, τα οποία μπορεί να αποτελούνται από τραπεζικούς λογαριασμούς, κωδικούς πρόσβασης ή αριθμούς πιστωτικών καρτών.

Γ) Επιπλέον, ένας από τους σημαντικότερους και πιο διαδεδομένους κινδύνους στο πλαίσιο της κοινωνίας της πληροφορικής είναι η εξόρυξη - υποκλοπή δεδομένων. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται τα λεγόμενα «cookies» και εξυπηρετούν τις επιχειρήσεις, ώστε να αυξήσουν τους καταναλωτές και τα κέρδη τους. Πρόκειται για την περίπτωση, όπου δια του μηχανισμού της εξαπάτησης με σκοπό την κτήση κάποιου απώτερου οφέλους, οι χρήστες ωθούνται στο να παρέχουν τα προσωπικά τους δεδομένα, χωρίς, όμως, να το αντιλαμβάνονται⁹¹. Είναι γνωστό ότι τα social media αντλούν τεράστια κέρδη από τις διαφημίσεις εταιριών, οι οποίες διαφημίζουν τα προϊόντα τους εντός αυτών. Μόλις εισέλθει ο χρήστης σε αυτές τις σελίδες, οι εκάστοτε εφαρμογές στις οποίες είναι μέλη, καταγράφουν τις ενέργειες και τις επιλογές των χρηστών.

Εν συνεχεία, προωθούνται οι εν λόγω κινήσεις στις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις, οι οποίες βλέπουν τις επιλογές τους και προβαίνουν σε μια ανάλυση των ενδιαφερόντων τους από τις επιλογές τους, ώστε να προβούν στη συνέχεια σε αντίστοιχες διαφημιστικές καμπάνιες. Βλέπουν τί ψάχνει ο κάθε χρήστης, διαγράφουν το προφίλ του και στη συνέχεια του προωθούν εκείνα τα προϊόντα που ξέρουν ότι θα του κεντρίσουν το ενδιαφέρον. Σε πολλές εφαρμογές, όπως είναι το Instagram ή στο Facebook, ακόμα και αν ο χρήστης διαγράψει από το ιστορικό ό,τι είχε ψάξει, αυτό διατηρείται στη βάση δεδομένων των εφαρμογών αυτών, οπότε και εξακολουθεί η εκάστοτε εφαρμογή να βομβαρδίζει τους χρήστες με διαφημίσεις των προϊόντων ή των υπηρεσιών τους που μπορεί να τους ενδιαφέρει⁹².

Βέβαια, όλες οι αναζητήσεις του κάθε χρήστη δεν είναι πάντα αξιοποιήσιμες από τις επιχειρήσεις, παρά μόνο εκείνες εκ των οποίων μπορούν να αντλήσουν κέρδη. Για παράδειγμα οι επιχειρήσεις ενδιαφέρονται για εκείνες τις αναζητήσεις, οι οποίες σχετίζονται με

⁹¹ D. Kleidermacher\M. Kleidermacher, Embedded Systems Security: Practical Methods for Safe and Secure Software and Systems Development, 2012, Εκδόσεις Elsevier, σελ. 87.

⁹² M. C. White, Big Data Knows What You're Doing Right Now, 2012, δημοσιευμένο άρθρο στον ιστότοπο www.business.time.com

τα εμπορικά είδη και τις υπηρεσίες και όχι με φιλοσοφικές ή ιατρικές αναζητήσεις⁹³. Η υποκλοπή δεδομένων μπορεί να αφορά και την αποκάλυψη ότι κάποιος χρήστης ανήκει σε κάποια ομάδα ή αλλιώς, όπως λέγεται, αποκάλυψη του «σύνδεσμου συσχέτισης»⁹⁴. Γίνεται συλλογή πληροφοριών σχετικά με την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει ο χρήστης από κάποιον αντίπαλο. Ο «σύνδεσμος συσχέτισης» μπορεί να προκύψει και μέσα από την αναζήτηση σχετικών στοιχείων στο διαδίκτυο. Δηλαδή, ο αντίπαλος, αναζητά από το ιστορικό ποιες είναι οι πληροφορίες και τα γεγονότα, τα οποία αναζητά ο χρήστης, ώστε μέσα από τη μελέτη του ιστορικού να μπορέσει να συνθέσει μια εικόνα περί του σε ποια κοινωνική ομάδα ανήκει.

Σε αυτήν την κατηγορία κινδύνων αξίζει να αναφερθεί το παράδειγμα της AOL Research, η οποία δημοσίευσε μεγάλο αριθμό αιτημάτων αναζήτησης χρηστών στο κοινό. Η ως άνω εταιρία δεν ταυτοποίησε χρήστες στην αναφορά, αλλά υπήρχαν πληροφορίες προσωπικής ταυτοποίησης σε πολλά από τα ερωτήματα. Αυτό επέτρεψε σε ορισμένους χρήστες να ταυτοποιηθούν από τα ερωτήματα αναζήτησής τους, με χαρακτηριστικό παράδειγμα μια γυναίκα που ονομάζεται Thelma Arnold.

Πιο συγκεκριμένα, στις 4 Αυγούστου 2006, η AOL Research, με επικεφαλής τον Δρ. Abdur Chowdhury, κυκλοφόρησε ένα αρχείο συμπιεσμένου κειμένου σε έναν από τους ιστότοπους του που περιέχει είκοσι εκατομμύρια λέξεις-κλειδιά αναζήτησης για περισσότερους από 650.000 χρήστες για μια περίοδο 3 μηνών που προορίζεται για ερευνητικούς σκοπούς. Η AOL διέγραψε τα δεδομένα αναζήτησης στον ιστότοπό τους έως τις 7 Αυγούστου, αλλά όχι πριν από την κατοχή και τη διανομή τους στο Διαδίκτυο. Η AOL δεν αναγνώρισε χρήστες στην αναφορά.

Ωστόσο, σε πολλές από τις ερωτήσεις υπήρχαν προσωπικά αναγνωρίσιμες πληροφορίες. Καθώς τα ερωτήματα αποδόθηκαν από την AOL σε συγκεκριμένους αριθμημένους λογαριασμούς χρηστών, ένα άτομο θα μπορούσε να αναγνωριστεί και να αντιστοιχιστεί στον λογαριασμό του και στο ιστορικό αναζήτησης με τέτοιες πληροφορίες⁹⁵.

⁹³ S. Katsikas, Information Security: 9th International Conference, 2006, Εκδόσεις Springer, σελ. 15 επ.

⁹⁴ S. Katsikas, Information Security: 9th International Conference, 2006, Εκδόσεις Springer, σελ. 15 επ.

⁹⁵ M. Arrington, AOL proudly releases massive amounts of user search data", 2006.

Δ) Τέλος, υπάρχει περίπτωση, τα προσωπικά δεδομένα ενός χρήστη, ενώ ελήφθησαν προκειμένου να χρησιμοποιηθούν για συγκεκριμένο σκοπό, στη συνέχεια να αποθηκεύονται και να χρησιμοποιούνται στο μέλλον για άλλους, δευτερεύοντες λόγους, οι οποίοι προφανώς δεν σχετίζονται με τον αρχικό.

4.4. Το απόρρητο των δημοσιεύσεων και των επικοινωνιών στο διαδίκτυο

Σύμφωνα με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ ορίζεται ότι «1. Παν πρόσωπο δικαιούται εις το σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του. 2. Δεν επιτρέπεται να υπάρξει επέμβασις δημοσίας αρχής εν τη ασκήσει του δικαιώματος τούτου, εκτός εάν η επέμβαση αυτή προβλέπεται υπό του νόμου και αποτελεί μέτρον το οποίο σε μία δημοκρατική κοινωνίαν, είναι αναγκαίον δια την εθνικήν ασφάλειαν, την δημόσιαν ασφάλειαν, την οικονομικήν ευημερίαν της χώρας, την προάσπισιν της τάξεως και την πρόληψιν ποινικών παραβάσεων την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής ή την προστασίαν των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων». Με αυτό το άρθρο, όπως είδαμε και ανωτέρω προστατεύεται η ελευθερία του καθενός να διατηρεί την προσωπική του αλληλογραφία, και γενικότερα, το δικαίωμα του καθενός να γίνεται σεβαστός ο ιδιωτικός βίος σε κάθε πτυχή της ζωής του.

Σύμφωνα δε με το άρθρο 19 του Συντάγματος ορίζεται ότι : «Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλον τρόπο είναι απόλυτα απαραβίαστο. Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερων σοβαρών εγκλημάτων». Με τη διάταξη του άρθρου αυτού, ο νομοθέτης προσπαθεί να καλύψει κάθε περίπτωση παραβίασης της επικοινωνίας, ανεξάρτητα από τη μελλοντική εξελικτική της μορφή, ενώ προβλέπεται η δυνατότητα άρσης του απορρήτου από τις αρχές σε ορισμένες περιπτώσεις δημόσιας ασφάλειας ή ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων⁹⁶.

⁹⁶ Θ. Παπαχρίστου /Τ. Βιδάλη /Λ.Μήτρου- Αν. Τάκη, Το δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας, 2006.

Σε συνέχεια των ανωτέρω, ως εμπιστευτικές πληροφορίες νοούνται οι πληροφορίες που είναι μυστικές και δεν μπορούν να διαδοθούν, να χρησιμοποιηθούν ή να υποβληθούν σε επεξεργασία από τρίτους. Οι εμπιστευτικές πληροφορίες είναι προσωπικές και αφορούν μόνο τα άτομα που τις κοινοποιούν. Ως τέτοιες δύνανται να νοηθεί και ένα σύνολο πληροφοριών, που δίνεται στο πλαίσιο μιας επαγγελματικής σχέσης ή γενικά μιας σχέσης στο πλαίσιο της οποίας πρέπει να προστατεύονται οι παρεχόμενες πληροφορίες. Ταυτόχρονα, οι πληροφορίες αυτές θα πρέπει να είναι ασφαλείς στο πλαίσιο της εν λόγω σχέσης στην οποία διαπραγματεύονται, χωρίς να δημιουργείται ανασφάλεια στα εμπλεκόμενα πρόσωπα για τυχόν διαρροή τους σε τρίτους ⁹⁷.

Στον νέο νόμο για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, δηλαδή στον νόμο 4624/2019 με τίτλο «Αρχή για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων, μέτρα για την εφαρμογή του Κανονισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης με αριθμό 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 27 Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την ενσωμάτωση στην εθνική νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/680 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 και άλλες διατάξεις» και ειδικότερα στο άρθρο 5 αυτού⁹⁸ αναφέρεται ότι ο υπεύθυνος επεξεργασίας δεδομένων, που όπως είναι γνωστό είναι υποχρεωμένη να έχει κάθε επιχείρηση, καθίσταται εκ της θέσης του αυτής και υπεύθυνος για τον έλεγχο της συμμόρφωσης με τις αρχές της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων. Ως εκ τούτου έχει και την υποχρέωση σεβασμού, αλλά και προάσπισης των ανωτέρω προστατευτικών διατάξεων, όπως κατοχυρώνονται στα νομοθετικά κείμενα, γι' αυτό και σε περιπτώσεις παραβιάσεων, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις είναι και υπόλογος.

4.5. Social Media Profiling

Η ανάπτυξη διαδικτυακών κοινοτήτων και υπηρεσιών, όπως οι υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης, είναι ένα σχετικά πρόσφατο φαινόμενο, το οποίο όμως αναπτύσσεται ραγδαία,

⁹⁷ Κ. Χρυσόγονος, Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην εθνική έννομη τάξη, , εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2001, σελ. 192 επ.

⁹⁸ Πρώην άρθρο 16 της παλαιάς οδηγίας 95/46/ΕΚ

καθώς ο αριθμός των χρηστών αυτών των ιστοσελίδων εξακολουθεί να πολλαπλασιάζεται με θεαματικό ρυθμό. Οι προσωπικές πληροφορίες που δημοσιεύει ένας χρήστης στο διαδίκτυο, σε συνδυασμό με τα δεδομένα που περιγράφουν τις ενέργειες και τις αλληλεπιδράσεις των χρηστών με άλλα άτομα, ακόμη ακόμη και οι πληροφορίες που δίνει κάποιος για να εγγραφεί σε αυτά και να δημιουργήσει τον λογαριασμό του, είναι παράγοντες που μπορούν να σχηματίσουν ένα ολοκληρωμένο και πέρα για πέρα αντιπροσωπευτικό προφίλ των ενδιαφερόντων και των δραστηριοτήτων τόσο του ίδιου όσο και των ατόμων που αλληλεπιδρά⁹⁹. Προσωπικά δεδομένα που δημοσιεύονται σε ιστότοπους κοινωνικής δικτύωσης μπορούν να χρησιμοποιηθούν και να αξιοποιηθούν από τρίτα μέρη για πολλούς και διαφορετικούς σκοπούς, μεταξύ άλλων για εμπορικούς σκοπούς, που συνεπάγονται σημαντικούς κινδύνους όπως ενδεικτικά κλοπή ταυτότητας, οικονομική απώλεια, επεξεργασία οικονομικών δραστηριοτήτων ή απώλεια ευκαιριών απασχόλησης.

Για να γίνει περισσότερο κατανοητό, οι υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης ορίζονται ως διαδικτυακές πλατφόρμες επικοινωνίας που επιτρέπουν στους ανθρώπους να ενταχθούν ή να δημιουργήσουν δίκτυα χρηστών με παρόμοια σκέψη. Από νομική άποψη, τα κοινωνικά δίκτυα είναι υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας κατά την έννοια του άρθρου 1 παράγραφος 1 στοιχείο β) της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/1535 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, για την καθιέρωση μιας διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προδιαγραφών και των κανόνων σχετικά με τις υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών. Οι διατάξεις για την προστασία των δεδομένων τυγχάνουν εφαρμογής για όσους παρέχουν υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης στις περισσότερες περιπτώσεις, ακόμη και αν έχουν έδρα εκτός του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χάρτη.

Εξετάζοντας, λοιπόν, στην πράξη τι συμβαίνει, αν ένας χρήστης λάβει συνειδητή απόφαση να επεκτείνει την πρόσβαση στα στοιχεία του, πέραν των διαδικτυακών «φίλων» της επιλογής του, τίθενται σε ισχύ υποχρεώσεις υπεύθυνου επεξεργασίας δεδομένων¹⁰⁰. Οι

⁹⁹ Κ. Χρυσόγονος, 2001, σελ. 192 επ.

¹⁰⁰ Γνώμη 5/2009 σχετικά με τις επιγραμμικές υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης, Εγκρίθηκε στις 12 Ιουνίου 2009, σελ. 7

υπεύθυνοι επεξεργασίας με τη σειρά τους, οφείλουν να λάβουν έγκαιρα τα απαραίτητα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα, «κατά τη στιγμή τόσο του σχεδιασμού των τεχνικών επεξεργασίας όσο και της εκτέλεσης της επεξεργασίας», με στόχο τη διατήρηση της ασφάλειας και την αποτροπή ανεπιθύμητης επεξεργασίας, σκεπτόμενοι σε κάθε περίπτωση τους κινδύνους που ελλοχεύουν κατά τη διαδικασία της επεξεργασίας.

Ουσιαστικά, σε αυτή την περίπτωση θα ισχύει το ίδιο νομικό καθεστώς όπως όταν κάποιος χρησιμοποιεί άλλες τεχνολογικές πλατφόρμες για να δημοσιεύσει προσωπικά δεδομένα στο Διαδίκτυο. Όπως συμβαίνει δηλαδή με πλατφόρμες δημοσίευσης μη κοινωνικών μέσων ή λογισμικό που φιλοξενείται από μόνο του¹⁰¹.

Εν αντιθέσει, με την απόφαση Satamedia, συγκεκριμένα στην παράγραφο 44 του κειμένου αυτής, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο στην Απόφαση Lindqvist απεφάνθη ως εξής: «Επομένως, η δεύτερη εξαίρεση πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι αφορά αποκλειστικά τις δραστηριότητες που εντάσσονται στο πλαίσιο της ιδιωτικής ή οικογενειακής ζωής των ιδιωτών¹⁰². Τούτο προφανώς δεν συμβαίνει όσον αφορά τις δραστηριότητες των Markkinaörssi και Satamedia, το Αντικείμενο των οποίων είναι η ανακοίνωση των συλλεγόμενων δεδομένων σε απροσδιόριστο αριθμό ατόμων».

Σημειώνεται ότι ακόμη και αν δεν ισχύει η εξαίρεση της οικιακής χρήσης, ο χρήστης υπηρεσιών κοινωνικής δικτύωσης μπορεί να επωφεληθεί από άλλες εξαιρέσεις, όπως η εξαίρεση για δημοσιογραφικούς σκοπούς ή η καλλιτεχνική ή λογοτεχνική έκφραση. Σε αυτές τις περιπτώσεις, πρέπει να βρεθεί μια ισορροπία μεταξύ της ελευθερίας του λόγου και του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή.

Επομένως, όπως φαίνεται από την παραπάνω ανάλυση, τα κοινωνικά δεδομένα ενός ατόμου αναφέρονται στα προσωπικά δεδομένα που δημιουργεί είτε διαδικτυακά είτε και εκτός σύνδεσης. Πολλά δε από αυτά τα δεδομένα, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας, της

¹⁰¹ Γνώμη 5/2009 σχετικά με τις επιγραμμικές υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης, Εγκρίθηκε στις 12 Ιουνίου 2009, σελ. 7

¹⁰² Απόφαση Lindqvist, σκέψη 47

τοποθεσίας και των ενδιαφερόντων, κοινοποιούνται μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και των κοινωνικών δικτύων. Οι χρήστες συμμετέχουν σε πολλές πλατφόρμες κοινωνικών μέσων και τα προφίλ τους σε αυτές τις πλατφόρμες μπορούν να συνδεθούν, αλλά και να διασυνδεθούν, χρησιμοποιώντας διαφορετικές μεθόδους¹⁰³ προκειμένου να αποκτήσουν τα ενδιαφέροντά τους, τις τοποθεσίες, το περιεχόμενο και τους φίλους τους. Συνολικά, αυτές οι πληροφορίες που δίνονται, συλλέγονται και αξιοποιούνται, είναι αυτές που μπορούν να δημιουργήσουν το κοινωνικό προφίλ ενός ατόμου.

Συνεπώς, ο έλεγχος πρόσβασης στις πληροφορίες, οι συναλλαγές πληροφοριών, τα ζητήματα απορρήτου, οι συνδέσεις και οι σχέσεις με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν γίνει σημαντικά πεδία έρευνας και ανησυχίας του κοινού και των άμεσα ενδιαφερομένων χρηστών, αλλά και διαφόρων αναλυτών. Σύμφωνα με τον Ricard Fogues και άλλους συγγραφείς, «κάθε μηχανισμός απορρήτου έχει στη βάση του έναν έλεγχο πρόσβασης, που υπαγορεύει πώς δίνονται τα δικαιώματα, ποια στοιχεία μπορούν να είναι ιδιωτικά, πώς καθορίζονται οι κανόνες πρόσβασης και ούτω καθεξής»¹⁰⁴.

Τέλος, πληθώρα πληροφοριών κοινοποιούνται εθελοντικά σε διαδικτυακά κοινωνικά δίκτυα και πολλοί άνθρωποι είναι βέβαιοι ότι διαφορετικοί λογαριασμοί κοινωνικών δικτύων σε διαφορετικές πλατφόρμες δεν θα συνδεθούν εφόσον δεν δίνουν άδεια σε αυτούς τους συνδέσμους. Παρά ταύτα, με βάση την Diane Gan, οι πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν στο διαδίκτυο επέτρεψαν την «ταυτοποίηση θεμάτων σε άλλους ιστότοπους κοινωνικής δικτύωσης όπως το Foursquare, το Instagram, το LinkedIn, το Facebook και το Google+, όπου διέρρευσαν περισσότερες προσωπικές πληροφορίες»¹⁰⁵. Συνεπώς, η ίδια η πραγματικότητα είναι αυτή που μας διαψεύδει ως προς την ασφάλεια που νιώθουμε μη δίνοντας την έγκρισή μας κάπου.

¹⁰³ Kaushal., Rishabh; Ghosh., Vasundhara (2020-03-26). *2019 IEEE Intl Conf on Parallel & Distributed Processing with Applications, Big Data & Cloud Computing, Sustainable Computing & Communications, Social Computing & Networking (ISPA/BDCLOUD/SocialCom/SustainCom)*

¹⁰⁴ Fogues, Ricard; Such, Jose M.; Espinosa, Agustin; Garcia-Fornes, Ana (2015-05-04). "Open Challenges in Relationship-Based Privacy Mechanisms for Social Network Services". *International Journal of Human-Computer Interaction*. 31 (5): 350–370

¹⁰⁵ Gan, Diane; Jenkins, Lily R. (2015-03-23). "Social Networking Privacy—Who's Stalking You?". *Future Internet*. 7 (1): 67–93.

4.6. Social media plugins

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποφάνθηκε για ένα κρίσιμο ζήτημα σχετικά με την ενσωμάτωση ενός κουμπιού «Like» στο Facebook από τη Fashion ID, γερμανική εταιρεία διαχείρισης ιστοτόπων στην Υπόθεση Fashion ID GmbH & Co.KG κατά Verbraucherzentrale NRW eV. Σε μια συνεπή συνέχιση της νομολογίας του σχετικά με την από κοινού ευθύνη για τις σελίδες θαυμαστών του Facebook (Υπόθεση Marco Tronchetti Provera SpA and Others v Commissione Nazionale per le Società e la Borsa, C-210/16), το ΔΕΕ δήλωσε – δεν αποτελεί έκπληξη– ότι είναι αντίθετο στη χρήση μιας τέτοιας δυνατότητας από τον χειριστή του ιστότοπου χωρίς προηγουμένως να λάβει τη ρητή συναίνεση των επισκεπτών και ενημέρωσή τους, μεταξύ άλλων, για την ταυτότητά του και τους σκοπούς της επεξεργασίας, όπως ορίζονται στις διατάξεις που αφορούν την προστασία των προσωπικών δεδομένων.

Κατά τη διάρκεια των ακροάσεων στην εν λόγω υπόθεση, ζητήθηκε από το ΔΕΕ να ερμηνεύσει – αντί να αποφασίσει ουσιαστικά τη διαφορά – διάφορες διατάξεις της πρώην Οδηγίας της ΕΕ για την Προστασία Δεδομένων του 1995 (Οδηγία 95/46/ΕΚ) – η οποία εξακολουθεί να ισχύει στην παρούσα υπόθεση, αλλά έχει πλέον καταργηθεί με τον νέο Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων του 2016 (GDPR) που ισχύει από τις 25 Μαΐου 2018. Η εγκατάσταση της δυνατότητας που έχει το Facebook για χρήση του "Like" στον ιστότοπό του επέτρεψε στην Fashion ID να βελτιώσει την προβολή των προϊόντων της, καθιστώντας τα όλο και πιο αισθητά στο Facebook, όταν ένας χρήστης του ιστοτόπου του ασχολείται με τη λειτουργία. Φυσικά, αυτό το εμπορικό πλεονέκτημα ήταν το κίνητρο για την ενσωμάτωση του πρόσθετου "μου αρέσει" (το οποίο επιτρέπει ουσιαστικά τη συλλογή, αποκάλυψη και μεταφορά στο Facebook των προσωπικών πληροφοριών των επισκεπτών του ιστότοπου).

Ως αποτέλεσμα της απόφασης του ΔΕΕ – η οποία είναι δεσμευτική για άλλα εθνικά δικαστήρια ενώπιον των οποίων τίθεται παρόμοιο ζήτημα – ένας ιστότοπος που ενσωματώνει ένα κουμπί «Μου αρέσει» στο Facebook μπορεί κάλλιστα να πληροί τις προϋποθέσεις ως υπεύθυνος επεξεργασίας δεδομένων – μαζί με το Facebook – όσον αφορά τη συλλογή και

μεταφορά στο Facebook των προσωπικών δεδομένων των επισκεπτών του. Υπό την προϋπόθεση εξέτασης των πορισμάτων των ερευνών του Εφετείου του Ντίσελντορφ, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η Fashion ID και το Facebook Ireland ελέγχουν πράγματι από κοινού τα μέσα και τους σκοπούς αυτών των εργασιών προσωπικών δεδομένων. Αυτό υποδηλώνει ότι οι διαχειριστές ιστότοπων δεν θα μπορούν πλέον να καθυστερούν τη λήψη της ειδικής συναίνεσης των επισκεπτών – καθώς απαιτείται ήδη να το κάνουν βάσει του GDPR – αλλά το πιο σημαντικό, δεν θα τους επιτρέπεται, στο πλαίσιο της ενσωμάτωσης πρόσθετων κοινωνικών μέσων στις ιστοσελίδες τους, να μεταφέρουν απλώς την εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους για διαφάνεια στην αντίστοιχη πλατφόρμα κοινωνικής δικτύωσης.

Τα κοινωνικά δίκτυα¹⁰⁶, έχοντας στο επίκεντρο συζητήσεων και ερευνών το Facebook, απασχολούν τους νομικούς κυρίως από την πλευρά της πιθανής προσβολής της ιδιωτικής ζωής των χρηστών και της προστασίας των προσωπικών δεδομένων τους. Ως εκ τούτου, μια ένταση και μια απομάκρυνση από τη θεωρητική βάση που διέπει το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή και την προστασία των προσωπικών δεδομένων προέκυψε από την πραγματική προσφορά και διάδοση πληροφοριών ιδιωτικού χαρακτήρα από χρήστες στα κοινωνικά δίκτυα, πληροφορίες που είναι προστατευμένες και συχνά, από τον νόμο, χαρακτηριζόμενες ως ευαίσθητες¹⁰⁷.

Η απόφαση αυτή ρίχνει λίγο φως στην έννοια του «υπεύθυνου επεξεργασίας» και του «κοινού ελεγκτή». Συγκεκριμένα, εφόσον μια οντότητα «επιτρέπει» σε μια άλλη να συλλέγει προσωπικά δεδομένα των επισκεπτών του ιστότοπου, τότε φαίνεται να πληροί τις προϋποθέσεις ως «υπεύθυνος επεξεργασίας» προσωπικών δεδομένων. Αυτό δεν σημαίνει ότι κάθε οντότητα που διαδραματίζει ρόλο μεσολαβητή στη συλλογή ή διαβίβαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα γίνεται αυτόματα «από κοινού υπεύθυνος επεξεργασίας» σύμφωνα με τους νόμους περί προστασίας δεδομένων.

Αντίθετα, η ιδιότητα του «κοινού ελεγκτή» είναι πιθανό να περιορίζεται σε εργασίες επεξεργασίας για τις οποίες ουσιαστικά συναποφασίζει για τα μέσα και τους σκοπούς της

¹⁰⁶ Μ. Κανελλοπούλου-Μπότη, Κοινωνικά δίκτυα και προσωπικότητα, 2012, σελ. 1

¹⁰⁷ Μ. Κανελλοπούλου-Μπότη, ό.π., σελ. 1

επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Ελλείψει τέτοιας συναπόφασης, η οντότητα είναι απίθανο να θεωρηθεί ως κοινός υπεύθυνος επεξεργασίας. Ωστόσο, αυτή η απαίτηση συναπόφασης μπορεί να πάρει πολλές μορφές, καθώς φαίνεται ότι μπορεί να ικανοποιηθεί κάθε φορά που ένας διαχειριστής ιστότοπου ενσωματώνει κάτι πρόσθετο στον ιστότοπό του και αντλεί κάποια μορφή οφέλους από την ενσωμάτωση (π.χ. να κάνει τα προϊόντα πιο ορατά σε μια πλατφόρμα κοινωνικών μέσων).

Τέλος, αυτή η απόφαση συνεπάγεται ότι οι διαχειριστές πρέπει να ελέγχουν το περιεχόμενο του ιστότοπου τους για να προσδιορίσουν εάν περιέχει πρόσθετα (social) και εάν τα προσωπικά δεδομένα των επισκεπτών του ιστότοπου συλλέγονται και κοινοποιούνται σε τρίτους, οπότε θα πρέπει να καθορίσουν το νομικό καθεστώς, τις υφιστάμενες συμφωνίες τους με τους παρόχους τέτοιων προσθηκών καθώς και τις διαδικασίες για την αναθεώρηση των ειδοποιήσεων και των προσδιορισμών νομικών βάσεων.

4.7. Προσβολή προσωπικότητας

Η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και το δικαίωμα του «πληροφορείν» και «πληροφορείσθαι» μέσω του διαδικτύου εισχωρούν στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου μέσω της θεωρίας της έμμεσης τριτενέργειας (ΑΚ 57), ενώ μέσω διαδικτύου εισέρχεται στον χώρο του αστικού δικαίου μέσω της έννοιας του δικαιολογημένου συμφέροντος (25 ΠΚ) που θεμελιώνουν λόγο αποκλεισμού του παράνομου χαρακτήρα της προσβολής της προσωπικότητας. Συμπληρώνοντας και ερμηνεύοντας τις γενικές ρήτρες και τις ασαφείς νομικές έννοιες του ιδιωτικού δικαίου με αναφορά σε συνταγματικές αξίες και αρχές, τα ατομικά δικαιώματα μετατρέπονται σε έννομα αγαθά ιδιωτικού δικαίου και εμπίπτουν στις ειδικές διατάξεις του ιδιωτικού δικαίου με αυξημένη τυπική ισχύ. Επομένως, η ενημέρωση των πολιτών, η συμβολή στη διαμόρφωση πολιτικής βούλησης και γνώμης, ο έλεγχος και η κριτική των πολιτικών αρχών, καθώς και η πολιτική, ηθική κ.λπ. εκπαίδευση των πολιτών αποτελούν προστασία ξένων συμφερόντων, με τα οποία χρεώνονται τα διαδικτυακά μέσα¹⁰⁸.

¹⁰⁸ Δεληγιάννη, Η προστασία της προσωπικότητας κατά τον Αστικό Κώδικα από την άποψη των συνταγματικών ρυθμίσεων, ΕλλΔνη 1997, σελ. 489.

Οι υποχρεώσεις που απορρέουν από το καθήκον σεβασμού της προσωπικότητας της ιδιωτικής σφαιράς, το καθήκον της αλήθειας, το καθήκον της επανόρθωσης, όπως προβλέπεται στα άρθρα 14 παρ. 5 του Συντάγματος, άρθρα 57, 59 ΑΚ ή ανάλογη εφαρμογή του άρθρου 11 παρ. 3 του Ν. 2328/1995 περί ερευνών σχετικών με την κατάσταση και τις τάσεις της ραδιοηλεκτρονικής αγοράς, αφορούν τον συντάκτη ηλεκτρονικού μηνύματος που διαδίδεται μέσω Διαδικτύου. Ακόμη, προκύπτει ότι η ευθύνη του χρήστη των υπηρεσιών του διαδικτύου ως μέσου μαζικής επικοινωνίας είναι ευθύνη από διακινδύνευση. Ωστόσο, η αναγνώριση της γνήσιας αντικειμενικής ευθύνης θα προσέκρουε στο άρθρο 14 παρ. 1 και 2 του Συντάγματος και γι' αυτό μας αρκεί η διεύρυνση του παρανόμου με την υιοθέτηση των συναλλακτικών υποχρεώσεων του χρήστη του διαδικτύου.

Όπως αποδέχεται η θεωρία, αλλά και η νομολογία, η φωτογράφιση ενός ατόμου και η έκθεση της φωτογραφίας σε δημόσια θέα χωρίς τη συγκατάθεση αυτού του ατόμου απαγορεύεται, εκτός εάν πρόκειται για τυχαία φωτογραφία καθημερινών ειδήσεων ή προσώπων που ανήκουν στη σύγχρονη ιστορία. Ακόμη και η λήψη φωτογραφιών ατόμων που ανήκουν στην πολιτική σκηνή, περιορίζεται όταν πρόκειται για την ιδιωτική τους ζωή, την οποία οι ίδιοι δεν έχουν εκθέσει. Απαγορεύεται επίσης η χρήση της εικόνας για διαφημιστικούς σκοπούς χωρίς τη συγκατάθεση του εικονιζόμενου προσώπου, διότι αυτή η δραστηριότητα συνιστά αυτόνομη, παράνομη προσβολή της προσωπικότητάς του, ακόμη και αν δεν συνιστά μείωση τιμής ή παραβίαση της ιδιωτικής ζωής¹⁰⁹.

Αυτή ακριβώς η απαγόρευση χρήσης των προσωπικών στοιχείων του ατόμου για διαφημιστικούς - εμπορικούς σκοπούς, χωρίς τη συγκατάθεσή του, βασίζεται στο δικαίωμα του ατόμου να χρησιμοποιεί τα προσωπικά του στοιχεία με σκοπό την απόκτηση οικονομικού οφέλους. Παράλληλα όμως του δίνεται και το δικαίωμα να εμποδίζει άλλους να τα χρησιμοποιούν παράνομα, χωρίς τη συγκατάθεσή του. Τα στοιχεία αυτά από την άλλη, εμπίπτουν

¹⁰⁹ ΑΠ 782/2005, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών INTRACOM-NOMOS, Εφαθ 4430/2003, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών INTRACOM-NOMOS.

και στη σφαίρα ενός άλλου δικαιώματος, που ονομάζεται δικαίωμα δημοσιότητας και προστατεύεται από τις ήδη υπάρχουσες διατάξεις για την προστασία της προσωπικότητας¹¹⁰.

Στη συνέχεια, από τη στιγμή που το άτομο αποφασίζει, στο πλαίσιο του δικαιώματος αυτοδιάθεσης, την αυτοέκθεσή του στην αγορά του διαδικτύου, αποφασίζει και για τη διαθεσιμότητα των προσωπικών του στοιχείων που ανεβαίνουν στο διαδίκτυο για κοινή χρήση. Ανάλογα με τον τρόπο που συμμετέχει στις ηλεκτρονικές επαφές και διασυνδέσεις, αποδέχεται και την ηλεκτρονική δημοσιότητα πραγμάτων, στοιχείων και γεγονότων, που είναι πνευματικά δημιουργήματα ή εκδηλώσεις της προσωπικότητάς του¹¹¹.

Πρόσωπο του οποίου η προσωπικότητα έχει προσβληθεί από μήνυμα που κυκλοφόρησε στο διαδίκτυο προστατεύεται από τις γενικές διατάξεις του ποινικού κώδικα περί συκοφαντικής δυσφήμισης, όπως απορρέουν από το άρθρο 363 του Ποινικού Κώδικα. Αυτό ισχύει για κάθε είδους μήνυμα, δηλαδή e-mail, ιστότοπο, τηλεδιάσκεψη, ομάδα νέων, κανάλια συνομιλίας κ.λπ. Αντίθετα, ο νόμος προστατεύει ειδικά την τιμή μέσω των ποινικών διατάξεων των άρθρων 361 επ. του Ποινικού Κώδικα για τα εγκλήματα κατά της τιμής που θεμελιώνουν και τον παράνομο χαρακτήρα της πράξης, διασφαλίζοντας την προστασία της τιμής και μέσω των διατάξεων περί αδικοπραξιών, όπως αντικατοπτρίζονται στις διατάξεις 914, 920 και 932 του Αστικού Κώδικα¹¹².

Βασικό έγκλημα κατά της τιμής είναι η δυσφήμιση, η οποία προβλέπεται από το άρθρο 362 ΠΚ και συνίσταται στην αναφορά ή διάδοση γεγονότος που αφορά κάποιον, ικανό να βλάψει την τιμή ή την υπόληψη του, ενώπιον τρίτων χρηστών. Όταν μάλιστα αποδεικνύεται ότι όσα μεταδίδει το υποκείμενο είναι ψευδή και το γνώριζε κατά τη στιγμή εκείνη, τότε διαπράττει συκοφαντική δυσφήμιση κατά το άρθρο 363 ΠΚ. Συνεπώς, όταν το διαδίκτυο χρησιμοποιείται ως μέσο διαπροσωπικής – εμπιστευτικής επικοινωνίας μεταξύ του δράστη και του τιμώμενου, δεν υπάρχει δυσφήμιση. Ιδιαίτερη σημασία έχει το γεγονός ότι σύμφωνα

¹¹⁰ Καράκωστα, Δικαίωμα οικονομικής εκμετάλλευσης στοιχείων προσωπικότητας και αρχειακό υλικό, σε ΧρΙΔ 2006, σελ. 193 επ.

¹¹¹ Καράκωστα, Δίκαιο & Ιντερνετ, 3^η έκδοση, 2009, σελ. 59

¹¹² Καράκωστα, Δίκαιο & Ιντερνετ, 3^η έκδοση, 2009, σελ.60

με τον Ποινικό Κώδικα, ο χρήστης του διαδικτύου έχει το δικαίωμα να αναφέρεται σε γεγονότα που σχετίζονται με την ιδιωτική ή οικογενειακή ζωή ενός ατόμου μόνο εάν πρόκειται για θέμα δημοσίου συμφέροντος¹¹³.

Ως προς την εξύβριση, είναι ο ισχυρισμός για προσβλητικά γεγονότα που απευθύνονται στο ίδιο το πρόσωπο (361 ΠΚ). Τόσο για συκοφαντική δυσφήμιση όσο και για εξύβριση μέσω διαδικτύου, η εφαρμογή του άρθρου 367 ΠΚ, σύμφωνα με το οποίο αρνητικές κρίσεις για επιστημονικά, καλλιτεχνικά ή επαγγελματικά έργα, καθώς και γεγονότα που γίνονται από έννομο συμφέρον, δεν συνιστούν μια άδικη πράξη. Με λίγα λόγια, ο χρήστης του διαδικτύου έχει τη δυνατότητα να προβεί σε τέτοιες κρίσεις και γεγονότα, προκειμένου να προστατεύσει τα συμφέροντα είτε άλλων ατόμων είτε του συνόλου, που περιλαμβάνει και το συμφέρον άλλων χρηστών.

5. Ανάλυση υποθέσεων ανταγωνισμού σχετικά με τη φορητότητα δεδομένων και τη χρήση προσωπικών δεδομένων

5.1 Υπόθεση Google

Μια σημαντική υπόθεση που αφορά τη φορητότητα δεδομένων είναι η εκκρεμής έρευνα ανταγωνισμού στην Google. Τον Φεβρουάριο του 2010, πολλές κάθετες μηχανές αναζήτησης, όπως οι Foundem, Ciao και ejustice.fr (μια γαλλική νομική μηχανή αναζήτησης) υπέβαλαν καταγγελία ενώπιον της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Αυτές οι τρεις καταγγελίες επικεντρώθηκαν στην κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης και συγκεκριμένα ότι η Google χρησιμοποίησε την κυρίαρχη μηχανή αναζήτησής της και την «Καθολική Υπηρεσία Αναζήτησης»¹¹⁴ για να προωθήσει τις δικές της υπηρεσίες, ενώ παράλληλα έκανε διακρίσεις και υποβάθμισε

¹¹³ Καράκωστα, Δίκαιο & Ιντερνετ, 3^η έκδοση, 2009, σελ.61

¹¹⁴ Η Universal Search εισήχθη από την Google το 2007. Η Universal Search επιστρέφει μια ποικιλία πληροφοριών σχετικά με το ερώτημα αναζήτησης σε αντίθεση με τα παραδοσιακά αποτελέσματα κειμένου. Για παράδειγμα, όταν κάποιος αναζητά τον Michael Jackson, η Universal Search όχι μόνο φέρνει πληροφορίες για τον Michael Jackson, αλλά φέρνει επίσης εικόνες, ειδήσεις, τοπικές καταχωρίσεις, αγορές, βίντεο, αναρτήσεις ιστολογίου και ούτω καθεξής. Η Google αποκαλεί αυτήν την υπηρεσία «ανάμιξη», ενώ άλλοι την αποκαλούν ομαδοποίηση, καθώς η Καθολική Αναζήτηση τοποθετεί τις υπηρεσίες της Google, όπως τα αποτελέσματα YouTube και τις Ειδήσεις Google σε εξέχουσες θέσεις στα αποτελέσματα αναζήτησης.

τις ταξινομήσεις αναζήτησης ανταγωνιστικών ιστότοπων και άλλων κάθετων μηχανών αναζήτησης μεταξύ άλλων απλήρωτα και αμειβόμενα αποτελέσματα αναζήτησης¹¹⁵.

Εκτός από τα φυσικά (οργανικά) αποτελέσματα αναζήτησής της, η Google διαθέτει επίσης υπηρεσίες κάθετης αναζήτησης που προσφέρουν μια συγκεκριμένη λειτουργία αναζήτησης για μια κατηγορία προϊόντων, όπως υπηρεσίες και πληροφορίες. Σύμφωνα με τις αντίπαλες μηχανές κάθετης αναζήτησης, η Google δίνει προτεραιότητα στις δικές της υπηρεσίες κάθετης αναζήτησης, όπως οι Ειδήσεις Google και οι Αγορές Google σε βάρος των μηχανών κάθετης αναζήτησης των ανταγωνιστών της.

Εκτός από την πρώτη καταγγελία σε σχέση με την εικαζόμενη ιεράρχηση των υπηρεσιών της από την Google, στο πλαίσιο της έρευνάς της η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διερευνά επίσης τα ακόλουθα:

- Εάν η Google έχει επιβάλει υποχρεώσεις αποκλειστικότητας σε διαφημιστικούς συνεργάτες, εμποδίζοντάς τους να τοποθετούν ορισμένους τύπους ανταγωνιστικών διαφημίσεων στους ιστότοπούς τους, καθώς και σε προμηθευτές υπολογιστών και λογισμικού με στόχο τον αποκλεισμό του ανταγωνισμού για ανταγωνιστικά εργαλεία αναζήτησης,
- Εάν η Google έχει περιορίσει τη φορητότητα των δεδομένων διαδικτυακής διαφήμισης σε ανταγωνιστικές πλατφόρμες διαδικτυακής διαφήμισης και
- Εάν η Google χρησιμοποιεί περιεχόμενο τρίτων, κυρίως ιστότοπους των οποίων το περιεχόμενο ανταγωνίζεται τις προσφορές της, ενώ μειώνει τα κίνητρα των ανταγωνιστών να επενδύσουν στη δημιουργία πρωτότυπου περιεχομένου, εις βάρος των καταναλωτών¹¹⁶.

¹¹⁵ Η μηχανή αναζήτησης της Google παρέχει δύο τύπους αποτελεσμάτων. το πρώτο είναι "μη πληρωμένα" αποτελέσματα αναζήτησης που μερικές φορές αναφέρονται επίσης ως "φυσικά", "οργανικά" ή "αλγοριθμικά" αποτελέσματα αναζήτησης και το δεύτερο είναι "πληρωμένες διαφημίσεις τρίτων", που εμφανίζονται στην κορυφή ή/και στο δεξιά πλευρά της σελίδας αποτελεσμάτων αναζήτησης της Google, που συχνά αναφέρεται ως "πληρωμένα" αποτελέσματα αναζήτησης ή "σύνδεσμοι χορηγίας".

¹¹⁶ IP/10/1624, Δελτίο Τύπου, «Αντιμονοπωλιακή: Η Επιτροπή ερευνά ισχυρισμούς για παραβιάσεις αντιμονοπωλιακών συμφωνιών από την Google», 30 Νοεμβρίου 2010.

Από τον Απρίλιο του 2016, η Επιτροπή διερευνά επίσης εάν η Google κάνει κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσης της στην αγορά κινητών συσκευών επιβάλλοντας περιορισμούς στους κατασκευαστές συσκευών Android και στις εταιρείες κινητής τηλεφωνίας¹¹⁷.

Για τους σκοπούς αυτής της έρευνας, θα δοθεί προσοχή μόνο στο ότι η Google περιορίζει τη φορητότητα των δεδομένων από την πλατφόρμα AdWords της σε άλλες ανταγωνιστικές διαδικτυακές πλατφόρμες διαφήμισης. Η Επιτροπή ανησυχεί ότι η Google επιβάλλει συμβατικούς περιορισμούς στους προγραμματιστές λογισμικού που τους εμποδίζουν να προσφέρουν εργαλεία που θα επέτρεπαν την απρόσκοπτη μεταφορά διαφημιστικών καμπανιών αναζήτησης στο AdWords της Google σε άλλες πλατφόρμες διαφήμισης αναζήτησης¹¹⁸.

Με άλλα λόγια, σύμφωνα με την Επιτροπή, η Google πρέπει να απέχει από συμβάσεις αποκλεισμού που εμποδίζουν τη φορητότητα δεδομένων. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένας τέτοιος περιορισμός είναι πιθανό να κλειδώσει τους διαφημιστές στην διαδικτυακή διαφημιστική πλατφόρμα της Google και να έχει αρνητικές επιπτώσεις σε άλλες διαδικτυακές πλατφόρμες διαφήμισης, όπως η διαφημιστική πλατφόρμα της Bing. Καθώς το κόστος της αναδημιουργίας μιας διαδικτυακής διαφημιστικής καμπάνιας είναι υψηλό, οι περισσότερες μικρές και μεσαίες εταιρείες θα χρησιμοποιούν μόνο την πλατφόρμα Ad Words της Google. Ως αποτέλεσμα, άλλες πλατφόρμες διαφήμισης είναι πιθανό να αποκλειστούν από την αγορά της διαδικτυακής διαφήμισης.

Προκειμένου να επιλυθούν οι ανησυχίες του νόμου περί ανταγωνισμού σχετικά με τη φορητότητα δεδομένων, η Google πρότεινε να παύσει τυχόν γραπτές ή άγραφες υποχρεώσεις στους όρους και προϋποθέσεις του Ad Words API που εμπόδιζαν τους διαφημιστές να μεταφέρουν και να διαχειριστούν διαφημιστικές καμπάνιες αναζήτησης από το AdWords της Google σε άλλες ανταγωνιστικές υπηρεσίες διαφήμισης αναζήτησης. Στις 14 Ιουλίου

¹¹⁷ Δελτίο Τύπου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «Η Αντιμονοπωλιακή Επιτροπή στέλνει δήλωση αιτιάσεων στην Google για λειτουργικό σύστημα και εφαρμογές Android» 20 Απριλίου 2016 < http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1492_en.htm

¹¹⁸ Δήλωση Πολιτικής Ανταγωνισμού της VP Almunia σχετικά με την αντιμονοπωλιακή έρευνα της Google, 21 Μαΐου 2012, SPEECH 12/372 < http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-372_en.htm

2016, η Επιτροπή κίνησε αντιμονοπωλιακή διαδικασία κατά της Google¹¹⁹. Δεν είναι σαφές εάν η παραπάνω θεραπεία που προτείνει η Google σε σχέση με τη φορητότητα δεδομένων θα θεωρηθεί αποτελεσματική επανόρθωση.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Google υποβλήθηκε σε σχετικά παρόμοια αντιμονοπωλιακή έρευνα στις Ηνωμένες Πολιτείες από την Ομοσπονδιακή Επιτροπή Εμπορίου (FTC), όπου σε σχέση με τις ανησυχίες σχετικά με τη φορητότητα δεδομένων η Google συμφώνησε να διευκολύνει περαιτέρω τη φορητότητα των δεδομένων του AdWords σε άλλες πλατφόρμες αναζήτησης. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Heiner, η FTC δεν ζήτησε σχόλια σχετικά με την αποτελεσματικότητα αυτής της θεραπείας, επομένως μένει να φανεί εάν η προτεινόμενη θεραπεία από την Google θα είναι επαρκής για να επιτρέψει την ομαλή μεταφορά δεδομένων από την πλατφόρμα AdWords της Google σε άλλες πλατφόρμες διαφήμισης¹²⁰.

Η υπόθεση της Google καταδεικνύει τη σημασία που αποδίδει η Επιτροπή της ΕΕ στη διευκόλυνση της φορητότητας των δεδομένων, προκειμένου να αποφευχθεί το κλείδωμα των καταναλωτών σε συγκεντρωμένες αγορές, όπως η διαδικτυακή διαφήμιση και η διαδικτυακή αναζήτηση. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η Google, ως μηχανή αναζήτησης, διαθέτει τεράστιο όγκο προσωπικών δεδομένων, όπως ιστορικό αναζήτησης χρηστών, αποτελέσματα αναζήτησης και συμπεριφορές αναζήτησης, γεγονός που της επιτρέπει να παρέχει σχετικά και υψηλής ποιότητας αποτελέσματα αναζήτησης. Αναμφισβήτητα, με το να μην μοιράζεται αυτά τα δεδομένα με τους ανταγωνιστές της, η Google εμποδίζει άλλες μηχανές αναζήτησης όπως η Bing να την ανταγωνιστούν αποτελεσματικά. Όπως προτείνουν οι Lianos και Motchenkova, εάν η Google μοιράζεται τα αποτελέσματα αναζήτησης με τους

¹¹⁹ Επιτροπή, «Google Opening of Proceedings» με ημερομηνία 14 Ιουλίου 2016 διαθέσιμο < http://ec.europa.eu/competition/antitrust/cases/dec_docs/39740/39740_14009_3.pdf

¹²⁰ D. Heiner «The FTC and Google: A missed Opportunity» 3 Ιανουαρίου 2013, <http://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2013/01/03/the-ftc-and-google-a-missed-opportunity/#sm.00000wauh0wkddfiwtjr7zy307ogy>

ανταγωνιστές της, αυτό μπορεί να επιτρέψει στους ανταγωνιστές της να παρέχουν αποτελέσματα αναζήτησης τουλάχιστον παρόμοιου βαθμού συνάφειας με τις ερωτήσεις των καταναλωτών¹²¹.

Η υπόθεση της Google δείχνει επίσης ότι οι περιορισμοί στη φορητότητα δεδομένων μπορεί να χαρακτηριστούν ως κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης σύμφωνα με το άρθρο 102 στοιχείο β) της ΣΛΕΕ, εάν μπορεί να αποδειχθεί ότι η δεσπόζουσα εταιρεία περιορίζει τις αγορές και την τεχνική ανάπτυξη σε βάρος των καταναλωτών¹²². Αυτό λειτουργεί και εις βάρος του ανταγωνισμού, συνιστώντας παρεμπόδιση, καθώς δημιουργείται απόλυτο εμπόδιο στην ανταγωνιστική ελευθερία και συρρικνώνονται οι εναλλακτικές ευκαιρίες των συμμετεχόντων στην αγορά, αλλά και των τρίτων¹²³.

Τέλος, αυτή η υπόθεση είναι σημαντική καθώς δείχνει ξεκάθαρα ότι το άρθρο 102 ΣΛΕΕ μπορεί να επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος φορητότητας δεδομένων βάσει του GDPR φροντίζοντας τα συμφέροντα των επιχειρήσεων που κανονικά δεν μπορούν να επωφεληθούν από το δικαίωμα φορητότητας δεδομένων βάσει του GDPR.

5.2 Υπόθεση Facebook

Μια άλλη ενδιαφέρουσα, πρόσφατη περίπτωση είναι μια γερμανική υπόθεση που αφορά το Facebook. Τον Μάιο του 2016, η Bundeskartellamt, η γερμανική αρχή ανταγωνισμού, άρχισε να ερευνά εάν το Facebook καταχράται τη δεσπόζουσα θέση του στα κοινωνικά δίκτυα στη γερμανική αγορά. Το Bundeskartellamt ισχυρίστηκε ότι οι όροι και οι προϋποθέσεις παροχής υπηρεσιών του Facebook σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί τα προ-

¹²¹ Ioannis Lianos and Evgenia Motchenkova 'Market Dominance and Search Quality in the Search Engine Market' (2013) 9(2) Jnl of Competition Law & Economics 419, 455.

¹²² Για μια εκτενή συζήτηση σχετικά με αυτό το σημείο, βλέπε, Damien Geradin και Monika Kuschewsky «Δίκαιο ανταγωνισμού και προσωπικά δεδομένα: Προκαταρκτικές σκέψεις για ένα σύνθετο ζήτημα, 11 Διαθέσιμο στο SSRN <https://ssrn.com/abstract=2216088> ή <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2216088>

¹²³ Α. Μικρουλέα, Περιορισμός Ανταγωνισμού, σε Δ. Τζουγανάτος, Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, 2013, σελ. 245.

σωπικά δεδομένα των χρηστών μπορεί να ισοδυναμούν με κατάχρηση κυριαρχίας στην αγορά κοινωνικής δικτύωσης¹²⁴. Όπως κάθε διαδικτυακή υπηρεσία, για να χρησιμοποιήσουν το Facebook οι καταναλωτές πρέπει να συμφωνήσουν με τους όρους και τις προϋποθέσεις της πριν από τη χρήση των υπηρεσιών της.

Σύμφωνα με το Bundeskartellamt, το Facebook φέρεται να επιβάλλει αθέμιτους όρους συναλλαγών στους καταναλωτές αντίθετα με το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ, καθώς οι καταναλωτές δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν στο στάδιο αυτό το εύρος και την ποσότητα των δεδομένων που συλλέγονται από την εταιρεία για διαφημιστικούς και άλλους σκοπούς. Αναμφισβήτητα, αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως εκμεταλλευτική κατάχρηση σύμφωνα με το άρθρο 102(α), εάν μπορεί να διαπιστωθεί ότι το Facebook χρησιμοποιεί την ισχύ του στην αγορά για να αποκτήσει επιπλέον κέρδη από διαδικτυακούς χρήστες που δεν είναι σε θέση να διαπραγματευτούν τους όρους και τις προϋποθέσεις της υπηρεσίας του Facebook .

Ο Andreas Mundt, Πρόεδρος της Bundeskartellamt, δήλωσε τα εξής σχετικά με την υπόθεση:

Οι εταιρείες που κατέχουν δεσπόζουσα θέση υπόκεινται σε ειδικές υποχρεώσεις. Αυτά περιλαμβάνουν τη χρήση επαρκών όρων παροχής υπηρεσιών, εφόσον αυτοί είναι σχετικοί με την αγορά. Για υπηρεσίες Διαδικτύου που χρηματοδοτούνται από διαφημίσεις, όπως το Facebook, τα δεδομένα χρήστη είναι εξαιρετικά σημαντικά. Για το λόγο αυτό, είναι σημαντικό να εξεταστεί επίσης στο πλαίσιο της κατάχρησης ισχύος στην αγορά εάν οι καταναλωτές είναι επαρκώς ενημερωμένοι για το είδος και την έκταση των δεδομένων που συλλέγονται¹²⁵.

¹²⁴ Bundeskartellamt, «Η Bundeskartellamt κινεί διαδικασία κατά του Facebook με την υποψία ότι έκανε κατάχρηση της ισχύος της στην αγορά παραβιάζοντας τους κανόνες προστασίας δεδομένων, 2 Μαρτίου 2016 http://www.bundeskartellamt.de/SharedDocs/Meldung/EN/Pressemitteilungen/2016/02_6_63

¹²⁵ Bundeskartellamt, «Η Bundeskartellamt κινεί διαδικασία κατά του Facebook με την υποψία ότι έκανε κατάχρηση της ισχύος της στην αγορά παραβιάζοντας τους κανόνες προστασίας δεδομένων, 2 Μαρτίου 2016 http://www.bundeskartellamt.de/SharedDocs/Meldung/EN/Pressemitteilungen/2016_2016/2016/2016.html

Αυτή ήταν η πρώτη περίπτωση στην ΕΕ όπου μια εταιρεία με δεσπόζουσα θέση υποβλήθηκε σε έρευνα ανταγωνισμού για φερόμενη παραβίαση της νομοθεσίας περί προστασίας δεδομένων. Πρέπει να σημειωθεί ότι τον Ιανουάριο του 2016 η Ευρωπαϊκή Επίτροπος Ανταγωνισμού Margrethe Vestager δήλωσε ότι οι κυρίαρχες τεχνολογικές πλατφόρμες που συγκεντρώνουν τεράστιες ποσότητες δεδομένων ενδέχεται να θεωρηθούν ότι παραβιάζουν τους κανόνες ανταγωνισμού της ΕΕ εάν χρησιμοποιούν αυτά τα δεδομένα για να διώξουν τους ανταγωνιστές τους από την αγορά¹²⁶.

Η υπόθεση του Facebook και η παραπάνω δήλωση του Επιτρόπου Ανταγωνισμού καταδεικνύουν την αλληλεπίδραση μεταξύ της νομοθεσίας περί προστασίας δεδομένων και της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού και πώς η μη συμμόρφωση με τις σχετικές διατάξεις του GDPR, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στη φορητότητα των δεδομένων, είναι πιθανό να προκαλέσει έρευνες για το δίκαιο ανταγωνισμού στην Ε.Ε. και σε πολλά κράτη μέλη της ΕΕ. Είναι πιθανό στο μέλλον, διαδικτυακές πλατφόρμες όπως η Google, το Facebook, η Amazon, η Apple που συγκεντρώνουν τεράστιο όγκο προσωπικών δεδομένων να υπόκεινται σε έρευνες ανταγωνισμού εάν δεν συμμορφωθούν με τον GDPR, υπό την προϋπόθεση ότι μια τέτοια αποτυχία έχει αρνητικές επιπτώσεις για τους καταναλωτές ή/και εμποδίζει την είσοδο στην αγορά για πιθανούς ανταγωνιστές.

6. Συμπέρασμα

Το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων αποτελεί αναμφίβολα βασικό μέλημα για τους διαδικτυακούς χρήστες καθώς και για τις εταιρείες που επιθυμούν να έχουν ίσους όρους ανταγωνισμού. Σπουδαίο ζήτημα, σύμφωνα με την άποψή μας, αποτελεί το ότι οι επιχειρήσεις δεν μπορούν να καταφύγουν στο άρθρο 20 του GDPR καθώς το δικαίωμα στη φορητότητα των δεδομένων είναι διαθέσιμο μόνο σε ζωντανά και αναγνωρίσιμα άτομα. Ωστόσο, η

¹²⁶ Margrethe Vestager, «Διαγωνισμός σε έναν μεγάλο κόσμο» Ομιλία που εκφωνήθηκε στο DLD 16, Μόναχο 17 Ιανουαρίου 2016 https://ec.europa.eu/commission/2014-2019/vestager/announcements/competition-big-dataworld_en

νομοθεσία περί ανταγωνισμού της ΕΕ και ιδιαίτερα το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την επιβολή της φορητότητας δεδομένων σε όλες τις πλατφόρμες, καλύπτοντας έτσι αυτό το κενό στον GDPR και ξεπερνώντας τον σκόπελο αυτό.

Μέσα από την ανάλυση που επιχειρείται με την παρούσα εργασία διαπιστώνει κανείς ότι το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων σύμφωνα με το άρθρο 20 του GDPR ενδέχεται να μην αποφέρει τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα λόγω της ασάφειάς του και λόγω των εγγενών περιορισμών που περιέχονται σε αυτό, όπως τα δικαιώματα και οι ελευθερίες άλλων υποκειμένων των δεδομένων. Όπως σημειώνεται στην Ενότητα 2, στην τρέχουσα μορφή του το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων μπορεί να δημιουργήσει δυσανάλογο κόστος για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, να θέσει σε κίνδυνο πολύτιμες ιδιοκτησιακές πληροφορίες και δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και να οδηγήσει σε παραβιάσεις της ιδιωτικής ζωής και της ασφάλειας.

Προκειμένου να αμβλυνθούν αυτές οι ανησυχίες, η ομάδα εργασίας του άρθρου 29 θα πρέπει να παράσχει συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές που να εξηγούν τον τρόπο ερμηνείας βασικών όρων στο άρθρο 20 του GDPR, όπως τί σημαίνει τεχνικά εφικτό, τί σημαίνει δεδομένα που παρέχονται από το ίδιο το υποκείμενο των δεδομένων, καθώς και διευκρίνιση των ορίων του δικαιώματος στη φορητότητα των δεδομένων. Οι σαφείς οδηγίες ενδέχεται να ενθαρρύνουν τους φορείς του κλάδου να εισαγάγουν λύσεις που βασίζονται σε κοινά αποδεκτές πρακτικές, όπως καλά τεκμηριωμένα API ή εκ των πραγμάτων πρότυπα ή/και πρωτόκολλα δεδομένων, επιτρέποντας έτσι τη μεταφορά δεδομένων από έναν ελεγκτή στον άλλον ελεγκτή.

Η παρούσα διπλωματική εργασία επισημαίνει, επίσης, ότι για να διασφαλιστεί ένα αποτελεσματικό δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων, η μεταφορά δεδομένων από έναν υπεύθυνο επεξεργασίας σε έναν άλλον είναι πολύ πιο σημαντική από τη μεταφορά δεδομένων από έναν υπεύθυνο επεξεργασίας σε ένα άτομο. Ως τέτοια μη αυτόματη εξαγωγή και εισαγωγή δεδομένων θα μπορούσε να είναι πολύ πέρα από τις τεχνικές δυνατότητες του μέσου χρήστη και δεν υπάρχει σαφήνεια ως προς το εάν τα εξαγόμενα δεδομένα μπορούν να χρησιμοποιηθούν από άλλον υπεύθυνο επεξεργασίας δεδομένων.

Επομένως, οι επικείμενες κατευθυντήριες γραμμές θα πρέπει να επικεντρωθούν στον τρόπο ενίσχυσης και ενθάρρυνσης της φορητότητας δεδομένων από υπεύθυνο επεξεργασίας σε υπεύθυνο επεξεργασίας, προκειμένου να λειτουργήσει αποτελεσματικά αυτή η πρόβλεψη. Από την άποψη αυτή, απαιτείται περαιτέρω έρευνα για να καθοριστεί εάν οι χρήστες θα προτιμούσαν τη μεταφορά δεδομένων από ελεγκτή σε ελεγκτή και πώς αυτή η μεταφορά θα μπορούσε να γίνει απλή και τεχνικά εφικτή, όπως λόγου χάρη κάνοντας «κλικ» σε ένα κουμπί ή ακολουθώντας μερικά απλά και κατανοητά από τον μέσο χρήστη βήματα.

Η κύρια διαφορά μεταξύ του GDPR και των κανόνων ανταγωνισμού είναι ότι οι κανόνες ανταγωνισμού της ΕΕ ισχύουν μόνο για τους κυρίαρχους παρόχους υπηρεσιών, ενώ οι κανόνες που περιέχονται στον GDPR μπορούν να επιβληθούν έναντι όλων των υπευθύνων επεξεργασίας δεδομένων ανεξάρτητα από το μέγεθος και τα μερίδια αγοράς τους. Το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων έχει πολλές επιπτώσεις, όπως η διευκόλυνση της πρόσβασης στην αγορά, η πρόληψη του υψηλού κόστους μεταγωγής και η άμβλυση των επιπτώσεων του δικτύου που απειλούν τον πιθανό ανταγωνισμό σε μια αγορά. Αυτές οι επιπτώσεις απαιτούν αυτό το ατομικό δικαίωμα να αναλυθεί στο πλαίσιο των κανόνων και των προηγούμενων του δικαίου του ανταγωνισμού.

Οι κανόνες ανταγωνισμού της ΕΕ, ιδίως το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ, και το δόγμα των βασικών εγκαταστάσεων μπορούν να προσφέρουν λογικές λύσεις, επιβάλλοντας την υποχρεωτική φορητότητα δεδομένων, όπου τα δεδομένα που κατέχει ένας κατεστημένος φορέας είναι απαραίτητα για την εμφάνιση ενός νέου προϊόντος ή υπηρεσίας και δεν υπάρχει άλλη δυνατότητα για άλλον ανταγωνιστή να λάβει τα δεδομένα για την παροχή των υπηρεσιών του και να ανταγωνιστεί τη δεσπόζουσα επιχείρηση.

Εν συνεχεία, προκειμένου να διασφαλιστεί η ασφάλεια δικαίου όσον αφορά τη φορητότητα των δεδομένων, η ομάδα εργασίας του άρθρου 29, ο Ευρωπαϊός Επόπτης Προστασίας Δεδομένων και οι υπηρεσίες προστασίας δεδομένων στα κράτη μέλη θα πρέπει να βοηθούν τους υπευθύνους επεξεργασίας δεδομένων στις προσπάθειές τους για συμμόρφωση. Αναμ-

φοιβήτητα, για τον περιορισμό των πιθανών επιζήμιων επιπτώσεων της διάταξης φορητότητας δεδομένων για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις μπορούν να αντληθούν ορισμένα διδάγματα από τη νομοθεσία της ΕΕ περί ανταγωνισμού.

Όπως εξηγήθηκε παραπάνω, το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ εφαρμόζεται μόνο σε δεσπόζουσες εταιρείες με σημαντική ισχύ στην αγορά. Με παρόμοιο τρόπο, ο ευρωπαϊκός κανονισμός συγκεντρώσεων¹²⁷ εφαρμόζεται μόνο σε συγχωνεύσεις με κοινοτική διάσταση και σε περιπτώσεις όπου οι επιχειρήσεις έχουν σημαντικό κύκλο εργασιών¹²⁸. Ίσως, προκειμένου να αμβλυνθούν οι δυνητικά επιζήμιες επιπτώσεις του δικαιώματος στη φορητότητα δεδομένων στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, επιχειρήσεις με περιορισμένο μερίδιο αγοράς ή με ασήμαντο κύκλο εργασιών, θα μπορούσαν αυτές να εξαιρεθούν από τις απαιτήσεις φορητότητας δεδομένων με σχετική πρόβλεψη. Επιπλέον, μια ουσιώδης διαφορά μεταξύ του ΓΚΠΔ και της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού, δηλαδή εν προκειμένω του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ, είναι ότι με τον Κανονισμό θεσπίζεται μια θετική συμπεριφορά, ένα δικαίωμα που έχουν οι πολίτες των κρατών – μελών της ΕΕ, ενώ το άρθρο 102 της ΣΛΕΕ απαγορεύει μια συγκεκριμένη συμπεριφορά (την κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης). Είναι κατανοητό πως το μεν πρώτο άρθρο τροποποιείται με νομοθεσία, ενώ το δεύτερο μέσω νομοθετικής πρότασης της Επιτροπής.

Στοχεύοντας στο να υπάρχει αποτελεσματική φορητότητα δεδομένων εντός της ΕΕ που να καλύπτει όλους τους ενδιαφερόμενους, συμπεριλαμβανομένων των χρηστών και των επιχειρήσεων, η εφαρμογή του GDPR πρέπει να είναι σε αρμονία με τη νομοθεσία περί ανταγωνισμού και άλλη σχετική νομοθεσία, όπως η νομοθεσία για την προστασία των καταναλωτών. Αυτό θα απαιτήσει τη συνεργασία μεταξύ των αρμόδιων αρχών ανταγωνισμού,

¹²⁷ Κανονισμός (ΕΚ) 139/2004 του Συμβουλίου για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων μεταξύ επιχειρήσεων (κανονισμός συγχωνεύσεων της ΕΕ) [2004] ΕΕ L24/1.

¹²⁸ Σύμφωνα με το άρθρο 2 του κανονισμού της ΕΕ για τις συγκεντρώσεις, ο κανονισμός εφαρμόζεται σε συγχωνεύσεις με κοινοτική διάσταση. Μια συγκέντρωση έχει κοινοτική διάσταση όπου: α) ο συνδυασμένος συνολικός παγκόσμιος κύκλος εργασιών όλων των ενδιαφερόμενων επιχειρήσεων υπερβαίνει τα 5000 εκατομμύρια ευρώ· και β) ο συνολικός κοινοτικός κύκλος εργασιών καθεμιάς από τις δύο τουλάχιστον από τις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις είναι μεγαλύτερος από 250 εκατομμύρια ευρώ, εκτός εάν καθεμία από τις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις πραγματοποιήσει πάνω από τα δύο τρίτα του συνολικού κύκλου εργασιών της σε ολόκληρη την Κοινότητα εντός της ίδιας Κράτος μέλος.

του Ευρωπαϊκού Επόπτη Προστασίας Δεδομένων, των εθνικών υπηρεσιών προστασίας δεδομένων και των ειδικών ρυθμιστικών αρχών ανά τομέα, όπου χρειάζεται.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Γνώμη 5/2009 σχετικά με τις επιγραμμικές υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης, Εγκρίθηκε στις 12 Ιουνίου 2009.

Δαγτόγλου, Π., Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα, 4^η Έκδοση, 2012.

Δεληγιάννη, Η προστασία της προσωπικότητας κατά τον Αστικό Κώδικα από την άποψη των συνταγματικών ρυθμίσεων, ΕλλΔνη 1997, σελ. 489.

Δελούκα – Ιγγλέση, Κ., Δίκαιο του Ανταγωνισμού, 2017, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

Δόνος Π., Μήτρου, Λ., Μίττλεττον, Φ. & Παπακωνσταντίνου, Ευ. Η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων και η επαύξηση της προστασίας των δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2002, σελ. 25.

Ιγγλεζάκη, Ι., Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη και οι περιορισμοί του, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 154.

Ιγγλεζάκη, Ι., Δίκαιο της πληροφορικής, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2006.

Καράκωστα, Δικαίωμα οικονομικής εκμετάλλευσης στοιχείων προσωπικότητας και αρχειακό υλικό, σε ΧρΙΔ 2006, σελ. 193 επ.

Μήτρου, Λ. Η προστασία της ιδιωτικότητας στην πληροφορική και τις επικοινωνίες – Η νομική διάσταση, ο.π., σελ. 3.

Μικρουλέα, Α., Περιορισμός Ανταγωνισμού, σε Δ. Τζουγανάτος, Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, 2013.

Παπαχρίστου, Θ., Βιδάλη, Τ., Μήτρου, Λ. & Τάκη, Αν., Το δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας, 2006.

Τριανταφυλλάκης, Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, 2014.

Χρυσόγονος, Κ., Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην εθνική έννομη τάξη, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2001, σελ. 192 επ.

Ξενόγλωσση

Alexander Brown και Clare Adam, «Το σχέδιο κανονισμού - έχει κάθε σύννεφο μια ασημένια επένδυση; (2012) 12(4) P& DP 9, Winston J. Maxwell, «Προστασία δεδομένων: η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πιέζει για πλήρη εναρμόνιση» (2012) 18(6) CTRLR 175.

Carl Shapiro και Hal R. Varian, Information Rules, Α στρατηγικός οδηγός για την οικονομία δικτύου (1999) Boston, MA.

Gabriela Zanfir, «The Right to Data Portability in the Context of Data Protection Reform» (2012) 2(3) International Data Privacy Law 149.

Gan, Diane; Jenkins, Lily R. (2015-03-23). "Social Networking Privacy—Who's Stalking You?". *Future Internet*. 7 (1): 67–93.

Fogues, Ricard; Such, Jose M.; Espinosa, Agustin; Garcia-Fornes, Ana (2015-05-04). "Open Challenges in Relationship-Based Privacy Mechanisms for Social Network Services" . *International Journal of Human-Computer Interaction*. 31 (5): 350–370.

Inge Graef, Sih Yuliana Wahyuningtyas and Peggy Valcke, 'Assessing data access issues in online platforms' [2015] 39(5) Telecommunications Policy, 375, 378.

John Temple Lang, "The Principle of Essential Facilities in European Community Competition Law - The Position since Bronner - Notes for a lecture" September 2000, Copenhagen, 2.

Jullien, Bruno & Lefouili, Yassine & Riordan, Michael, 2018. "Privacy Protection, Security, and Consumer Retention," TSE Working Papers 18-947, Toulouse School of Economics (TSE), revised Jun 2020.

Katsikas, S., Information Security: 9th International Conference, 2006, Εκδόσεις Springer, σελ. 15 επ.

Kaushal., Rishabh; Ghosh., Vasundhara (2020-03-26). *2019 IEEE Intl Conf on Parallel & Distributed Processing with Applications, Big Data & Cloud Computing, Sustainable Computing & Communications, Social Computing & Networking (ISPA/BDCloud/SocialCom/SustainCom)*.

Kleidermacher, D. Kleidermacher, M., Embedded Systems Security: Practical Methods for Safe and Secure Software and Systems Development, 2012, Elsevier Publications, p. 87.

Kevin Coates, Competition Law and Regulation of Technology Markets (Oxford University Press 2011) 27.

Laurits R Christensen, Andrea Colciago, Federico Etro, Greg Rafaert, «The Impact of the Data Protection Regulation in the EU» (2013) European Financial Review 72.

Laurent Garzaniti, 'Application of the EU Competition rules to the Telecommunications, Broadcasting and Internet sectors' in Laurent Garzaniti and Matthew O'Regan (eds) Telecommunications, Broadcasting and the Internet (3 rd edn, Thomson Reuters Legal Limited 2010) Part II 458.

Mario Monti, Market Definition as a Cornerstone of EU Competition Policy Workshop on Market Definition, Helsinki, 5 October 2001.

Peter Swire και Yianni Lagos, «Γιατί το δικαίωμα στη φορητότητα δεδομένων πιθανώς μειώνει την ευημερία των καταναλωτών: Antitrust and Privacy Critique» (2013) 72 Maryland Law Review 335.

Philip Weiser, 'The Internet, Innovation, and Intellectual Property Policy' (2003) Vol 103 Columbia Law Review 588.

Steven Anderman and Hedvig Schmidt, EU Competition Law and Intellectual Property Rights: The Regulation of Innovation (2η έκδοση, Oxford University Press, 2011) 34.

White, M. C., Big Data Knows What You're Doing Right Now, 2012, δημοσιευμένο άρθρο στον ιστότοπο [www. business.time.com](http://www.business.time.com)

Whitman, J. Q., The Two Western Cultures of Privacy: Dignity versus Liberty, The Yale Law Journal. Vol. 113, 2004, σελ.1153 επ.

Αποφάσεις

ΑΠ 782/2005, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών INTRACOM–NOMOS, Εφαθ 4430/2003, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών INTRACOM–NOMOS.

Απόφαση Niemietz κατά Γερμανίας, απόφαση της 16 Δεκεμβρίου 1992

Απόφαση Ηνωμένες Πολιτείες κατά Terminal Railroad Association 224 US 383 (1912)

Case 557/07 Promusicae, σκέψη 45, Συλλογή 2009, σελ. I – 1227.

Case 72/71 Continental Can Co. Inc., (1972) EE L7/ 25.

Case COMP/ M.6281, Microsoft/Skype, 7 Οκτωβρίου 2001, C (2011)7229, παρ.78.

Case COMP/M.7217 - FACEBOOK/ WHATSAPP, 3 Οκτωβρίου 2014, https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases/decisions/m7217_20141003_20310_3962132_EN.pdf

Verizon Telecommunications Inc. v. Law Offices of Curtis V. Trinko, LLP 540 U.S. 398, 2004 (απόφαση Trinko).

LiveUniverse, Inc. v. MySpace, Inc., 304 Fed. Appx. 554 (9ος Κύκλος 22 Δεκεμβρίου 2008).

Facebook, Inc. v. Power Ventures, Inc., No. C 08-5780 JW, 2010 WL 3291750 (N.D. Cal. 20 Ιουλίου 2010).

Case-7/97 Oscar Bronner GmbH & Co KG κατά Mediaprint [1998] Συλλογή I-7791 (στο εξής Oscar Bronner)

Case-336/07 Telefónica and Telefónica de España κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, [2012] 5 CMLR 931.

Case 27/76 United Brands [1978] Συλλ. 207, παρ.65.

Case-62/86 Akzo Chemie BV κατά Επιτροπής [1991] Συλλογή I-3359

Case-209/10 Post Danmark A/S κατά Konkurrencerådet [2012] Συλλογή I-0000.

Απόφαση Case-201/4 Microsoft κατά Επιτροπής [2007] ECR II-3601.

Απόφαση Case- 85/76, Hoffman-La Roche & Co AG κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1979), Συλλογή 4361.

Απόφαση C-170/13/ Huawei Technologies Co. Ltd κατά ZTE Corp. και ZTE Deutschland GmbH, infocuria.

Νομοθεσία

Ανακοίνωση της Επιτροπής, Καθοδήγηση σχετικά με τις προτεραιότητες επιβολής της Επιτροπής κατά την εφαρμογή του άρθρου 82 της Συνθήκης ΕΚ στην καταχρηστική συμπεριφορά αποκλεισμού από δεσπόζουσες επιχειρήσεις, C(2009) 864 τελικό, Βρυξέλλες, 9.2.2009, < <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/3/2009/EN/3-2009-864-EL-F-0.Pdf>.

Οδηγία 95/46/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των ατόμων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών [1995] ΕΕ L 281/31.

Κανονισμός (ΕΚ) 139/2004 του Συμβουλίου για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων μεταξύ επιχειρήσεων (κανονισμός συγχωνεύσεων της ΕΕ) [2004] ΕΕ L24/1.

Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών, και για την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ [2016] ΕΕ L 119/1.

WP148, «Γνώμη 1/2008 σχετικά με τα θέματα προστασίας δεδομένων σε σχέση με τις μηχανές αναζήτησης». 2.

WP 163, «Γνώμη 5/2009 σχετικά με τις επιγραμμικές υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης»

Διαδίκτυο

Δελτίο Τύπου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «Η Αντιμονοπωλιακή Επιτροπή στέλνει δήλωση αιτιάσεων στην Google για λειτουργικό σύστημα και εφαρμογές Android» 20 Απριλίου 2016 < http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1492_en.htm

Δήλωση Πολιτικής Ανταγωνισμού της VP Almunia σχετικά με την αντιμονοπωλιακή έρευνα της Google, 21 Μαΐου 2012, SPEECH 12/372 < http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-372_en.htm

Επιτροπή, «Google Opening of Proceedings» με ημερομηνία 14 Ιουλίου 2016 διαθέσιμο < http://ec.europa.eu/competition/antitrust/cases/dec_docs/39740/39740_14009_3.pdf

Damien Geradin και Monika Kuschewsky «Δίκαιο ανταγωνισμού και προσωπικά δεδομένα: Προκαταρκτικές σκέψεις για ένα σύνθετο ζήτημα, 11 Διαθέσιμο στο SSRN <https://ssrn.com/abstract=2216088> ή <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2216088>

Ioannis Lianos and Evgenia Motchenkova 'Market Dominance and Search Quality in the Search Engine Market' (2013) 9(2) Jnl of Competition Law & Economics 419, 455.

Heiner. H. «The FTC and Google: A missed Opportunity» 3 Ιανουαρίου 2013, <http://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2013/01/03/the-ftc-and-google-a-missed-opportunity/#sm.00000wauh0wkddfiwtjr7zy307ogy>

Margrethe Vestager, «Διαγωνισμός σε έναν μεγάλο κόσμο» Ομιλία που εκφωνήθηκε στο DLD 16, Μόναχο 17 Ιανουαρίου 2016 https://ec.europa.eu/commission/2014-2019/vestager/announcements/competition-big-dataworld_en

Josef Drexl, Reto M.Hilty, Luc Desauettes, Franziska Greiner, Daria Kim, Heiko Richter, Gintare Surblyte and Klaus Wiedermann, 'Data Ownership and Access to Data Position Statement of the Max Planck Institute for Innovation and Competition of 16 August 2016 on the Current European Debate» (2016), 9. <http://www.ip.mpg.de/fileadmin/ipmpg/content/stellungnahmen/positionspaper-data-eng-2016_08_16-def.pdf>

John Bowman, «Η λίστα υποχρεώσεων για την προστασία δεδομένων του νέου υπουργού του Ηνωμένου Βασιλείου» (2015) <https://iapp.org/news/a/new-uk-ministers-data-protection-to-do-list/>

Ομάδα Εργασίας για την Προστασία Δεδομένων του άρθρου 29, «Δήλωση σχετικά με το σχέδιο δράσης 2016 για την εφαρμογή του γενικού κανονισμού για την προστασία δεδομένων» 2 Φεβρουαρίου 2016< http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2016/wp236_en.pdf>

Πρώην Επίτροπος Ανταγωνισμού Almunia, Ομιλία «Ανταγωνισμός και προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα» στην εκδήλωση της πλατφόρμας Privacy: Competition and Privacy in Markets of Data στις Βρυξέλλες, στις 26 Νοεμβρίου 2012,<http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-860_en.htm>

Fablab «GDPR/from concepts to operational toolbox,DIY» Αποτελέσματα της συζήτησης (2016) διαθέσιμα στη διεύθυνση:<http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/other-document/files/2016/20160930_fablab_results_of_discussions_en.pdf>

Barbara Engels, «Φορητότητα δεδομένων μεταξύ διαδικτυακών πλατφορμών» (2016) 5(2) Ανασκόπηση πολιτικών Διαδικτύου 4. <http://policyreview.info/articles/analysis/data-portability-among-online-platforms>

Inge Graef, Jeroen Verschaleken, Peggy Valcke, 'Putting the right to data portability into a ανταγωνιστικό δίκαιο' (2013) Law: The Journal of the Higher School of Economics, Annual Review 4. Διαθέσιμο στο SSRN<<http://ssrn.com/abstract=2416537>>.

Μπασδέκης, Δ., Κοινωνικά δίκτυα και προστασία προσωπικών δεδομένων, πτυχιακή εργασία για το ακαδημαϊκό έτος 2008-2019, σελ. 14, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα <http://nes-tor.teipel.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/18395/%CE%9C%CE%A0%CE%91%CE%A3%CE%94%CE%95%CE%9A%CE%97%CE%A3%20%CE%94%CE%97%CE%9C%CE%97%CE%A4%CE%A1%CE%97%CE%A3.pdf?sequence=1>

I. van Ooijen, Helena U. Vrabec, (2019). Does the GDPR Enhance Consumers' Control over Personal Data? https://www.researchgate.net/publication/329570309_Does_the_GDPR_Enhance_Consumers'_Control_over_Personal_Data_An_Analysis_from_a_Behavioural_Perspective

Guorong Zhong, Zhaoqing Wang, (2019). Consumer Privacy of E-Commerce
<https://www.researchgate.net/publication/331340236> Consumer Privacy Protection of E-commerce

Ginger Zhe Jin, (2018). Artificial Intelligence and Consumer Privacy
<https://www.nber.org/papers/w24253>